

การประเมินและวิเคราะห์อาคารเพื่อการอนุรักษ์

เมื่อได้ข้อมูลพื้นฐานในเรื่องประวัติอาคาร รูปแบบสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และโครงสร้าง แล้ว ก่อนจะเริ่มวางแผนทางอนุรักษ์จะต้องมีการวิเคราะห์อาคาร การวิเคราะห์นี้จะแบ่งออกเป็น 3 หัวข้อหลัก คือ

1. หัวใจของสถาปัตยกรรมประเภทศาลเจ้า
2. ปัญหาโดยรวมของศาลเจ้า
3. การประเมินคุณค่าอาคาร

ซึ่งแต่ละหัวข้อมีรายละเอียดดังนี้

1. หัวใจของสถาปัตยกรรมประเภทศาลเจ้า

หัวใจของสถาปัตยกรรมเกิดมาจากความเข้าใจอย่างแท้จริงเกี่ยวกับตัวสถาปัตยกรรมและความหมาย ดังนั้นหัวใจของสถาปัตยกรรมก็คือ สารที่มีความสำคัญที่สุด ที่เมื่อตัดสิ่งนี้ออกไปแล้วสถาปัตยกรรมนั้นๆ จะไม่สามารถสื่อถึงความเป็นตัวตนของมันออกมาได้เลย ดังนั้นหัวใจของสถาปัตยกรรมมักจะเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาในหลากหลายแง่มุม เนื่องจากหัวใจของสถาปัตยกรรมจะไม่ได้มีอยู่เพียงสิ่งหนึ่งสิ่งเดียว หรือด้านหนึ่งด้านใดเท่านั้น เราสามารถใช้ลักษณะทางวัฒนธรรม สังคม ภูมิปัญญา ศิลปกรรม ปรัชญาความเชื่อ ศาสนา รวมทั้งด้านอื่นๆ อีกหลายด้านในการพิจารณาถึงหัวใจของสถาปัตยกรรม ทำให้หัวใจของสถาปัตยกรรมจะมีทั้งส่วนที่เป็น ด้านรูปธรรม และ ด้านนามธรรม โดยเฉพาะอาคารทางศาสนาจะมีการสื่อถึงหัวใจและวิญญาณของอาคารที่มีความลึกซึ้งและชัดเจนมากกว่าสถาปัตยกรรมประเภทอื่นๆ ดังนั้นศาลเจ้าซึ่งเป็นศาสนสถานประเภทหนึ่งตัวอาคารจึงมีการแฝงไว้ด้วยหัวใจ วิญญาณ และความหมาย หลากหลายประการเช่นกัน

แต่อย่างไรก็ตามการมองหัวใจหรือวิญญาณทางสถาปัตยกรรมของอาคารแต่ละประเภทนั้น จะมีความแตกต่างกันตามมุมมองของแต่ละคน ดังนั้นหัวใจของสถาปัตยกรรมที่สรุปออกมาในงานวิจัยครั้งนี้เป็นการเสนอในมุมมองของข้าพเจ้าเป็นหลัก ดังนี้

1.1 หัวใจทางรูปธรรม

หัวใจทางรูปธรรม คือสารสำคัญของอาคารที่สามารถมองเห็น จับต้อง และสัมผัสได้อย่างชัดเจน สำหรับศาลเจ้าจีนข้าพเจ้าคิดว่าหัวใจทางด้านกายภาพค่อนข้างมีอิทธิพลมาก เนื่องจากชาวจีนมักนิยมเสนอเรื่องราวต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องศาสนา เทพเจ้า ความเชื่อ สิ่งปกป้องคุ้มครอง และสิ่งสิริมงคล ออกมาในรูปแบบของกายภาพอย่างชัดเจน โดยใช้วิธีการนำสิ่งที่มีตัวตนทั้งที่เป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือการจินตนาสร้างภาพ มาให้เป็นสื่อหรือเป็นตัวแทนของสิ่งที่เป็นนามธรรมเหล่านั้น เพื่อให้สามารถเห็น เข้าใจ และจดจำได้ง่าย โดยเฉพาะในศาลเจ้าซึ่งจะเห็นได้ว่าสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะถูกเสนอออกมาในรูปแบบทางกายภาพอย่างเห็นได้ชัดเจน และผู้ที่มาสักการะก็ยึดติดและยึดถืออยู่กับกายภาพนั้นๆ อย่างลึกซึ้งด้วย ดังจะแบ่งอธิบายได้ดังนี้

1.1.1 องค์รูปเคารพ

องค์รูปเคารพหรือองค์เทพที่ประดิษฐานในศาลเจ้า ซึ่งมีทั้งเทพองค์ประธานและเทพองค์รอง (รายละเอียดดูจากเรื่องประวัติกรรมรูปเคารพ และตำแหน่งรูปเคารพ) องค์เทพถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญสูงสุดของศาลเจ้า และเป็นศูนย์กลางแห่งความศรัทธา เพราะเป็นมูลเหตุหรือแรงจูงใจหลักที่ก่อให้เกิดการสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนาขึ้น

รวมไปถึงเป็นมูลเหตุหลักที่ทำให้เกิดการคงอยู่และดำรงความเป็นศาสนสถานต่อไปอีกด้วย เพราะเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดที่ดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาในศาลเจ้าเพื่อกราบไหว้สักการะ และก่อให้เกิดการสร้างกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ขึ้นต่อมา ดังนั้นถ้าชาตองค์เทพอาคารก็ไม่สามารถคงความเป็นศาลเจ้าอยู่ต่อไปได้ แต่อย่างไรก็ตามองค์เทพจะไม่มีมีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรม คือไม่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเฉพาะกับองค์เทพแต่ละองค์ แต่ในประเทศจีนและบางประเทศที่มีชาวจีนเป็นประชากรหลักและดำเนินตามความเชื่อและศาสนาของจีน เช่น สิงคโปร์ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมจะมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งขององค์เทพ โดยเฉพาะเทพชั้นสูง เทพชั้นสูงคือเทพเจ้าที่เป็นที่นับถือของพระจักรพรรดิจีนจะได้รับการแต่งตั้งให้มีตำแหน่งเหนือเทพองค์อื่นๆ อาทิเช่น เทพเทียนโหว่ เป็นต้น การทำรูปเคารพของเทพชั้นสูงเหล่านี้จะทำการประดิษฐ์การตกแต่งด้วยเครื่องแต่งกายเต็มยศ รวมทั้งสถาปัตยกรรมที่เป็นที่ประดิษฐานของเทพชั้นสูงแม้ว่าจะยังคงสร้างตามรูปแบบประเพณีและคติจีน แต่อาคารและผังจะมีขนาดใหญ่ สมบูรณ์ และมีการตกแต่งที่หรูหราเมื่อเทียบกับศาลเจ้าของเทพทั่วๆ ไป² ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะไม่พบว่ามีปฏิบัติในศาลเจ้าที่กรุงเทพฯ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากสถาปัตยกรรมจีนในเมืองไทยเป็นแบบพื้นบ้านของชนบทจีน ซึ่งผู้สร้างเป็นผู้ที่มีทุนทรัพย์และความรู้ทางประเพณีหลวงน้อย จึงทำให้สถาปัตยกรรมออกมาในลักษณะเรียบง่ายเหมือนกัน โดยไม่มีการแบ่งชนชั้นหรือตำแหน่งของเทพอย่างที่เป็นปฏิบัติกันในเมืองหลวง ดังนั้นองค์เทพที่ประดิษฐานอยู่ที่ศาลเจ้าในกรุงเทพฯ ตามหลักการแล้วจะไม่มีมีความสัมพันธ์กับศาลเจ้านั้นๆ ในเชิงกายภาพเลย คือจะสามารถเปลี่ยนหรือเพิ่มจำนวนองค์เทพได้โดยที่ไม่ทำลายความสำคัญหรือความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานนั้นๆ (ซึ่งแตกต่างกับสถาปัตยกรรมทางศาสนาของไทยที่รูปเคารพซึ่งก็คือพระพุทธรูปจะมีความสำคัญมากจะไม่มีการเปลี่ยนองค์รูปเคารพ และในบางแห่งที่องค์พระพุทธรูปมีขนาดใหญ่จะมีผลโดยตรงต่อขนาด สัดส่วน และที่ว่าง (space) ของสถาปัตยกรรมแต่ลักษณะเช่นนี้จะไม่เกิดในศาลเจ้าจีนในไทย เนื่องจากรูปเคารพส่วนใหญ่ของจีนจะมีขนาดเล็กมาก เมื่อเทียบกับตัวสถาปัตยกรรม รวมทั้งศาลเจ้าเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างตามคติความเชื่อของจีนที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับตัวองค์เทพเลย) นอกจากนี้องค์เทพก็สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามความนิยมความศรัทธาของผู้คนได้ เช่น ถ้าเทพองค์หนึ่งมีผู้มากราบไหว้มากและดึงดูดให้ผู้คนเข้ามาทำบุญให้ศาลเจ้ามากก็อาจจะเลื่อนเป็นเทพองค์ประธานแทน หรือเปลี่ยนเทพองค์หลักเป็นเทพองค์อื่นที่ผู้คนกำลังนิยมกราบไหว้อยู่ หรือมีการเพิ่มรูปเคารพองค์อื่นๆ เข้ามาประดิษฐานในศาลเจ้าจำนวนมากขึ้น เพื่อจุดประสงค์ให้มีผู้มากราบไหว้มากขึ้น เป็นต้น (การเพิ่มจำนวนเทพเป็นสิ่งที่นิยมปฏิบัติในศาลเจ้าของชาวจีนชกเกี้ยน) แต่อย่างไรก็ตามเทพที่ประดิษฐานอยู่ในศาลเจ้าหนึ่งมาเป็นเวลานาน ก็จะสร้างให้เกิดความผูกพันทางใจของคนในชุมชนจีนที่มีต่อเทพและสถาปัตยกรรมที่เป็นที่สถิตย์ของเทพองค์นั้นๆ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของชุมชนต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

1.1.2 สัญลักษณ์และความหมาย

ในงานสถาปัตยกรรมของจีนสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ "การใช้สัญลักษณ์" ซึ่งแสดงออกมาอย่างโดดเด่นและเห็นได้อย่างชัดเจน โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมทางศาสนา จากบทสรุปทางสถาปัตยกรรมพบว่าตัวสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเกือบทุกส่วนล้วนถูกตกแต่งด้วยเครื่องหมายทางสัญลักษณ์ ซึ่งเป็นภาพทางกายภาพชัดเจน และมีความหมายแฝงอยู่ ดังนั้นในส่วนของสัญลักษณ์นี้อาจถือได้ว่าเป็นหัวใจของสถาปัตยกรรมทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรมในขณะเดียวกัน

ชาวจีนมีทัศนคติความเชื่อในเรื่องเทพ เรื่องเขียน เรื่องสัญลักษณ์ต่างๆ มากมายมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ เนื่องจากจากประเทศจีนมีภูมิประเทศหลายส่วนที่มีลักษณะโหดร้ายมากมาย ทั้งทะเลทรายผืนใหญ่ที่ร้อน และแสงทั้งภูเขาหิมะแข็ง ฮาวน้ำแข็งเป็นดินแดนใหญ่ แม่น้ำสายยาวกว่าห้าพันกิโลเมตรอย่างฮวงโหวและแยงซีเกียง ประกอบกับมีชายฝั่งทะเลที่ยาวเหยียด ลักษณะภูมิประเทศเหล่านี้เองที่ก่อให้เกิดภัยธรรมชาติร้ายแรงต่างๆ มากมาย³ รวมทั้งประเทศจีนมีประชากรจำนวนมาก แม้ว่าจะเป็นประเทศที่มีผืนแผ่นดินกว้างใหญ่มหาศาล แต่จากสภาพภูมิประเทศ

¹ เมื่อจักรพรรดิองค์ใหม่นับถือเทพเจ้าคนละองค์กับจักรพรรดิองค์ก่อนก็จะทำการแต่งตั้งเทพที่พระองค์นับถือเป็นเทพชั้นสูง โดยที่เทพเจ้าที่ได้รับการแต่งตั้งจากจักรพรรดิองค์ก่อนก็ยังคงตำแหน่งเทพชั้นสูงอยู่ดังเดิม ดังนั้นเทพชั้นสูงของจีนจึงจะมีหลายองค์

² สัมภาษณ์, ร.ศ. พรพรรณ จันทโรนานนท์, เดือนมกราคม พ.ศ. 2543.

³ จิตรา ก่อวันทเกียรติ, พระพุทธ พระโพธิสัตว์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของจีน, หน้า 12-14.

และภัยธรรมชาตินี้ทำให้มีพื้นที่ทำมาหากินน้อยไม่เพียงพอกับจำนวนประชากร มีผลให้การดำรงชีวิตของชาวจีนต้องพบกับความลำบากและอุปสรรคนานับประการ หนทางออกที่พวกเขาทำได้ก็คือการหาที่พึ่งทางใจ จึงเกิดการกราบไหว้บูชา สิ่งต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีพ เริ่มต้นจากการกราบไหว้บูชาธรรมชาติ ฟ้า ฝน น้ำ ฯลฯ (จุดกำเนิดนี้นำไปสู่การเกิดของพิธีกรรมไหว้เจ้าด้วย) และร่วมกับเมื่อมีผู้ที่มีภูมิปัญญาดี มีจินตนาการ กำหนดสัญลักษณ์ต่างๆ ขึ้นให้ความหมายทางศิวมงคลเพื่อเป็นการอวยพร ให้กำลังใจ ชะจัดเรื่องราว และอื่นๆ ผู้คนก็ให้ความสนใจ เคารพ เชื่อถือและปฏิบัติตามสืบทอดจากอดีตจนปัจจุบัน ทำให้สัญลักษณ์ทางศิวมงคลของจีนเหล่านี้มีจำนวนมากมาย (ดังตัวอย่างในหนังสือ ฮก ลก ชิว ของ พวพรพรรณ จันทโรนานนท์)

สัญลักษณ์ทางศิวมงคลเหล่านี้จะเป็นสัญลักษณ์ที่มีจุดกำเนิดมาจากธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่จึงทำให้มีรูปแบบทางกายภาพชัดเจน สื่อความหมายอย่างตรงไปตรงมา เช่น เต่า ที่เป็นสัตว์ที่มีอายุยืนจริง หมายถึงการอวยพรให้อายุยืนยาว, ค้างคาว เป็นสัตว์ที่บินสูงที่ไม่เคยลงแตะพื้นเลย จึงหมายถึงการนำโชคมาให้ , หงส์ หมายถึง การอวยพรให้มีความสุขและมั่งคั่ง , เมฆจู่ยเชียงเยียง หมายถึง เมฆมงคล เป็นต้น และภาพศิวมงคลเหล่านี้มักเกิดมาจากการที่เสียงอ่านของสิ่งนั้นไปคล้ายคลึงกับคำที่มีความหมายไปในทางศิวมงคลด้วย เช่น คำว่า "รำมิง" ที่แปลว่า แจกัน ก็จะต้องกับคำว่า "มิงฮาน" ที่แปลว่า อยู่เย็นเป็นสุข และดอกกุหลาบซึ่งเป็นดอกไม้ที่ผลิดอกตลอดปี ดังนั้นภาพแจกันปักดอกกุหลาบก็จะมีหมายถึง มีความสุขตลอดปี เป็นต้น และสัญลักษณ์เหล่านี้จะมีความหมายที่แสดงออกเพื่อประโยชน์ในเชิงการดำรงชีวิตของมนุษย์ปุถุชน มากกว่าเป็นความหมายในเชิงปรัชญาทางศาสนาดังที่ปรากฏในศาสนาอื่นๆ ดังนั้นสิ่งนี้เป็นเสมือนคำอวยพร กำลังใจ และความหวังเพื่อให้มีแรงในการดำรงชีวิตและสู้กับความลำบากต่อไป จึงทำให้ชาวจีนมีความเชื่อถือ ยึดพันซ์ และเคารพสัญลักษณ์ทางศิวมงคลเหล่านี้มาก เราจึงได้พบเห็นการปรากฏของสัญลักษณ์เหล่านี้ในส่วนต่างๆ ของสถาปัตยกรรมทางศาสนาของจีนอย่างมากมาย เช่น ที่หลังคา , ผนังทั้งด้านในและด้านนอก , เสา , โครงสร้างอาคาร , ประตู , หน้าต่าง , โถงบูชา , ป้ายชื่ออาคาร , ระฆัง รวมไปถึงเครื่องเรือนต่างๆ ในศาลเจ้า เป็นต้น นอกจากนี้สิ่งที่ใช้ในอาคารก็เป็นสัญลักษณ์ที่มีความหมายอย่างหนึ่งด้วยเช่นกัน (ดูรายละเอียดในเรื่องศิลปกรรมการตกแต่งอาคาร) สิ่งเหล่านี้จะสื่อให้เห็นถึงจุดประสงค์ในการทำขึ้นอย่างหนึ่งนั่นๆ ว่าเมื่อผู้ใดมีปัญหาในชีวิต ท้อถอย หรือต้องการกำลังใจในการดำเนินชีวิต เขาจะเข้ามาสักการะเทพเพื่อให้ได้รับการปกป้อง คุ้มครองจากเทพ และได้รับคำอวยพรจากสัญลักษณ์ทางศิวมงคลเหล่านี้กลับไป สัญลักษณ์เหล่านี้นอกจากจะพบในศาลเจ้าหรืออาคารทางศาสนาอื่นๆ ของจีนแล้ว ยังใช้เป็นสัญลักษณ์ในการอวยพรที่พบเห็นในวิถีชีวิตโดยทั่วไปของชาวจีนด้วย เช่น เป็นลวดลายในยันต์ต่างๆ , เป็นลวดลายเสื้อผ้าของขุนนางและกษัตริย์ในอดีต , เป็นลวดลายของเครื่องเคลือบดินเผา , ขั้วของเครื่องใช้ , เฟอร์นิเจอร์ และเป็นลวดลายการตกแต่งอาหาร เป็นต้น

ภาพที่ 202 ตัวอย่างภาพศิวมงคลมากมายที่ใช้ในการประดับโถงบูชา (ศาลเจ้าแม่ทับทิม)

นอกจากสัญลักษณ์ทางศิวมงคลแล้วในศาลเจ้ายังปรากฏสัญลักษณ์ในเชิงคำสอนด้วย คือการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ในการสอนให้ทำความดี และสอนถึงวิถีในการดำเนินชีวิตที่พึงปฏิบัติ ดังเช่น สัญลักษณ์ดอกบัวขาว ซึ่งเป็นดอกไม้ที่ชูออกมาจากโคลนตม แต่เมื่อไหลพ้นน้ำออกมาก็เป็นดอกไม้ที่สวยงามโดยไม่มีโคลนติดตามออกมาเลย ซึ่งจะหมายถึงจิตใจอันบริสุทธิ์ขาวสะอาดของคนที่มีความดีปฏิบัติแต่สิ่งดี ซึ่งเป็นการสอนให้ผู้คนทำความดี และยังหมายถึงการสอนให้มีความปองคองด้วย, ดอกเบญจมาศ ซึ่งต้นเบญจมาศเป็นต้นไม้ที่ออกดอกในฤดูหนาว และถ้า

ผู้เลื่อมใส⁷ ดังนั้นจะสรุปได้ว่าสัญลักษณ์และความหมายเหล่านี้จะพบปรากฏในทุกส่วนของศาลเจ้าทั้งที่เป็นกายภาพและนามธรรม สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าสัญลักษณ์ทางศิวมงคลเป็นส่วนที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีในอาคารรวมทั้งเป็นหัวใจที่ไม่สามารถละเลยหรือตัดทอนออกไปจากอาคารทางศาสนาได้เลย และสิ่งนี้ยังแสดงให้เห็นถึงฝีมือช่างและความงามทางศิลปกรรมของจีนอีกด้วย

1.1.3 รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของจีน

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของจีนแม้ว่าจะไม่ใช่หัวใจของศาสนสถานของจีนที่สำคัญเท่าใดนัก แต่เรื่องรูปแบบนี้ก็กลับมีความสำคัญทางใจมาก เนื่องจากคนจีนเป็นชนชาติที่ยึดมั่นและภูมิใจในเผ่าพันธุ์ของตนเองมาก โดยเฉพาะชาวจีนโพ้นทะเลที่ต้องมาอาศัยอยู่ในต่างแดนท่ามกลางความแปลกใหม่ และโดดเดี่ยวทางจิตวิทยา สิ่งเดียวที่จะลบล้างสภาวะทางจิตใจเช่นนั้นได้ก็คือ การหาสิ่งที่คุ้นเคยมาปฏิบัติ อันได้แก่ วัฒนธรรม และศาสนา สิ่งนี้จึงเป็นเสมือนที่พึ่งทางใจและทางกาย ทำให้มีการสร้างสิ่งต่างๆ เสมือนอยู่ในประเทศจีนเล็กๆ ต่างหากอีกประเทศหนึ่ง ที่จำลองสภาพที่คุ้นเคย และนำพอใจของแผ่นดินแม่มาใช้ในชุมชนชาวจีนและศาสนสถานจีนในประเทศไทย⁸ รวมทั้งเป็นที่แสดงออกถึงความเป็นตัวตนของชาวจีนอย่างที่ได้ชัดในสถาปัตยกรรมจีนด้วย เขาได้สร้างความหมายสัญลักษณ์ รวมถึงความเฉพาะได้อย่างชัดเจน เพื่อบ่งชี้ถึงความเป็นตัวตนของพวกเขา และเป็นกลุ่มชนที่ว่าไม่ว่าจะไปอยู่ในส่วนใดของโลกพวกเขาก็จะนำความเป็นตัวตนของเขาไปแสดงต่อที่นั่นโดยผ่านทางสถาปัตยกรรม มากกว่ากลุ่มชนใดๆในโลก ดังนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมจีนนี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยให้ระลึกถึงพื้นแผ่นดินที่เป็นบ้านเกิดของตน และแสดงตัวตนต่อคนในพื้นที่แผ่นดินใหม่ที่เขาไปอยู่ แต่ในปัจจุบันหัวใจในลักษณะนี้เริ่มวางเลือนและลดความสำคัญลงไปมาก เนื่องจากชาวจีนโพ้นทะเลได้กลายเป็นพลเมืองชาวไทยเกือบจะสมบูรณ์ ดังนั้นความรู้สึกโดดเดี่ยว แดกแยก จึงลดหรือไม่มีหลงเหลือในชาวจีนรุ่นหลังอีก

1.2. หัวใจทางนามธรรม

หัวใจทางนามธรรม คือสาระสำคัญในสถาปัตยกรรมที่ไม่สามารถรับรู้ได้จากการมองเห็น แต่จะรับรู้ได้จากความรู้สึก หรือการสัมผัสทางใจ โดยเฉพาะในอาคารทางศาสนาหัวใจทางด้านนามธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ซึ่งจะแสดงออกให้เห็นถึง จิตวิญญาณของสถาปัตยกรรมและศาสนา (spirit of place)

จิตวิญญาณของสถานที่ (Spirit of Place หรือ Genius Loci) เป็นแนวความคิดของชาวโรมัน โดยที่โรมันโบราณเชื่อว่า การอยู่โดยอิสระในทุกๆ ที่นั้นจะมีวิญญาณที่ปกป้องคุ้มครองอยู่ ซึ่งวิญญาณนี้จะให้ชีวิตแก่คนและสถานที่ (place) และจะติดตามคนและสถานที่นั้นตั้งแต่เกิดจนตาย และเป็นตัวบ่งชี้ถึงลักษณะและหัวใจของคนและสถานที่นั้นด้วย ดังนั้นในทางสถาปัตยกรรมตัวบ่งชี้ที่สำคัญของแต่ละวัฒนธรรม จะกำเนิดมาจาก Spirit of Place นี้ และเป็นสิ่งที่ทำให้สถาปัตยกรรมของแต่ละวัฒนธรรมนั้นมีความแตกต่างและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

ตามทฤษฎีกล่าวไว้ว่า ลักษณะที่สำคัญ 2 ประการ ในเรื่องของ spirit of place คือ⁹

➔ orientation

➔ identification

- Orientation คือ การกำหนดทิศทาง หรือสิ่งที่สร้างเพื่อให้นักบวชจับทิศทางได้ ซึ่งสิ่งนี้จะทำให้มนุษย์ปลอดภัยทางอารมณ์และความรู้สึก เช่น ทางเดิน เป็นต้น

- Identification คือสิ่งที่บ่งชี้ถึงความเป็นลักษณะเฉพาะ นั่นก็คือคุณสมบัติของสภาพแวดล้อมที่เป็นรูปธรรม และความสัมพันธ์กันของมนุษย์กับสิ่งนี้ในแต่ละวัฒนธรรมจะถูกสร้างและพัฒนาขึ้นมาตั้งแต่ในช่วง

⁷ เอวีลีน , ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน , หน้า 35

⁸ สมบูรณ์ สุขสำราญ , ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนชาวจีน , หน้า 14

⁹ Christain Norberge - Schulz , Genius Loci : Toward a Phenomenology of Architecture (New York : Rizzoli International Publication , Inc , 1984) , pp. 66-70

วัยเด็ก ดังนั้นลักษณะหรือความเฉพาะของมนุษย์นั้นทำให้เราสามารถคาดคะเนได้ถึงลักษณะเฉพาะของสถานที่ได้เช่นกัน หรือสิ่งบ่งชี้นี้จะเกี่ยวข้องกับการแสดงความเป็นเจ้าของนั่นเอง¹⁰

หัวใจทางนามธรรมของศาลเจ้าจีนนี้สามารถสรุปได้ดังนี้

1.2.1 การวางผัง ลำดับอาคาร และ การกำหนดทิศทาง (Orientation)

การวางผังและลำดับอาคารเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดทิศทาง ซึ่งเป็นหัวใจที่สำคัญอย่างหนึ่งของสถาปัตยกรรม และเป็นหัวใจที่ถูกใช้เพื่อสื่อถึงการนำไปสู่สิ่งที่สำคัญในอาคารทางศาสนา ซึ่งอาคารทางศาสนาที่สื่อหัวใจนี้ออกมาอย่างเด่นชัดมากที่สุดประเภทหนึ่งคือ โบสถ์ของคริสเตียน ที่มีองค์ประกอบสำคัญ 2 อย่าง ก็คือ path ได้แก่ nave (ทางเดินจากประตูถึงแท่นบูชา) และ goal หรือ center ได้แก่ altar (แท่นบูชา) ทั้งสองสิ่งนี้ถูกสร้างรวมกันเพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์ของ "ทางเดินแห่งการไถ่บาป" (The Path of Salvation) และในศาสนาของจีนก็พบเห็นการใช้ทางเดินเพื่อนำไปสู่พื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ของเทพเช่นกัน ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนในสถาปัตยกรรมชั้นสูงในเมืองจีน โดยที่ศาสนสถานจะมีประเพณีการก่อสร้างด้วย "วิธีแห่งดวงวิญญาณ" คือการออกแบบให้มีทางลาดอยู่ตรงกลางของทางที่นำไปสู่วิหารแห่งเทพ เนื่องจากความเชื่อของชาวจีนที่ว่าดวงวิญญาณจะไม่ใช่มันใดเดียวกันกับมนุษย์ ดังนั้นทางของดวงวิญญาณจึงถูกสร้างขึ้นและ ทางแห่งวิญญาณนี้จะมีการตกแต่งอย่างสวยงามด้วยรูปสลักมังกรและสัญลักษณ์ทางสิริมงคลต่างๆ อย่างสวยงาม (ในทางปฏิบัติประตูวัดหรือศาลเจ้าจะถูกเปิดไว้ตลอดทั้งคืนเพื่อเป็นการอนุญาติให้ดวงวิญญาณเข้ามา ตามหลักแล้วจะเปิดเอาไว้เพื่อผู้มาเยือนจากโลกของหยางในเวลากลางวัน และจากโลกของหยินในเวลากลางคืน)¹¹

ศาสนสถานจีนที่มีทางเดินแห่งวิญญาณอยู่ตรงกลาง

ภาพทางเดินแห่งวิญญาณที่มีการตกแต่งอย่างสวยงาม

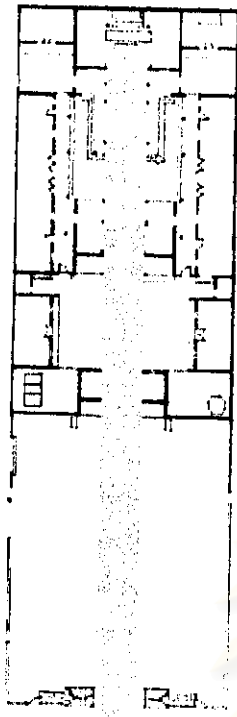
ภาพที่ 204 "วิธีแห่งดวงวิญญาณ" ในสถาปัตยกรรมทางศาสนาชั้นสูงในเมืองจีน

ที่มา : The Department of Architecture . Tsinghua University . *Historic Chinese Architecture* , p. 50-51.

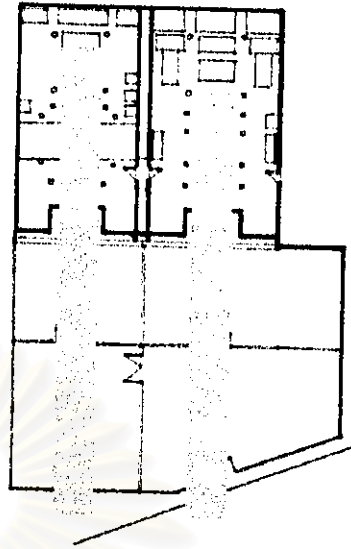
แต่ในศาลเจ้าแบบพื้นบ้านในเมืองไทยจะไม่พบทางเดินที่มีลักษณะทางกายภาพชัดเจนในลักษณะนี้ แต่จะแสดงออกด้วยการวางผังจัดลำดับของอาคาร ตำแหน่งการเจาะช่องประตู และการโอบล้อมของอาคารโดยรอบ ทำให้เรารับรู้ถึงทางเดินที่มีทิศทางอันชัดเจนนี้ได้ ทางเดินนี้จะตรงพาดผ่านประตูแต่ละชั้นแสดงถึงการผ่านจากอาณาจักรแห่งมนุษย์เข้าไปสู่อณาจักรแห่งเทพอันศักดิ์สิทธิ์ (ซึ่งจะอธิบายต่อไปในส่วนของที่วางอันศักดิ์สิทธิ์) นอกจากนี้ลำดับของการวางผังยังสะท้อนออกมาจากคติความเชื่อของจีนดั้งที่ได้กล่าวมาแล้วด้วย ดังนั้นถ้าอาคารมีลำดับการเข้าถึงมากจะทำให้ผู้มาสักการะสามารถสัมผัสถึงทางเดิน และการก้าวเข้าสู่อาณาจักรแห่งเทพนี้ได้อย่างเข้าใจและลึกซึ้งมากขึ้น และลำดับที่มากนี้ตามความเชื่อทางการวางผังของจีนยังแสดงถึงความสำคัญของอาคารหรือศาสนสถานแห่งนั้นๆ ด้วย

¹⁰ Christain Norberge - Schulz , *Genius Loci : Toward a Phenomenology of Architecture* , pp. 66-70.

¹¹ เหวีสิน , *ตำนานวัดและเทพเจ้าจีน* , หน้า 41

ศาลเจ้าแม่ทับทิม

ศาลเจ้าซิดเซียม่า และโรงเจชิงเซงตัว

ภาพที่ 205 ผังแสดงทางเดินของศาลเจ้าจีน
ที่มา : ผู้วิจัยเขียนขึ้นจากการวิเคราะห์

1.2.2 ที่ว่างและลักษณะของที่ว่าง (Space & Character)

ก. ที่ว่างทางสถาปัตยกรรม (Architectural Space) ที่ว่างทางสถาปัตยกรรมนี้แบ่งออกเป็น 2 ความหมาย หรือ 2 การใช้สอยคือ¹²

- ทางรูปธรรม จะหมายถึง เป็นองค์ประกอบที่เป็น 3 มิติที่สร้างสถานที่หนึ่งๆ ขึ้นมา และคุณสมบัติของที่ว่างที่เป็นรูปธรรมนี้จะประกอบไปด้วย

การตรึงจุดศูนย์กลาง (centralization)

ทิศทาง (direction)

จังหวะ (rhythm)

- ทางนามธรรม จะหมายถึง เป็นสิ่งที่ถูกพิจารณาในเรื่องของการหยั่งรู้ รับรู้และเข้าใจ

ที่ว่างที่แตกต่างกันในสถาปัตยกรรมจะเกิดขึ้นเพื่อรองรับพฤติกรรม หรือการกระทำของมนุษย์ที่แตกต่างกัน ที่ว่างของสถาปัตยกรรมทางศาสนาของจีนก็เช่นเดียวกัน ในเชิงของรูปธรรมจะเป็นที่ว่างที่มีองค์ประกอบทั้ง 3 ประการ คือ การตรึงจุดศูนย์กลาง (centralization) ทิศทาง (direction) และ จังหวะ (rhythm) ครอบคลุมและชัดเจน จุดศูนย์กลางของที่ว่างทั้งหมดของศาลเจ้า จะอยู่ตรงวิหารหลักที่ตำแหน่งของรูปเคารพองค์ประธานซึ่งได้กล่าวมาแล้ว เป็นที่ว่างที่มีทิศทางตามแกนอย่างชัดเจน และไล่จังหวะของที่ว่างจากที่ว่างที่โล่งกว้างของภายนอกและที่โล่งนี้จะเล็กลงเรื่อยๆ จนเข้ามาเป็นที่ว่างภายในโดยสมบูรณ์อย่างมีลำดับ รวมทั้งที่ว่างภายในของอาคารก็เช่นกันจะไล่จังหวะจากที่ว่างอาคารที่มีความสูงน้อยจนไปถึงจุดศูนย์กลาง (วิหารหลัก) ที่มีความสูงของที่ว่างมากที่สุดในกลุ่มอาคารทั้งหมด

ลักษณะของที่ว่างส่วนใหญ่จะเป็นที่ว่างที่มีความสูงมาก ในลักษณะเช่นเดียวกับสถาปัตยกรรมทางศาสนาทั่วๆ ไป เพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของเทพเจ้าที่ต้องการที่ว่างขนาดใหญ่ในการโอบอุ้มและเป็นที่สถิตย์ นอกจากนี้จากการสำรวจจะพบว่าที่ว่างของอาคารที่มีขนาดใหญ่ โดยเฉพาะที่เป็นผังแบบช้อเทอเขียนแบบสมบูรณ์ (แบบที่ 4 ดูใน

¹² Christain Norberge - Schulz , Genius Loci : Toward a Phenomenology of Architecture , pp. 60-65

เรื่องการวางผังอาคาร) จะมีที่ว่างที่สูง โลง และโปร่งมาก ซึ่งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างภายนอกและภายในได้อย่างกลมกลืนจนเสมือนรวมเป็นหนึ่งเดียวกัน ดังเช่นที่พบในศาลเจ้าแม่ทัมทัม ศาลเจ้าไทฮัว และ ศาลเจ้าจิ้งจิ้ง

ส่วนเรื่องของลักษณะ (character) จะถูกตีความหมายออกเป็น 2 ทางคือ¹³

- เป็นบรรยากาศของที่ว่าง (atmosphere)
- เป็นสิ่งที่มีรูปทรงทางกายภาพและเป็นสาระสำคัญ หรือเป็นแก่นแท้ขององค์ประกอบในการกำหนดที่ว่าง

ทุกๆ สถานที่นั้นจะต้องมี "ลักษณะ" (character)¹⁴ และ "ลักษณะ" นี้จะเกิดได้จากความเฉพาะที่แสดงออกมาทาง วัสดุและองค์ประกอบต่างๆ ของอาคาร เช่น หน้าต่าง ประตู หลังคา และศิลปกรรมที่ตกแต่งที่มีลักษณะเฉพาะ เป็นต้น ซึ่งลักษณะเฉพาะนี้จะสร้างให้สถานที่นั้นๆ มีเอกลักษณ์ที่เป็นตัวของตัวเอง ดังนั้นในลักษณะเดียวกัน พฤติกรรมของมนุษย์ที่แตกต่างกันก็ต้องการสถานที่รองรับที่มีลักษณะที่แตกต่างกันด้วย เช่น ที่อยู่อาศัยต้องการลักษณะของการปกป้อง คุ่มครอง , สำนักงานต้องการลักษณะของการใช้งานได้สะดวกและได้ผลดี , และศาสนสถาน ต้องการลักษณะของ ความเคร่งครึม ดูทรงเกียรติ ถูกพิธีวิจิตรอง ซึ่งศาลเจ้าจิ้งจิ้งก็มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ แต่จะมีลักษณะเฉพาะบางประการที่ต่างจากศาสนสถานของศาสนาอื่น ศาสนสถานทั่วไปมักจะสะท้อนบรรยากาศของอาคารออกมาในลักษณะที่นิ่งคงที่ (static) เคร่งครัด เคร่งครึม เช่น โบสถ์ของกรีก แต่ศาสนสถานของจีนกลับแสดงออกอย่างตรงกันข้าม คือจะเป็นไปในลักษณะที่เคลื่อนไหวกว่า (dynamic) สง่างามและมีเสน่ห์น่าทึ่ง โดยเฉพาะในบรรยากาศของรูปด้านอาคารภายนอก นอกจากนี้ยังพบว่ามีลักษณะของความสงบ อบอุ่น ปลอดภัย และการคุ้มครองปกป้องจากองค์เทพและสิ่งสิริมงคลมากมายที่พบในทุกส่วนของอาคาร และรวมไปถึงการมีลักษณะแห่งความเป็นชนชาติจีนที่เป็นตัวบ่งชี้ (Identification) ถึงความเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งจะสะท้อนออกมาจากรูปแบบทางสถาปัตยกรรมจีนที่เป็นเสมือนการสร้างโลกที่คุ้นเคยของคนในดินแดนอื่น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นด้วย

จุดที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของศาสนสถานจีน คือการใช้ลักษณะของความมืดทึบ ซ้อนเร้น มาเป็นสิ่งที่แสดงถึงอาณาเขตแห่งเทพเจ้า โดยที่ในกลุ่มอาคารจะมีการไล่จังหวะของการให้แสงสว่างนี้จากส่วนที่สว่าง โลง เปิดเผยค่อยๆ ลดความสว่างลงเข้าสู่ส่วนที่มืดที่สุด ซึ่งก็คือลักษณะเฉพาะของที่ว่างที่มีความศักดิ์สิทธิ์มากที่สุดของวิหารหลักนั่นเอง ลักษณะเช่นนี้จะพบได้อย่างชัดเจนในกลุ่มอาคารที่มีขนาดใหญ่ และมีลำดับการเข้าถึงหลายชั้น เช่นที่พบในศาลเจ้าแม่ทัมทัม ศาลเจ้าไทฮัว ศาลเจ้าไต้ฮงกง เป็นต้น

ข. ที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Space) ที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์นี้จะเป็นเรื่องของที่ว่างทางนามธรรม สถาปัตยกรรมทางศาสนาไม่ว่าจะเป็นของศาสนาใด องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดที่ตัดออกไม่ได้เลย และไม่สามารถวัดได้จากความหมายทางจิตวิทยา สังคม เศรษฐกิจ ศิลปกรรม หรือ ด้านอื่นๆ องค์ประกอบนี้ก็คือ "องค์ประกอบของความศักดิ์สิทธิ์" (The Element of Sacred) เนื่องมาจากสถาปัตยกรรมทางศาสนาเกิดขึ้นมาจากปรากฏการณ์ทางศาสนา ทั้งในเรื่องของความเชื่อและพิธีกรรม ทำให้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่ง และถูกให้ความสำคัญเหนือสิ่งอื่น ดังนั้นคำว่า "ที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์" จะหมายถึง สถานที่หนึ่งที่มีมนุษย์สามารถติดต่อกับอำนาจเหนือธรรมชาติได้ และจะมีลักษณะที่แตกต่างจากที่ว่างอันไม่ศักดิ์สิทธิ์ คือ ที่ว่างอันไม่ศักดิ์สิทธิ์จะไม่มีกำหนดทิศทาง ไม่มีความแตกต่างของคุณภาพของที่ว่าง ในขณะที่ที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์จะสร้างทิศทางของตัวมันเองซึ่งมีความกลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว¹⁵ (ซึ่งจะเห็นได้ชัดจากศาลเจ้าจิ้งจิ้งดังที่ได้กล่าวมาแล้ว)

¹³ Christain Norberge - Schulz , *Genius Loci : Toward a Phenomenology of Architecture* , pp. 60-65.

¹⁴ เพื่อให้ง่ายในการทำความเข้าใจในเรื่อง place , space และ character จะนำมายอธิบายโดยใช้หลักของภาษาคือ

place แทนด้วย noun	space แทนด้วย preposition	character แทนด้วย adj.
เกาะ ภูเขา บ้าน	บน ล่าง ก่อน หลัง	สงบ ครึกครื้น สบาย
ห้อง หลังคา พื้น	เหนือ ได้	หุหุระา เรียบง่าย

¹⁵ Pinraj Khanjanusthiti , *Buddhist Architecture : Meaning and Conservation in the Context of Thailand* , The thesis for the Degree of Doctor of Philosophy : University of York , 1996 , p. 69-71

สำหรับศาลเจ้าเกือบทั้งหมดที่ทำกาารสำรวจ จะพบว่าที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์ที่สุดที่ประดิษฐานรูปเคารพนั้นจะมีลักษณะเช่นเดียวกันหมด คือ ที่ว่างจะมีลักษณะที่ลึกกลับ ช้อนแรับ โดยจะอยู่ในส่วนที่มีค้ำที่สุดของกลุ่มอาคารทั้งหมด โดยอาคารส่วนนี้จะมิใช่ของเปิดน้อยมากซึ่งมักจะเป็นประตูทางเข้าด้านหน้าเท่านั้น และรูปเคารพก็จะประดิษฐานอยู่ในส่วนที่มีค้ำที่สุดในอาคารนี้ด้วยเช่นกัน (ก็คือบริเวณด้านในที่ห่างจากประตูทางเข้ามากที่สุดนั่นเอง) โดยบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์จะสะท้อนออกมาจากตัวองค์รูปเคารพที่มักจะเป็นสีทอง หรือตกแต่งแท่นบูชาและโต๊ะบูชาด้วยถ้วยถาดที่เป็นสีทอง เมื่อแสงสว่างจากลานโล่งภายนอกและแสงสีเหลืองจากเทียนและตะเกียงกระทบสีทองนี้ก็จะสะท้อนสีทองให้สว่างเห็นเด่นชัดขึ้นมาโดยเฉพาะในความมืดมิดๆ คล้ายรัศมีที่กระจายออกมาจากองค์เทพ และลักษณะเช่นนี้เองที่สร้างให้เกิดบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ นำศรัทธาอย่างมาก และเป็นเสมือนแสงสว่างท่ามกลางความมืดของผู้ที่มากวบบไหว้ขอพร โดยเฉพาะในช่วงที่มีงานเทศกาลหรือช่วงเวลาที่มียุ้งมากวบบไหว้มาก และมีการจุดเทียนสีแดงวางเรียงเป็นจำนวนมาก จะทำให้บรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์นี้สามารถเห็นและสัมผัสได้มากขึ้น (รูปภาพที่ 208 ประกอบ) แต่อย่างไรก็ตามสิ่งนี้ก็ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมพอดีด้วย เพราะถ้าเป็นศาลเจ้าที่มีคนศรัทธามากจนเบียดเสียดกัน มีการจุดธูปเทียนจำนวนมากเกิดควันคลุ้งไปทั่ว ก็จะทำให้เกิดการบดบังแสงสะท้อนจนรบกวนถึงบรรยากาศอันสงบและศักดิ์สิทธิ์แห่งศาสนสถานด้วย ดังที่พบในศาลเจ้าพ่อเสือ

บรรยากาศในที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้า
(ศาลเจ้าเกียนอันเกง)

ที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์เป็นส่วนที่มีค้ำที่สุดของกลุ่มอาคารทั้งหมด
(ศาลเจ้าไทยัว)

ภาพที่ 208 ที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์ของศาลเจ้า

1.2.3 แสงสว่าง (Lighting)

แสงมักจะถูกนำมาใช้ในการสื่อถึงพลังเหนือธรรมชาติในหลายศาสนา และหลายความเชื่อ เนื่องมาจากแสงเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติทางนามธรรมที่สัมผัสและรับรู้ได้ง่าย และเป็นสิ่งที่ส่องสว่างถ่ายทอดมาจากฟ้าเบื้องบน ที่ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเทพเจ้าทั้งปวง สถาปัตยกรรมทางศาสนาที่นำเรื่องแสงมาใช้อย่างชัดเจน คือ สถาปัตยกรรมทางศาสนาของชาวคริสต์ ซึ่งในโลกของชาวคริสต์เดียนี้อยู่บนพื้นฐานของ "การนับถือพระเจ้า" โดยที่เขามีจุดประสงค์ในการมองสิ่งต่างๆ อย่างเป็นนามธรรม ดังนั้นเขาจึงนำเรื่องของ "แสง" มาใช้เป็นตัวแทนแห่งพระเจ้า นอกจากนี้แสงยังถูกใช้ในสถาปัตยกรรมทางศาสนาของนาโวกช่วงหลัง คือพิธีกรรมภายในจะถูกจัดอยู่ในบริเวณที่มีแสงสว่างเรืองรอง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการปรากฏอยู่ทุกแห่งทุกหนของ "แสงแห่งพระเจ้า" เป็นต้น

แม้ว่าในศาสนสถานของจีนเรื่องแสงจะไม่ได้ถูกนำมาใช้สื่ออย่างชัดเจน แต่ก็ถูกนำมาสื่ออย่างเป็นนัยเพื่อสะท้อนถึงเทพเจ้าดังที่ได้กล่าวมาแล้วในส่วนของที่ว่างอันศักดิ์สิทธิ์ จะเห็นได้ว่า "แสง" เป็นส่วนสำคัญที่สร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ในศาสนสถานจีน แสงที่ใช้ในอาคารจะเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

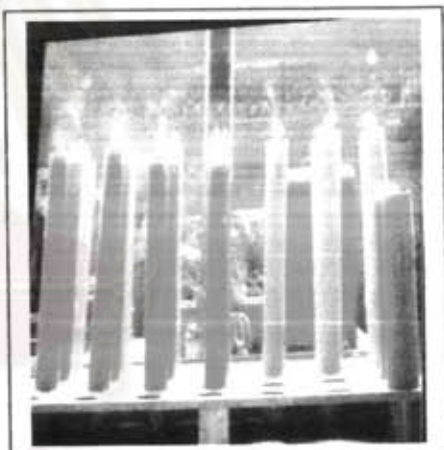
- แสงธรรมชาติ แสงธรรมชาติที่ใช้ในการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ส่วนใหญ่จะเข้ามาจากบริเวณลานโล่งภายใน แสงนี้เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงที่ว่างภายนอก และเป็นส่วนช่วยสร้างให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างภายนอกและภายใน นอกจากนี้แสงจากลานโล่งและการเปิดหลังคาตู้ฟ้านี้เป็นสื่อที่แสดงให้เห็นถึงการ

เชื่อมโยง และการสื่อสารระหว่างผู้ศรัทธากับเทพหรือพลังเหนือธรรมชาติที่อยู่เบื้องบนอีกทางหนึ่ง รวมทั้งเป็นการสร้างภาพลักษณ์ของความเหนือธรรมชาติด้วย¹⁶

ภาพที่ 207
แสดงธรรมชาติจาก
สถานโล่งภายในอาคาร
(ศาลเจ้าเจ้าขุนเจ้านาง)

- แสดงจาก รูป เทียน และตะเกียง แสดงนี่จะเป็นสื่อโดยตรงที่ใช้ในการสื่อสาร ติดต่อกับ บอกกถ้าว และขอพร ต่อเทพที่อยู่เบื้องหน้าและเบื้องบน การเผาเงินกระดาษใช้เป็นสื่อในการติดต่อกันระหว่างโลกมนุษย์กับโลก อื่นมานานแล้ว อันเห็นได้จาก การเผากระดาษเงินกระดาษทองให้ผู้ตาย การเผาเครื่องใช้กระดาษต่างๆ ในพิธีอสังขาร การเผาศพนิตเพื่อบอกเทพให้รู้จักทุกข์ภัย การเผาใบเสวยการทำบุญที่ศาลเจ้าเพื่อบอก กถ้าวต่อเทพและให้บุญนี้ไปสู่วรรพบุรุษที่เสียชีวิตแล้ว เป็นต้น นอกจากนี้แสดงจาก รูป เทียน นี้ยังมีความหมายเป็นนัยที่แสดงถึงความคงอยู่ของผู้ศรัทธา ความเชื่อ ศาสนา และวัฒนธรรมของชาวจีนด้วย

ภาพที่ 208 บรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์จากแสงสีเหลืองของเทียน และตะเกียง

1.2.4 เทียน

เทียนแม้จะเป็นลักษณะทางนามธรรมที่ไม่เห็นเด่นชัดนัก แต่ก็ยังมีความสำคัญและใช้เป็นสื่ออย่างหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงการคงอยู่ของความศรัทธา อันได้แก่ เทียนกลองและเทียนระฆังซึ่งจะตีบอกหลังจากที่มีผู้ศรัทธามาทำ บุญให้แก่ศาลเจ้า โดยที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันคือ จะตีระฆังก่อน 3 ครั้งและตีกลอง 3 ครั้ง การตีระฆังและกลองนี้ จะเป็นการแจ้งให้เทพรับรู้เพื่อให้พรและคุ้มครองแก่ผู้ที่มาสักการะและบริจาคนั้น นอกจากนี้การตีระฆังและกลองใน บางศาลเจ้ายังสื่อถึงความหมายอื่นด้วย เช่นที่ศาลเจ้าโรงเกือก เทพองค์ประธานเป็นเทพที่มาจากจักรพรรดิในอดีต ของจีน ดังนั้นการตีระฆังและกลองจะเป็นเสมือนการจำลองการเบิกตัวเพื่อเข้าเฝ้าฮ่องเต้ในสมัยก่อน¹⁷ เป็นต้น ส่วนใน ศาลเจ้าที่มีผู้ศรัทธามากซึ่งจะมีความศักดิ์สิทธิ์ของผู้คนอยู่ตลอด ทางศาลเจ้าก็จะมีจัดการบรรเลงเพลงด้วยเครื่องดนตรี

¹⁶ C.B Wilson, "Dwelling at the centre of the world", *Sacred Architecture in the Traditions of India, China, Judaism and Islam*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1992, p.112

¹⁷ ต้นกำเนิด, ผู้ดูแลศาลเจ้าโรงเกือก, กรกฎาคม 2542

และการร้องแบบจีนเพื่อสื่อและแสดงออกถึงความเจริญและการคงอยู่ของความสัมพันธ์ต่อสาธารณะ อย่างที่พบใน ศาลเจ้าพ่อเสือ

1.2.5 พิธีกรรม

พิธีกรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมาก ที่สร้างให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาแห่งศาสนสถานให้คงอยู่ ศาสนสถานจีนหลายแห่งที่ถูกปล่อยปะละเลย และถูกทำลาย เหตุผลหนึ่งที่สำคัญ คือ เพราะขาดผู้ศรัทธา และการสืบต่อแห่งพิธีกรรม พิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ เอกลักษณ์ และรวมถึงความคิดเห็น ความรู้สึกของสมาชิกในกลุ่มชน การประกอบพิธีกรรมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมใน 2 เรื่อง คือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ กับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ และประเด็นหลังนี้เองที่ทำให้ศาสนสถานและพิธีกรรมเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กลมกลืนกันอย่างแยกจากกันมิได้ โดยเฉพาะชาวจีนที่มีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหนือธรรมชาติที่ปฏิบัติในศาสนสถานอย่างมากมาย

พิธีกรรมของชาวจีนจะปฏิบัติกันโดยส่วนใหญ่ในวันไหว้ 8 เทศกาลหรือที่เรียกว่า "ปาเจีย" หรือภาษาแต้จิ๋ว คือ "ป๊ายโจ้ย" อันได้แก่¹⁸

- ไหว้ครั้งที่ 1 คือ ไหว้เทศกาลตรุษจีน¹⁹ ตรงกับวันที่ 1 เดือน 1²⁰ ซึ่งเป็นวันปีใหม่ของชาวจีน
- ไหว้ครั้งที่ 2 คือ ไหว้เทศกาลหยวนเซียว หรือ ง่วงเซียวโจ้ย ตรงกับวันที่ 15 เดือน 1
- ไหว้ครั้งที่ 3 คือ ไหว้เทศกาลเซ็งเม้ง ตรงกับช่วง 15 วันแรกของเดือน 3
- ไหว้ครั้งที่ 4 คือ ไหว้เทศกาลขนมจ้าง ตรงกับวันที่ 5 เดือน 5
- ไหว้ครั้งที่ 5 คือ ไหว้เทศกาลสารทจีน ตรงกับวันที่ 15 เดือน 7
- ไหว้ครั้งที่ 6 คือ ไหว้เทศกาลไหว้พระจันทร์ ตรงกับวันที่ 15 เดือน 8
- ไหว้ครั้งที่ 7 คือ ไหว้เทศกาลกินเจ ตรงกับวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 9 ไปสุดวันขึ้น 9 ค่ำ เป็นเวลา 9 วัน
- ไหว้ครั้งที่ 8 คือ ไหว้เจ้าประจำปี เพื่อขอบคุณบรรดาเทพเจ้าที่ช่วยคุ้มครองเรามาตลอดปี จะทำกันในเดือน 12 แต่วันไหว้ศาลเจ้าแต่ละแห่งจะเป็นผู้กำหนด

ในเทศกาลทั้งหมดมีเพียง 2 เทศกาล ที่ไม่มีการทำพิธีที่ศาลเจ้า คือ เทศกาลเซ็งเม้ง ซึ่งจะจัดที่สุสาน และเทศกาลไหว้พระจันทร์ ซึ่งจะประกอบพิธีกันในแต่ละครอบครัว นอกจากนี้ในศาลเจ้าแต่ละแห่งที่มีการประดิษฐานเทพต่างๆ ก็จะมีการประกอบพิธีกรรมอย่างอื่น นอกจากที่กล่าวมาข้างต้น อาทิเช่น

- วันประสูติเจ้าแม่กวนอิม ตรงกับวันที่ 19 เดือน 2
- วันกวนอิมดัตริ์ ตรงกับวันที่ 19 เดือน 6
- วันกวนอิมออกบวช ตรงกับวันที่ 19 เดือน 9
- วันฉลองวันเกิดของเทพ ผู้เป็นประธานของศาลเจ้า
- วันฉลองวันเกิดเทพชั้นรองในศาล
- วันระลึกวันตายของเทพ ผู้เป็นองค์ประธานของศาลเจ้า
- วันฉลองวันสร้างศาล

ซึ่งในงานเทศกาลหรือวันทำพิธีของศาลเจ้า ก็จะมีการจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งพิธีกรรมนี้สามารถแบ่งได้เป็น 2 อย่าง คือ พิธีกรรมการไหว้เจ้า และพิธีกรรมพิเศษในเทศกาลต่างๆ

¹⁸ สมบูรณ์ ฤชสำราญ, ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนชาวจีน, หน้า 41-60

¹⁹ เทศกาลต่างๆ ดูรายละเอียดที่ภาคผนวก ง.

²⁰ เดือนที่ใช้ในการอธิบายทั้งหมดนี้จะเป็นเดือนของจีน ซึ่งจะไม่มีความเหมือนกับเดือนไทยเลย และจะดูได้จากปฏิทินจีน

ก. พิธีกรรมการไหว้เจ้า

การไหว้เจ้าในศาลเจ้าจะเกิดขึ้นในหลายโอกาส เช่น ไหว้เพื่อแสดงความเคารพนับถือ ไหว้ในโอกาสเทศกาลสำคัญ ๆ , ไหว้ในวันเกิดเทพเจ้า หรือไหว้เพื่อตอบแทนคุณในการทำการสำเร็จตามที่ได้บนขอไว้ เป็นต้น

การจุดธูปเช่นไหว้ เมื่อนำของเช่นไหว้ เช่น ชาแซ (ภาษาแต้จิ๋ว) คือเนื้อสัตว์ 3 ชนิด , อาหารเจ , อังกีวยหรือขนมกุยช่าย หรือ ผลไม้ เช่นส้ม แอปเปิ้ล (ของไหว้นี้มักจะแตกต่างกันตามเทพเจ้า และเทศกาลในการไหว้²¹) วางไว้บนโต๊ะต่อหน้าเทพเจ้าที่จะไหว้แล้ว ก็จุดเทียนในที่ที่จะไหว้ทีละ 1 คู่ จากนั้นจึงจุดธูปทั้งหมดที่จะไหว้ในศาลนั้น โดยทั่วไปถ้าไม่เคยมาไหว้ ควรถามผู้ดูแลศาลเจ้าว่าจะต้องจุดธูปกี่ดอก เมื่อจุดธูปทั้งกำแล้ว จึงเริ่มไหว้ตามลำดับดังนี้²²

1. เริ่มไหว้จากไหว้ฟ้าดิน (เป็นกระถางธูป ตั้งอยู่กลางแจ้งบริเวณหน้าศาล) ซึ่งถือเป็นพ่อแม่ ผู้ให้กำเนิดตัวเรา และสรรพสิ่งในโลกเป็นแห่งแรก จึงต้องกราบไหว้ฟ้าดินก่อนสิ่งอื่น
2. ไหว้ "พระเจ้าอวิหวางซังดี" หรือเจ็กเซียงอ่วงตีในภาษาแต้จิ๋ว คนไทยเรารู้จักในนามเจ็กเซียงฮ่องเต้ ซึ่งเป็นเทพผู้ทรงฤทธิ์ เป็นใหญ่เหนือเทพทั้งปวง เป็นเทพผู้บันดาลทุกข์สุขให้แก่มนุษย์ได้ เช่นเดียวกับพระอินทร์ของไทย จะไม่ได้สร้างรูปเคารพแต่จะสร้างเป็นไปถึงตามที่ได้กล่าวมาแล้ว
3. เทพเจ้าที่ประดิษฐานในศาลเจ้า โดยจะไหว้เทพประธานที่อยู่กึ่งกลางก่อนแล้วจึงไหว้เทพที่อยู่เบื้องซ้ายของเทพองค์ประธานและเบื้องขวาตามลำดับ
4. เมื่อไหว้เทพในศาลแล้ว จึงไหว้พระภูมิเจ้าที่ในศาล และจะมีธูปเหลืออยู่ให้นำไปปักไว้ตรงประตูทางเข้าเป็นการไหว้เทพทวารบาล หรือ "เหมินสิง" ผู้อารักประตูเข้าออกศาลเจ้า โดยปกติจะปักธูปกระถางละ 3 ดอก (บางตำราที่กล่าวว่าการไหว้เทพทวารบาลจะใช้ธูปเพียง 2 ดอก ปักซ้ายขวาของประตูด้านละดอกเท่านั้น) แต่จะจุดธูปไว้บานพอดสมควรก็จะลาหรือถอนของที่นำมาเช่นไหว้ โดยจะลาหรือ "เฮียง" (ภาษาแต้จิ๋ว) โดยเริ่มจากเฮียงส่วนที่เป็นกระดาษเงินกระดาษทองก่อนเพื่อนำไปจุดไฟเผา เพื่อส่งสิ่งนั้นไปยังสวรรค์ แล้วจึงมาลาของที่เช่นไหว้อีกครั้งหนึ่ง วิธีลาทำโดยจับสิ่งของที่จะลาด้วยมือ ทั้งสองข้าง นึกบอกลาหรือจะพูดขอด้วยก็ได้ แล้วยกขึ้น 3 ครั้ง ก็นำกลับไปรับประทานได้ ถือว่าเทพเจ้าท่านได้รับและให้พรมาแล้ว ถ้านำมารับประทานจะถือว่าเป็นมงคล เมื่อไหว้เจ้าแล้วโดยปกติมักจะมีการเติมน้ำมันตามตะเกียงต่างๆ หน้าเจ้า เป็นการแสดงกตเวทิตา คือ สนองคุณองค์เทพเจ้าโดยการไว้ใช้เติมน้ำมันตะเกียงให้ท่าน พร้อมทั้งขอพรให้ชีวิตมีความรุ่งเรืองเหมือนดังเปลวไฟในตะเกียง เมื่อเติมน้ำมันเสร็จก็มักจะจบด้วยการบริจาคเงินบำรุงกิจการของศาลเจ้า เรียกว่า "เทียนเซียงฮิว" คือช่วยค่าน้ำมัน ค่าธูป ให้เจ้าที่เป็นอันเสร็จพิธี

นอกจากนี้ในระหว่างการไหว้ก็มักนิยมนำ "เซียมซี" หรือก็คือ "เซียมซี" ที่คนไทยรู้จักกันดีถามทายด้วย "เซียมซี" แปลว่า กลอนสี่ชดดา การเสี่ยงเซียมซีที่ถูกต้องวิธี ต้องเริ่มจากตอนที่จุดธูปไหว้พระหรือไหว้เจ้าโดยถือโอกาสนี้อธิษฐานขอเสี่ยงเซียมซีเพื่อทราบเรื่องที่สงสัย แล้วจึงหยิบกระบอกเซียมซี ตั้งจิตอธิษฐานอีกครั้งตั้งสมาธิให้หนึ่ง เริ่มเขย่ากระบอกไม้จันทน์มีไม้เพียง 1 อันตกลง มาจึงดูหมายเลขประจำไม้ จากนั้นก็ต้องมีการเสี่ยงทายเพื่อหย่าว่าเซียมซีที่ได้ใช้ของเราจริงหรือไม่ด้วย การโยน "ปัวะปวย" (ภาษาแต้จิ๋ว) ซึ่งจะมีวางคู่กับกระบอกเซียมซี เป็นชิ้นไม้ 2 อันทาสีแดง การโยนปัวะปวยถ้าโยนลงพื้นแล้วคว่ำทั้งสองอัน เรียกว่า "อิมปวย" (ภาษาแต้จิ๋ว) ถ้าหงายหมด เรียกว่า "เอียงปวย" (ภาษาแต้จิ๋ว) ถ้าคว่ำอันหงายอัน เรียกว่า "เซ้งปวย" (ภาษาแต้จิ๋ว) ดังนั้นถ้าโยนออกมาเป็นอิมปวยหรือเอียงปวย ถือว่าเซียมซีนี้ใช้ไม่ได้ต้องเสี่ยงใหม่ แต่ถ้าออกมาเป็นเซ้งปวยก็ถือว่าถูกต้อง แต่ถ้าให้แม่นยำจริงๆ ตามตำราเขาว่าต้องโยนปัวะปวย 3 ครั้ง แล้วต้องให้ 2 ครั้งแรกได้เซ้งปวย และครั้งสุดท้ายเป็นอิมปวยหรือคว่ำหมด เซียมซีที่ได้จึงจะแม่น²³

²¹ ของไหว้ตามเทศกาลดังเช่น วันตรุษจีนจะนิยมไหว้ด้วยส้มและขนมอี๋ วันสารทจีนจะนิยมไหว้ด้วยขนมเข่งขนมเทียน ส่วนของไหว้ตามเทพเจ้า เช่น เจ้าพ่อเสือ นิยมไหว้ด้วยของคาว เช่น เนื้อหมูสามชั้นคึบๆ และไข่คึบๆ ถ้าไหว้เจ้าแม่กวนอิมก็จะไหว้ด้วย อาหารเจ เป็นต้น

²² พงศ์สวัสดิ์ สระวาสี , แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาศาลเจ้าจีนในการพัฒนาเมืองและชุมชนภูเก็ต , หน้า 83.

²³ จิตรา ก่อมนันทเกียรติ , ตั้งหนึ่งเกี้ยว , หน้า 193-197

ข. พิธีกรรมพิเศษในเทศกาลต่าง ๆ

พิธีกรรมพิเศษนั้นนอกจากจะแตกต่างกันตามเทศกาลแล้ว ยังพบว่ามีความแตกต่างกันในศาลเจ้าแต่ละแห่งด้วย ซึ่งสิ่งนี้ก็เป็นเอกลักษณ์ของศาสนสถานอีกอย่างหนึ่งด้วย ซึ่งจะยกตัวอย่างอธิบายดังนี้

- พิธีกรรม "พะเก็ง" (ภาษาแต้จิ๋ว) ในวันตรุษจีน ที่ศาลเจ้าไต้ซงกง ซึ่งพิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมของศาสนาพุทธมหายานซึ่งมีการปฏิบัติที่วัดเล่งเน่ยยี่ด้วย และจากการที่ศาลเจ้าไต้ซงกงเป็นศาลเจ้าที่มาจากอิทธิพลของพุทธศาสนา จึงทำให้มีพิธีกรรมพะเก็งนี้ด้วย การไหว้จะทำกันภายใน 9 วันหลังวันตรุษจีน การทำ "พะเก็ง" ก็คือ การไปไหว้เจ้า แล้วทำบุญพร้อมเขียนชื่อของทุกคนในครอบครัว เพื่อให้ทางศาลเจ้านำไปเข้าพิธีสวดมนต์เพื่อเสริมสิริมงคลให้เจ้าของชื่อโชคดีมีสุข ตลอดหนึ่งปีที่จะดำเนินต่อไป โดยเสียค่าทำพิธีชื้อละ 15 บาท แล้วก่อนกลับให้เอาด้ว น้ำตาล หรือขนมจันอับ ที่ทางศาลเจ้าเตรียมไว้ให้นำกลับไปไหว้ที่บ้าน จากนั้นก็แบ่งกันกินในครอบครัวให้เป็นมงคล²⁴
- พิธีกรรมการไหว้ในเทศกาลหยวนเจียว ตรงกับวันที่ 15 เดือน 1 ของจีน ที่ศาลเจ้าพ่อเสือ การไหว้นี้คนศรัทธากันมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งครอบครัวที่ยังไม่มีลูก แล้วอยากมีลูก จะนิยมไปขอลูกที่ศาลเจ้าพ่อเสือนี่ คนที่อยากมีลูกแล้วไปขอ เขาว่าต้องให้ฝ่ายชายหรือสามีไปไหว้ แล้วขโมยสิ่งใดน้ำตาลที่ผู้อื่นเอามาไหว้กลับมาบูชาที่บ้าน และเมื่อมีลูกสนใจ ปีหน้าก็ต้องเอาสิ่งใดน้ำตาลไปไหว้ใช้เป็น 2 เท่าหรือ 2 ตัวนั่นเอง เพื่อให้คนคู่อื่นที่ยังไม่มีลูกได้ไปขโมยบ้าง แต่ในปัจจุบันนี้เพื่อความสะดวกทางศาลเจ้าจะตั้งจุดขายสิ่งใดน้ำตาลนี้ เพื่อลดความซุกมุ่นวุ่นวาย แล้วปีต่อมาก็มาซื้อจากตรงนี้ไปไหว้ถวายคืน²⁵
- พิธีกรรมทั้งกระจาดวิญญาณ ในเทศกาลสารทจีน ตามวัดและศาลเจ้าต่างๆ จะมีการทำพิธีที่เรียกว่า "ซิโกว" (ภาษาแต้จิ๋ว) แปลว่า ทั้งกระจาดวิญญาณ คือการทั้งทานหรือทั้งกระจาดให้คนยากจน ของที่ให้ทานก็คือ ของที่มีผู้นำมาบริจาคหรือนำมาไหว้ในงานซิโกวนั่นเอง ซึ่งมักเป็นเครื่องอุปโภคบริโภคอันได้แก่ ข้าวสาร บะหมี่ น้ำมัน ผ้าห่ม เป็นต้น งานทั้งกระจาดนี้จะเท่ากับเป็นการทำทานในสองมิติคือ ทำทานให้ทั้งกับคนจนและวิญญาณไร้ญาติ โดยจะมีคณะพระจีนเป็นผู้ทำพิธีสวดมนต์ เชิญดวงวิญญาณไร้ญาติทุกประเภท และทุกจำพวกให้มารับส่วนบุญกุศลที่คนมาไหว้อุทิศให้ บุญอันเกิดจากการทั้งทานให้คนจน และทานสำหรับวิญญาณคือเครื่องเซ่นไหว้ที่นอกจากจะมีของกินของใช้ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว ก็ยังมีกระดาษเงินกระดาษทองอีกมากมาย บรรดาของไหว้ที่ดังรวมไว้ ที่ด้านหน้าของจะต้องมีพญายมทำด้วยกระดาษของคี่ใหญ่มากตั้งอยู่ ผู้คนที่มาทำบุญก็จะมาไหว้ท่าน เสมือนหนึ่งฝากของท่านไปช่วยแจกจ่ายบรรดาผีไม่มีญาติด้วย²⁶ (ดูภาพที่ 210 ประกอบ)
- พิธีกรรมการไหว้ในวันสิ้นปี ที่ศาลเจ้าซิดเซียมม่า ผู้สักการะจะไปกันในคืนวันที่ 30 ซึ่งเป็นวันสิ้นปี และทำบุญโดยการซื้อเทียนใหญ่ แล้วจุดเทียนทิ้งไว้ให้สว่างไสวโชติช่วงสว่างทั่ววันทั้งคืน²⁷
- พิธีกรรมในเทศกาลขอบคุณเจ้า ที่เรียกว่า "เซี่ยนเจิน" จัดกันในช่วงปลายปี ในเทศกาลนี้ทางศาลจะว่าจ้างงิ้วมาแสดง โดยทางศาลเจ้าจะมีการติดตั้งโคมไฟระย้าดวงใหญ่หรือมีป้ายผ้าเขียนบอกว่ามีงิ้วจัดแสดง แต่ในวันสุดท้ายของงานจะมีการไหว้ใหญ่ มีของไหว้มากมาย แล้วมีการประมุขของไหว้ในตอนกลางคืน อันได้แก่ โคมไฟ ผ้าผวยสักทาสีแดงที่มีรูปสิง ที่ทางศาลเจ้าหรือคณะงิ้วจัดทำขึ้นนั่นเอง เป็นต้น ซึ่งถือว่าใครประมุขได้ไปจะเป็นสิริมงคล²⁸

²⁴ จิตรา ก่อหนักเกียรติ, ตั้งหนั่งเกี้ย, หน้า 44-45

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 46-47

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78-83

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111-113

ภาพที่ 209

ภาพชาวจีน ประกอบ พิธีเซ่นไหว้เจ้าที่ศาลเจ้า
ที่มา : สารคดี , ตำนกพิณท์ . ธานี : ราชอาณาจักรที่ถูกลิ้มบนฝั่งเจ้าพระยา กับร่องรอยของถิ่นฐานบ้านผู้ดี และย่านวัฒนธรรม
เก่าแก่ของบางกอก , หน้า 146

ภาพที่ 210

พยายามทำด้วยกระดาษในเทศกาลเทกระจาด ที่ศาลเจ้าไต้ฮงกง
ที่มา : สารคดี , ตำนกพิณท์ . ธานี : ราชอาณาจักรที่ถูกลิ้มบนฝั่งเจ้าพระยา กับร่องรอยของถิ่นฐานบ้านผู้ดี และย่านวัฒนธรรม
เก่าแก่ของบางกอก , หน้า 146 และ จิตรา ก่อนันทเกียรติ , ตั้งหมิงเกีย , หน้า 53.

สรุป

จากเรื่องหัวใจทางสถาปัตยกรรมนี้ นอกจากจะทำให้เราเข้าใจถึงสาระสำคัญของอาคารประเภทศาลเจ้าแล้ว ยังนำไปสู่การวางแนวทางการอนุรักษ์ได้เป็นอย่างดี ก็จะเป็นเกณฑ์ที่ใช้ในการกำหนดถึงสิ่งที่ต้องเก็บรักษาเป็นอันดับแรก โดยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

- สิ่งที่สำคัญทางสถาปัตยกรรมในอันดับแรกคือ สัญลักษณ์และความหมายทางสิริมงคล ซึ่งก็คือ ศิลปกรรมตกแต่งอาคารนั่นเอง , การวางผังที่แสดงถึงลำดับและ orientation และรวมถึง รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบจีนด้วย
- สิ่งที่สำคัญทางใจในอันดับแรกคือ องค์เทพหรือรูปเคารพ , พิธีกรรมและ บรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์

การเข้าใจถึงหัวใจของสถาปัตยกรรมนั้นนอกจากจะเป็นแนวทางการอนุรักษ์แล้ว ยังสามารถใช้เป็นแนวทางในการสร้างศาลเจ้าใหม่ในปัจจุบันและอนาคตด้วย ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มชาวจีนที่ยังคงศรัทธาในศาสนาจีนได้รับรู้และเข้าใจถึงสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องดำรงรักษาไว้ และรู้ว่าสิ่งใดที่มีความสำคัญเป็นรองที่สามารถดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพในปัจจุบันได้ เพราะคงจะเป็นการยากและใช้ทุนสูงมากในการที่จะสร้างสถาปัตยกรรมศาลเจ้าใหม่ให้มีลักษณะเหมือนที่เป็นมากในอดีตทุกประการ ดังนั้นความเข้าใจนี้จะช่วยให้การดำรงและสืบต่อของสถาปัตยกรรมประเภทนี้เป็นไปอย่างมีคุณค่ามากขึ้น

2. ปัญหาโดยรวมของศาลเจ้าจีนในกรุงเทพมหานคร

ในส่วนของปัญหานี้จะแยกอธิบายเป็น ส่วนใหญ่ ๆ คือ

- 2.1 ปัญหาทางกายภาพของสถาปัตยกรรม
- 2.2 ปัญหาการจัดการและดูแลศาลเจ้า
- 2.3 ปัญหาจากทางสังคม
- 2.4 ปัญหาการอนุรักษ์ด้านอื่นๆ

2.1 ปัญหาทางกายภาพของสถาปัตยกรรม

2.1.1 ปัญหาของการทรุดโทรมทางกายภาพของตัวอาคาร ปัญหาจะเกิดกับอาคารที่มีที่ตั้งอยู่ริมน้ำมากกว่าที่อยู่ริมถนน และมักจะเกิดกับศาลเจ้าที่มีผู้ศรัทธาผู้น้อย จึงไม่มีงบประมาณมาดูแลซ่อมแซมอาคาร และทิ้งให้ทรุดโทรมไปตามกาลเวลา (ถ้าเป็นกรณีของศาลเจ้าที่มีผู้ศรัทธามากก็จะมีงบประมาณในการซ่อมแซม และมักจะมีการดูแลปรับปรุงอาคารอยู่เป็นระยะ เช่น ศาลเจ้าแม่ทับทิมเชิงสะพานซังฮี้ จะทำการซ่อมและปรับปรุงอาคารทุกๆ 3 ปี จึงทำให้อาคารมีสภาพที่ดี และดูใหม่อยู่เสมอ) แต่อย่างไรก็ตามปัญหาทางกายภาพที่เกิดขึ้น ไม่ได้เป็นปัญหาที่ใหญ่มากนัก เนื่องมาจากสถาปัตยกรรมจีนถูกสร้างขึ้นแบบในประเทศจีน ซึ่งมุ่งเน้นเพื่อป้องกันอาคารจากภัยทางธรรมชาติที่ค่อนข้างรุนแรงในจีนอยู่แต่เดิมแล้ว เช่น แผ่นดินไหว พายุ ทิมาตก เป็นต้น ทำให้อาคารมีระบบโครงสร้างที่แข็งแรง ดังนั้นปัญหารุนแรงที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงแข็งแรงของโครงสร้างจึงมีไม่มาก ปัญหาที่พบมีดังนี้

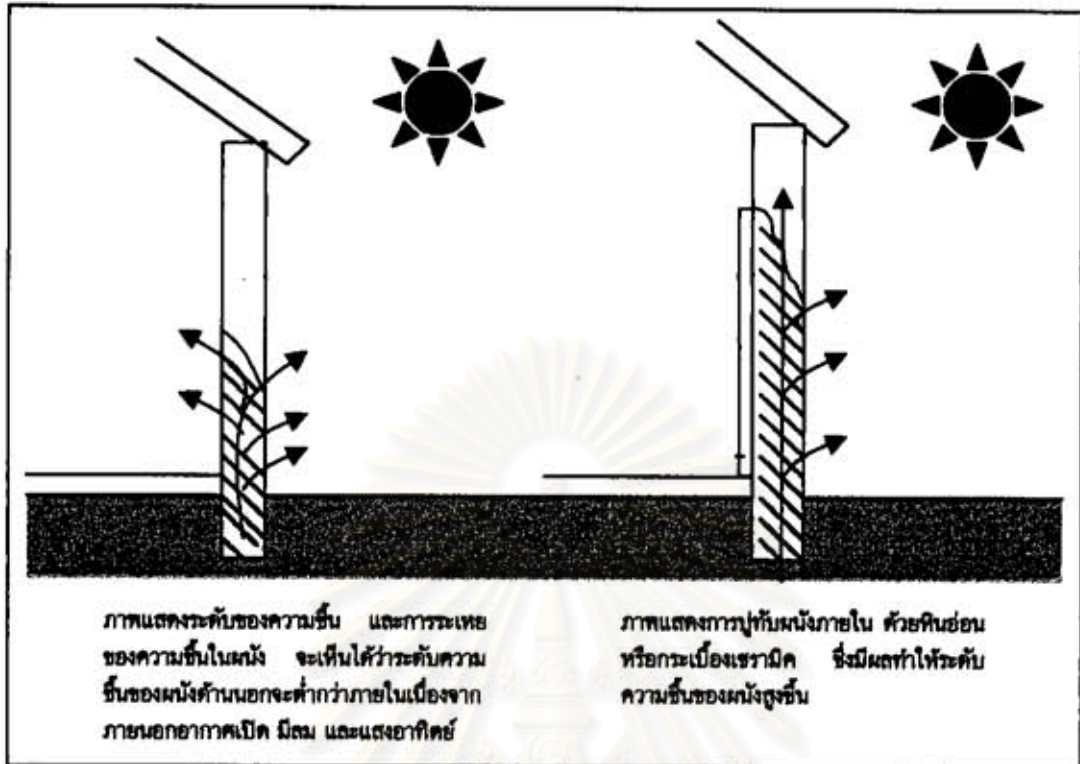
ก. ปัญหาการทรุดตัวของอาคาร ซึ่งเกิดจากการเลื่อนตัวของชั้นดินริมแม่น้ำ แต่ปัญหานี้พบไม่มากนักเนื่องจากสถาปัตยกรรมจีนจะมีการทำโครงสร้างฐานรากที่แข็งแรง (ดูรายละเอียดฐานรากในบทสรุปสถาปัตยกรรม) ดังนั้นที่พบก็จะเป็นการทรุดตัวที่ไม่มากนัก และส่งผลให้ผนังปิดหน้าจั่วเอนออกจากแนวตั้งฉากเล็กน้อย เนื่องจากผนังปิดหน้าจั่วนี้เป็น wall bearing ที่แยกตัวออกจากโครงสร้างหลักที่เป็นไม้ของอาคาร และเป็นส่วนที่เมื่อไว้ให้พังได้เมื่อเกิดแผ่นดินไหว ดังนั้นผนังส่วนนี้จึงเกิดปัญหาได้มากกว่าโครงสร้างหลักของอาคาร ดังเช่นที่พบในศาลเจ้าเทียนอันเก๋ง และศาลเจ้าบูเจียเปี่ย หรือที่พบการเอียงตัวในเจดีย์แปดเหลี่ยมซึ่งเป็นอาคารที่สร้างใหม่ของศาลเจ้าโรงเกือก

ข. ปัญหาความชื้นและหลังคา ปัญหาความชื้นที่เป็นอันตรายต่อโบราณสถานสามารถแบ่งออกเป็น 4 แบบ คือ³⁴
 แบบที่ 1 เป็นความชื้นจากน้ำใต้ดินซึมเข้ามาในฝัาผนัง (Cappilarity)
 แบบที่ 2 กาวที่ไอน้ำในอากาศกลั่นตัวเป็นหยดน้ำจ้อยู่ตามวัสดุก่อสร้างของอาคาร (Condensation)
 แบบที่ 3 ความชื้นที่เกิดจากวัสดุก่อสร้างนั้นดูดหรือเอาความชื้นเข้ามาอยู่ในโบราณสถาน (Infiltration)
 แบบที่ 4 เป็นเรื่องเกี่ยวกับอุบัติเหตุหรือการไม่ดูแลรักษาอาคารเช่น หลังคารั่วทำให้ความชื้นเข้ามาในอาคาร สำหรับอาคารศาลเจ้าจีนเมื่อพิจารณาพร้อมกับลักษณะความชื้นและภูมิอากาศในประเทศไทย จะพบว่าปัญหาความชื้นในอาคารประเภทนี้จะเกิดมาจากสาเหตุในแบบที่ 1 และ 4 เป็นหลัก (ส่วนแบบอื่นจะมีผลน้อยมาก) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

- สาเหตุของความชื้นจากน้ำใต้ดินซึมเข้ามาในฝัาผนัง สาเหตุนี้เป็นปัญหาหลักของอาคารประเภทนี้ เนื่องจากผนังของอาคารเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนหมักแบบโบราณตามลักษณะของ wall bearing ซึ่งเนื้อของวัสดุอิฐและปูนจะมีความพรุนสามารถให้น้ำแทรกซึมเข้าไปได้อย่างดี เพราะฉะนั้นการดูดซึมของน้ำก็จะเข้าไปในระดับสูง โดยเฉพาะอาคารที่อยู่ริมน้ำซึ่งเป็นบริเวณที่มีน้ำใต้ดินมาก รวมทั้งเป็นบริเวณที่เกิดน้ำท่วมได้ง่าย และการเกิดน้ำท่วมนี้จะส่งผลให้เกิดความชื้นในผนังมากขึ้นด้วย สาเหตุของความชื้นนี้จะก่อให้เกิดปัญหากับผนังอาคารอย่างมาก เช่น ทำให้เกิดความเสื่อมในตัวเนื้อวัสดุอาคาร ปูนฉาบหลุดล่อน สีอาคารหลุดล่อน รวมถึงทำให้เกิดความเสียหายแก่จิตรกรรมฝาผนังด้วย

นอกจากนี้การแก้ไขและซ่อมแซมอย่างไม่มีความรู้ของเจ้าของอาคารก็ยังส่งผลให้ปัญหาความชื้นในผนังทวีความรุนแรงขึ้น คือ จากการสำรวจพบว่าศาลเจ้าจำนวนไม่น้อยที่มีปัญหาเกี่ยวกับความชื้นในลักษณะนี้จนทำให้สีอาคารหลุดล่อนอยู่เสมอๆ ดังนั้นผู้ดูแลจึงทำการปูนฉาบอาคารภายในด้วยหินอ่อนหรือกระเบื้องเซรามิค เพื่อไม่ต้องทาสีบ่อยๆ แต่จากคุณสมบัติของหินอ่อนและกระเบื้องเซรามิคที่น้ำไม่สามารถผ่านได้ ทำให้ความชื้นที่สะสมอยู่ในผนังไม่สามารถระเหยออกมาได้ ฉะนั้นระดับความชื้นในผนังก็จะยิ่งสูงขึ้น (ตามรูป) จนอาจทำให้เกิดอันตรายต่อโครงสร้างของหลังคาได้

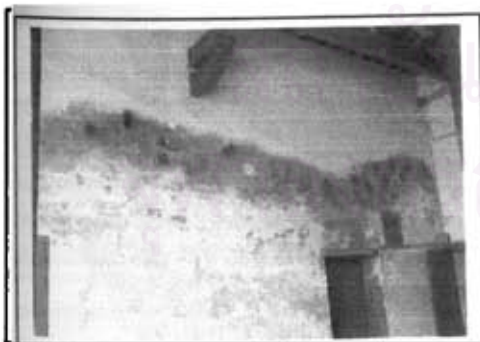
³⁴ ศิลปากร , กรม . ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมคติดี . กองโบราณคดี , สรุปผลการสัมมนาเรื่อง การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนัง และการอนุรักษ์พระพุทธรูป. (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส พรินติ้งเฮ้า , 2537) , หน้า 66

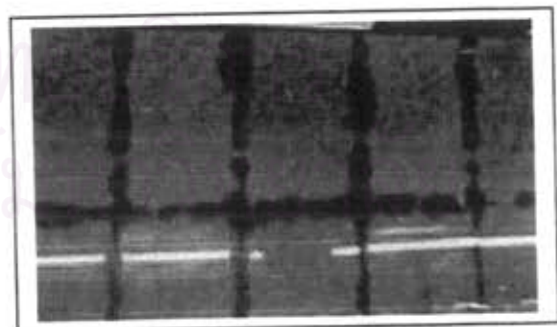
ภาพที่ 211 ภาพถ่ายเห็นปัญหาความชื้นในผนัง

ที่มา : วรณิกา ณ สงขลา . การอนุรักษ์ศิลปกรรมฝาผนัง . (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร , 1-15 มีนาคม 2538. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสการจัดนิทรรศการการอนุรักษ์ศิลปกรรมฝาผนัง พระวิหารหลวงวัดสุทัศนเทพวราราม) , หน้า 36

- สาเหตุของความชื้นจากอุบัติเหตุหรือการไม่ดูแลรักษาอาคาร ซึ่งที่พบมากที่สุดคือ เรื่องของหลังคาที่กระเบื้องมุงหลังคาชำรุด อาคารตามแบบจีนนี้จะไม่มีการทำฝ้าเพดาน แม้ว่าจะมีการมุงกระเบื้อง 2 ชั้นก็ตาม แต่ชั้นต่างเป็นการเรียงชนไม่ได้วางซ้อน ดังนั้นเมื่อกระเบื้องชั้นบนชำรุดน้ำฝนก็จะเข้าสู่อาคารได้โดยง่าย และก่อให้เกิดปัญหาอย่างมากแก่จิตรกรรมและศิลปกรรมที่ประดับโครงสร้างหลังคา และมีผลต่อไม้ที่ใช้เป็นโครงสร้างอาคารด้วย ซึ่งสาเหตุในชั้นนี้ก็จะเกิดจากการขาดการดูแลเอาใจใส่ของผู้ดูแลและเจ้าของอาคารเป็นหลัก ดังนั้นปัญหาของหลังคาจึงเป็นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงและดูแลอย่างสม่ำเสมอ

ปูนฉาบและสีหลุดลอกจากความชื้น ศาลเจ้าเทียนอันเก้ง

ความชื้นในผนังที่เพิ่มมากขึ้นจากการใช้หินอ่อนมาปูผนัง ศาลเจ้าซิดเซียงม่า

ภาพที่ 212 ปัญหาความชื้นในผนัง

แต่สำหรับโครงสร้างไม้ในอาคารจะไม่ค่อยพบปัญหาความชื้นเนื่องจากมีการออกแบบป้องกันอยู่แล้ว โดยที่เสาไม้ในอาคารทุกต้นจะมีการทำฐานเสาด้วยหินหรือสัมฤทธิ์ ซึ่งเป็นตัวตัดความชื้นไม่ให้ทำความเสียหายแก่โครงสร้างอาคาร นอกจากนี้โครงสร้างไม้ในอาคารจะทำด้วยไม้เนื้อแข็งที่มีคุณภาพดีและมีขนาดใหญ่จาก

เมืองจีนซึ่งเป็นไม้ที่มีความทนทานมาก (ยกเว้นจะมีปัญหาจากเรื่องของหลังคาและการขาดความเอาใจ
ดูแลคั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว)

- ค. **ปัญหาความร้าวค้ำที่ผนังและหลังคา** เป็นปัญหาที่พบในศาลเจ้าหลายแห่ง ราและโลเคนเป็นจุลินทรีย์ชนิดหนึ่ง
ที่มีอยู่ในอากาศโดยอยู่ในรูปของสปอร์ที่ปลิวติดไปกับฝุ่นละอองน้ำ เมื่อสปอร์ตกลงในที่ที่มีอุณหภูมิและความ
ชื้นพอเหมาะและมีอาหารก็จะเจริญและแพร่พันธุ์ต่อไป โดยที่จุลินทรีย์เหล่านี้จะหลั่งน้ำย่อยและกรดออกมา
ย่อยมาตลายเนื้อวัสดุ แล้วดูดซึมอาหารที่ย่อยแล้วผ่านทางผนังเซตทำให้วัสดุเปื่อยยุ่ยผุพัง และอาจจะสร้างสาร
มีสีหรือเส้นใยที่มีสีต่างๆ เช่น สีเขียว สีดำ น้ำตาล ฯลฯ ทำให้เกิดคราบเบื้อนสีคล้ำบนผนังและหลังคาสร้าง
ความไม่สวยงามให้กับอาคารพร้อมทั้งทำลายเนื้อวัสดุด้วย และคราบเหล่านี้เป็นสิ่งที่ขจัดออกยากมากด้วย³⁵

ภาพที่ 213
ปัญหาความร้าวค้ำบนผนังอาคาร
ที่ศาลเจ้าเทียนอันเกง

2.1.2 **ปัญหาของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิม** ปัญหานี้จะพบเห็นในศาลเจ้าแทบทุก
แห่งมากบ้างน้อยบ้าง เนื่องจากศาลเจ้าเป็นอาคารที่มีการใช้สอยมานานดังนั้นจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงได้ยากที่จะไม่ให้
เกิดการเปลี่ยนแปลง แต่มักจะเกิดในอาคารที่มีลักษณะตรงข้ามกับข้อ 2.1.1 คือจะเกิดกับศาลเจ้าที่มีคนศรัทธา
และมีเงินบริจาคมาก ซึ่งก็ตามมาด้วยการเปลี่ยนแปลงที่มาก ปัญหานี้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเด็น คือ

ก. **การต่อเติมในส่วนอาคารเดิม** การต่อเติมประเภทนี้ที่พบเป็นปัญหาใหญ่ร่วมกันของศาลเจ้าจีนทุกแห่ง คือ
การต่อเติมในส่วนหลังคา เนื่องจากภูมิอากาศในประเทศไทยค่อนข้างแตกต่างจากประเทศจีน คือไทยจะมีอากาศ
ร้อนชื้น ฝนตกชุก ทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมจีนไม่สามารถรองรับการใช้งานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ส่วนของ
อาคารที่มีการต่อเติมหลังคาจะพบใน 3 ส่วนหลักๆ คือ

- ส่วนลานโถงด้านหน้า ซึ่งมักจะใช้เป็นที่จอดรถทั้งสำหรับผู้ที่มาสักการะและบางแห่งก็ให้เช่าแก่คนทั่วไป
จึงทำให้ศาลเจ้าหลายแห่งมีรถจอดบริเวณลานโถงด้านหน้าอย่างมากมาย จึงทำให้เกิดการสร้างหลังคา
คลุมพื้นที่ลานโถงด้านหน้าขึ้น ซึ่งในบางแห่งก็สร้างขึ้นเพื่อให้ได้พื้นที่ในการทำกิจกรรมทางศาสนา
เพิ่มขึ้น หลังคาที่สร้างมักจะเป็นหลังคาโครงสร้างเหล็กมุงหลังคาสังกะสี หรือกระเบื้องลอนเล็กใน
ลักษณะของอาคารชั่วคราว ซึ่งมีรูปแบบที่ขัดแย้งกับรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิม และยังคงบังอาคาร
เดิมด้วย ทำให้มุมมองที่ดีทั้งจากภายนอกดูอาคารและจากอาคารดูภายนอกถูกทำลาย ปัญหานี้เห็นได้
ชัดในศาลเจ้าโจ้วซือกง ศาลเจ้าแม่ทับทิมเชิงสะพานซังฮี้ ศาลเจ้าซิดเซียวม้า ศาลเจ้าไต้ซังกง และ
ศาลเจ้าพ่อเสือ
- หลังคาวิหารหน้า มักจะมีการต่อเติมส่วนของหลังคายื่นออกจากหลังคาเดิม เนื่องจากหลังคาเดิมมี
ชายคาสั้นไม่สามารถคลุมแดดฝนได้อย่างเต็มที่ และผนังส่วนวิหารหน้านี้เป็นผนังที่มีการตกแต่งมาก

³⁵ จิราภรณ์ อรัญยะนาท , "วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์ วัตถุทางวัฒนธรรม," เมืองโบราณ 18 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2535) :
85.

จึงจำเป็นต้องสร้างหลังคาขึ้นต่อออกไป เพื่อปกป้องศิลปกรรมตกแต่งอาคาร หลังคาส่วนที่ต่อเดิมมีทั้งเป็นโครงสร้างไม้และโครงสร้างเหล็ก มุงด้วยกระเบื้องลอนเล็ก และติดรางน้ำสังกะสี ที่เห็นปัญหานี้ได้ชัด คือ ศาลเจ้าโจวซือกง ซึ่งทำถายรูปแบบสถาปัตยกรรมเดิมอย่างมาก เนื่องจากอยู่ด้านหน้าอาคาร แต่ในบางแห่งก็มีความพยายามในการต่อเติมหลังคาส่วนนี้อย่างเคารพแบบเดิม คือ ใช้ที่ใกล้เคียงกับสีหลังคาเดิมหรืออยู่ในโทนสีเดียวกัน และมีการตกแต่งค้ำยันหลังคาส่วนที่ยื่นด้วยการทำเป็นลายฉลุไม้ เพื่อลดความขัดแย้งกับแบบเดิม เช่น ที่ศาลเจ้าเจียวเอ็ง ศาลเจ้ากงจิ้งถั่ง และศาลเจ้าโรงเกือก

- ส่วนสถานโถงภายในอาคาร และสถานโถงด้านข้าง ปัญหานี้จะพบเกือบทุกที่ โดยเฉพาะอาคารที่มีขนาดเล็ก และอาคารที่มีผังแบบ 2 และ 3 ซึ่งก็เป็นผลมาจากปัญหาด้านภูมิอากาศ แดด ฝน และ ความต้องการพื้นที่ใช้สอยอย่างเต็มที่ ซึ่งการต่อเติมหลังคาส่วนนี้เป็นสิ่งที่ค่อนข้างจำเป็นในอาคารที่มีขนาดเล็ก อย่างเช่น โรงเจชิงเฮงตั้ว ซึ่งมีขนาดเล็กมาก และมีสถานโถงกลาง ทำให้มีแดดส่องเข้ามากลางอาคารเหลือพื้นที่ใช้สอยน้อยมาก และเมื่อฝนตกก็ทำความเสียหายต่อแท่นบูชาและบริเวณโดยรอบเกือบทุกส่วนของอาคาร จึงจำเป็นต้องทำหลังคาคลุม การทำหลังคาคลุมส่วนนี้จะแบ่งรูปแบบออกได้เป็น 3 แบบ คือ

แบบที่ 1 เป็นแบบค่อนข้างใกล้เคียงหรือเหมือนกันรูปแบบของหลังคาแบบเดิม รวมทั้งมีการตกแต่งอย่างสวยงามในแนวเดียวกับอาคารเดิม เช่น ที่ศาลเจ้าชิตเซียมม่า (โรงเจชิงเฮงตั้ว) และศาลเจ้าเจียวเอ็ง

แบบที่ 2 เป็นแบบที่ใช้วัสดุและโครงสร้างหลังคามือใหม่ คือเป็นโครงสร้างเหล็ก กระเบื้องลอนคู่ แต่พยายามใช้รูปแบบที่เรียบง่ายหรือสอดคล้องกับแบบเดิม และเลือกใช้สีที่เข้ากับสีของอาคารเดิม เพื่อลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น เช่น ศาลเจ้าโรงเกือก

แบบที่ 3 เป็นแบบที่มีรูปแบบสีที่ขัดแย้งกับอาคารเดิมหรือทำการต่อหลังคาโดยสร้างความเสียหายต่อส่วนอาคารเดิม หรือบังคับศิลปกรรมส่วนตกแต่งอาคารเดิม เช่น ศาลเจ้าไต้ฮงกง ศาลเจ้าแม่ทับทิม และศาลเจ้าโจวซือกง

ส่วนผลที่ตามมาของการต่อเติมหลังคาปิดสถานโถงในอาคาร คือ ทำให้อาคารมีตมมาก เนื่องจากสถาปัตยกรรมศาลเจ้าในรูปแบบเดิม จะมีช่องแสงน้อยและอาศัยแสงจากการเปิดสถานโถงภายในเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นเมื่อปิดสถานโถงส่วนนี้ก็จะทำให้อาคารมีตม อับ และทำให้การระบายอากาศภายในอาคารมีปัญหามากขึ้นด้วย เนื่องจากเป็นอาคารทางศาสนาที่มีการทำพิธีเช่นไหว้ อยู่แทบตลอดเวลา จึงทำให้มีควันจากธูป เทียน และการเผากระดาษ อาคารจึงจำเป็นต้องมีการระบายอากาศที่ดี เมื่อปิดหลังคาส่วนนี้จึงทำให้เกิดปัญหาอย่างมาก และที่สำคัญการปิดสถานโถงภายในเป็นการทำลายคุณค่าทางนามธรรมของอาคาร ทั้งในแง่ของเส้นแสงที่ต้องเข้ามายังส่วนที่มีตมของอาคาร และการเปิดคูหา และเป็นการทำลายการวางผังตามคติประเพณีของจีนซึ่งมีสถานโถงเป็นหลักพื้นฐานที่มีความสำคัญด้วย

จากการวิเคราะห์ปัญหาการต่อเติมในส่วนหลังคาปี อาจจะสรุปได้ว่าสถาปัตยกรรมแบบจีนมีรูปแบบที่ไม่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศของเมืองไทย ที่มีอากาศร้อน แดดแรง และฝนตกชุก ดังนั้นการออกแบบอาคารที่มีสถานโถงภายในจึงไม่เหมาะสมต่อการใช้งานหรือประกอบกิจกรรมต่างๆ และภูมิอากาศเหล่านี้ก็ยังมีผลให้เกิดความเสียหายแก่ศิลปกรรมภายนอกอาคารด้วยจนจำเป็นต้องต่อเติมยื่นชายคาออกไปด้วย

นอกจากการต่อเติมหลังคาแล้วยังพบปัญหาการต่อเติมผนังภายใน โดยมีการกันผนังใหม่เพื่อประโยชน์ใช้สอยใหม่ เช่น เป็นสำนักงาน เป็นที่เก็บอุปกรณ์แต่เจ้า เป็นคั้น ผนังใหม่ที่ใช้โดยส่วนใหญ่จะเป็นผนังเบาแบบใหม่ เช่น ผนัง อลูมิเนียม หรือกระจก ซึ่งสร้างความขัดแย้งอย่างมากกับรูปแบบอาคารเดิม เช่น ที่ศาลเจ้าแม่ทับทิม ศาลเจ้ากงจิ้งถั่ง เป็นต้น แต่ปัญหานี้พบไม่มากนักในอาคารประเภทศาลเจ้านี้เนื่องจากมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ไม่มากนัก

ภาพที่ 214
การต่อเติมหลังคาในส่วน
สถานโถงภายในอาคาร
ตามรูปแบบที่ 1
(ศาลเจ้าเจิวเอ็ง)

การต่อเติมหลังคาออกจากหลังคาวัดหน้า
ที่ศาลเจ้าโรงเกือก

การต่อเติมหลังคาในส่วนสถานโถงคันทับและสถานโถงภายใน
ที่ศาลเจ้าแม่ทับทิม

ภาพที่ 215 การต่อเติมหลังคาตามรูปแบบที่ 2 และ 3

ภาพที่ 216 การต่อเติมหลังคาในส่วนสถานโถงคันทับและสถานโถงภายในตามรูปแบบที่ 3 (ศาลเจ้าไต้ชงกง)

ข. การเปลี่ยนแปลงบางส่วนในอาคารเดิม ปัญหาที่เจอบ่อยไม่มากนักโดยส่วนใหญ่จะเป็นการเปลี่ยนวัสดุผนังอาคาร อันได้แก่ ผนังและพื้น ซึ่งเป็นปัญหาที่พบบ่อยเนื่องจากความต้องการสร้างสภาพลักษณะที่ดูหรูหราให้กับอาคาร หรือเป็นการแก้ปัญหาความชื้นในผนังที่ทำให้สีทาผนังหลุดล่อนและต้องซ่อมแซมบ่อย จึงเปลี่ยนมาใช้วัสดุผนัง เช่น กระเบื้อง หินอ่อน หรือ โมเสกแทนการทาสี (ซึ่งยังทำให้เกิดปัญหาอุณหภูมิร้อนขึ้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว) การเปลี่ยนแปลงในลักษณะนี้ถ้ามีไม่มากนักก็ไม่ค่อยรบกวนรูปแบบอาคารเดิมเท่าใด แต่ในบางอาคาร เช่น โรงเจชิงเฮงตัว และศาลเจ้าซิดเซียวมา มีการเปลี่ยนผนังภายในและพื้นอาคารทั้งหมดเป็นหินอ่อน ทำให้เกิดทำลายบรรยากาศและความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถานลง รวมทั้งยังขัดแย้งกับการตกแต่งแบบเดิมของอาคารอีกด้วย

ส่วนกรณีตัวอย่างของปัญหาการเปลี่ยนแปลงต่อเดิมอาคารเดิมที่พบมากที่สุด คือ ที่ศาลเจ้าพ่อเสือมีการวางแผนที่จะทำการปรับปรุงซ่อมแซมอาคารเดิม เนื่องจากปัญหาของระดับพื้นในอาคารที่ต่ำกว่าถนนภายนอกพื้นที่ใช้สอยภายในที่คับแคบและสภาพโดยทั่วไปของอาคารที่ทรุดโทรม จึงทำให้มีการเสนอแบบในการปรับปรุงศาลเจ้า โดยมีการเปลี่ยนแปลงลักษณะเดิมอย่างมากมาย เช่น ทำการรื้ออาคารเดิมออกและยกพื้นอาคารให้สูงขึ้นพร้อมทั้งเปลี่ยน วัสดุปูพื้นทั้งหมด , ขยายผนังออกให้อาคารมีพื้นที่ใช้สอยมากขึ้น , เพิ่มความสูงของอาคาร และก่อสร้างอาคารหลังใหม่สูง 3 ชั้น แทนอาคารหลังเดิมที่อยู่ด้านหลัง โดยอาคารหลังใหม่นี้เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก เป็นต้น³⁶ แบบดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นถึงความไม่เห็นคุณค่าของอาคารเดิมเลย (แต่แบบดังกล่าวยังอยู่ในขั้นตอนการตรวจสอบของกรมศิลปากร และคาดว่าคงไม่ได้รับอนุมัติตามแบบเนื่องจากศาลเจ้าพ่อเสือเป็นโบราณสถานที่ยื่นทะเบียน การเปลี่ยนแปลงอย่างมากเช่นนี้จึงผิดต่อหลักการอนุรักษ์)

ค. การสร้างอาคารใหม่ในพื้นที่อาคารเดิม (ในที่นี้อาคารใหม่หมายถึงอาคารที่สร้างขึ้นในรูปแบบที่ถาวรเป็นหลัก) มักจะเป็นปัญหาที่เกิดกับศาลเจ้าที่มีผู้ศรัทธามาก จึงต้องการสร้างอาคารใหม่ให้ดูยิ่งใหญ่ขึ้น หรือเพื่อต้องการพื้นที่ในการประกอบกิจกรรมทางศาสนาเพิ่มขึ้น แต่การสร้างอาคารใหม่ขึ้นมาในพื้นที่นี้มีปัญหาใหญ่ แต่เป็นธรรมชาติของอาคารที่ยังมีการใช้สอย มักจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงนั้นไม่ไปรบกวนหรือทำลายคุณค่าอย่างใดอย่างหนึ่งของอาคารเก่า ก็เป็นสิ่งที่ยอมรับได้

จากการสำรวจจะพบการสร้างอาคารใหม่ใน 2 ลักษณะคือ

- อาคารใหม่ที่สร้างขึ้นมีรูปแบบที่ขัดแย้ง หรือเข้าไปเบียดบัง รบกวนอาคารเก่า และศาลเจ้าซิดเซียม่าที่มีการสร้างอาคารโด่งขนาดใหญ่ ตรงฐานโด่งด้านหน้าปิดอาคารเดิมทั้งหมด หลังคาเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กเรียบ (flat slab) ซึ่งมีรูปแบบที่ขัดแย้งอย่างมากกับแบบเดิม แม้ว่าจะพยายามเขียนลวดลายจีนเพื่อทำการตกแต่งให้เกิดความสอดคล้องกับอาคารเก่าก็ตาม

ภาพที่ 217
ปัญหาการสร้างอาคารใหม่
ในพื้นที่อาคารเดิม
โดยมีรูปแบบที่ขัดแย้งกับอาคารเดิม
(ศาลเจ้าซิดเซียม่า)

- อาคารใหม่ที่สร้างเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน แต่ใช้โครงสร้างสมัยใหม่ คือเป็นระบบเสา คานที่เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก เช่น ที่ศาลเจ้าเจียวเอ็ง มีการสร้างศาลาแบบจีนวางคู่ขนานด้านหน้า ซึ่งทั้งรูปแบบและตำแหน่งไม่ทำสายคติทางประเพณีของสถาปัตยกรรมแบบเดิม และไม่บังคับส่วนสำคัญของอาคารเดิม (แต่อาคารใหม่ที่สร้างนี้สร้างติดกับอาคารเก่าเลย ซึ่งอาจจะสร้างการรบกวนแก่อาคารเก่าในขณะที่ทำการก่อสร้าง) นอกจากนี้ในบางแห่งอาคารใหม่ที่สร้างจะเป็นอาคารแบบยิ่งใหญ่งิ่ง

³⁶ รายงานประกอบแบบปรับปรุงซ่อมแซมอาคารศาลเจ้าพ่อเสือ ถนนตะนาว เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร , เอกสารประกอบแบบเสนอต่อกรมศิลปากร

ไม่เคยพบในสถาปัตยกรรมแบบเดิมที่มีในกรุงเทพฯ ในยุคที่ทำการศึกษาค้นคว้า แต่เป็นรูปแบบที่มีในประเทศจีน เช่น เจดีย์สูง 3 ชั้น ของศาลเจ้าปู่เจ็ยเปี้ย แต่การเกิดขึ้นของอาคารใหม่นั้นไม่ไปทำลายคุณค่าของเดิม บางครั้งกลับส่งเสริมให้เกิดความเป็นกลุ่มก้อนของหมู่อาคารมากกว่าการเป็นอาคารโดดๆ และสร้างมุมมองที่ดีด้วย

ดังนั้นส่วนที่ถือเป็นปัญหาจริงๆ ก็คือ อาคารใหม่ที่สร้างขึ้นโดยมีรูปแบบที่ขัดแย้งกับอาคารเดิม ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติและควรจะได้รับกาแก้ไข ส่วนอาคารใหม่ที่สร้างเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน เป็นสิ่งที่ยอมรับและนำมาใช้ในการพัฒนารวมกับอาคารเก่าได้ โดยควรอยู่บนพื้นฐานของการวางผังที่สอดคล้องกับคติเดิม (ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนของแนวทางการอนุรักษ์ต่อไป)

อาคารทรงเจดีย์สูง 3 ชั้น ที่ศาลเจ้าปู่เจ็ยเปี้ย
ภาพที่ 218 รูปแบบอาคารใหม่ที่สร้างตามรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน

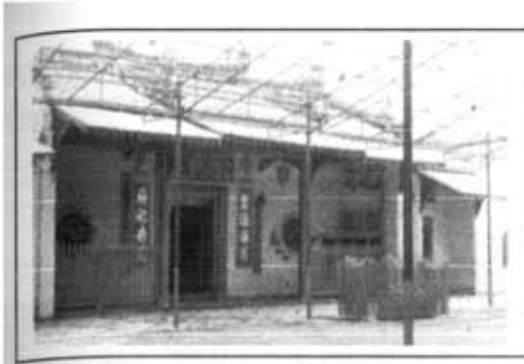

อาคารทรงแปดเหลี่ยมสูง 2 ชั้น ที่ศาลเจ้าโรงเกือก
ภาพที่ 218 รูปแบบอาคารใหม่ที่สร้างตามรูปแบบสถาปัตยกรรมจีน

2.1.3 ปัญหาของรูปแบบศิลปกรรมตกแต่งอาคาร เป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นกับศาลเจ้าแทบทุกที่ในกรุงเทพฯ ซึ่งจะพบว่ามีการถูกทำลายและเปลี่ยนแปลงเป็นจำนวนมาก ปัญหาและสาเหตุหลัก ๆ เกิดจาก

ก. ปัญหาที่เกิดจากฝีมือมนุษย์ ซึ่งมีสาเหตุมาจาก

- การไม่เห็นคุณค่าในศิลปกรรมแบบดั้งเดิมและค่านิยมทางความเชื่อบางอย่าง มีผู้มาทำบุญบริจาคจำนวนมากที่มีความเชื่อว่าการช่วยซ่อมแซมอาคารทางศาสนาจะได้บุญมาก และต้องการให้มีผลงานการบริจาคของตนประดับติดอยู่ในตัวอาคาร ดังนั้นจึงมักจะเห็นว่าศิลปกรรมเดิมในอาคารมีสีหมองดูไม่สวยหรือดูไม่ยิ่งใหญ่ จึงใช้วิธีจ้างช่างมาทาสีทับภาพเดิมที่หมองบ้าง ทาสีฉาบและฉาบใหม่ โดยเปลี่ยนสีให้เป็นสีฉูดฉาดใบบ้าง หรือเปลี่ยนลวดลายที่ประดับตกแต่งอาคารให้ดูยิ่งใหญ่อลังการมากกว่าของเดิมบ้าง เช่น ทำมิ่งกรทองพันเสาที่รูปเขียนสีบนเสาในแบบเดิม และโดยส่วนใหญ่การเปลี่ยนแปลงนี้ก็มักเกิดจากการกระทำของกลุ่มผู้ดูแลเองเพื่อให้อาคารดูใหม่และอลังการขึ้น เพื่อดึงดูดผู้มาสักการะให้มีมากขึ้น ศาลเจ้าที่พบปัญหานี้มาก คือ ศาลเจ้าเต่าปูนแดง ที่มีการเปลี่ยนแปลงศิลปกรรมการตกแต่งผนังด้านหน้าวิหารหน้าทั้งหมด จากการตกแต่งด้วยศิลปกรรมปูนปั้นปูนสูงเขียนสีที่สวยงาม มาเป็นศิลปกรรมเขียนสีบนหินขัดซึ่งเป็นรูปแบบที่ธรรมดา ทำให้เกิดความสูญเสียศิลปกรรมอันมีคุณค่าอย่างน่าเสียดายมาก นอกจากนี้ในเรื่องการไม่เห็นคุณค่ายังพบในบุคคลทั่วไปที่มาสักการะด้วย คือ มีการฉีวงและแกะงานศิลปกรรมที่ตกแต่งอาคารเด่น เช่นที่ศาลเจ้าเกียนอันเกง ภาพปูนปั้นปูนดำที่ส่วนหัวของตุ๊กตาจีนยื่นปูนออกมา และอยู่ในระดับมือจะถูกแกะหลุดออกเกือบหมด

ปัญหาการเปลี่ยนอาคาร ในศาลเจ้าเจียวเอ็ง (ก่อนภาพซ้าย และหลังการบูรณะภาพขวา)

ปัญหาการเปลี่ยนแปลงศิลปกรรมตกแต่งอาคาร ในศาลเจ้าแม่ทับทิม (ก่อนภาพซ้าย และหลังการบูรณะภาพขวา)

การทาสีไม้ทับทิมภาพ
เขียนสีแดงที่ประดับ
โครงสร้างหลังคาอย่าง
ไม่เห็นคุณค่า
(ศาลเจ้าแม่กวนอิม
ถนนพาดสาย)

ภาพที่ 219 ภาพตัวอย่างปัญหาการเปลี่ยนแปลงศิลปกรรมในอาคาร
ที่มาของรูปศาลเจ้าในอดีต : โทงฮั่วแห่งประเทศไทย, ตมาคม, ที่ระลึกครบรอบ 34 ปี ตมาคมไท่ฮั่วแห่งประเทศไทย, หน้า 35.
และวิศว์ ว่องวดีบุญ, ตำนานเทพยดา เจ้าแม่ทับทิม (ต๋อยว๊ยเต็งเหนียง), หน้าปก

- การซ่อมแซมอย่างผิดวิธี เช่นที่ศาลเจ้าเกียนอันเกง มีภาพเขียนบนผนังไม้ที่เป็นคราบดำจากมดกัดค้ำควา และทำการฉาบคราบเหล่านั้นด้วยสารเคมี ซึ่งแรงมากทำให้ภาพฉีกจางจนเกือบไม่เห็นเค้าโครงเดิมเป็นบริเวณกว้าง ซึ่งชี้ให้เห็นว่าเป็นการกระทำอย่างไม่รอบคอบและผิดวิธี คือไม่มีการทดสอบก่อนใช้งานจริง เช่นทดสอบในพื้นที่เล็ก ๆ ก่อนเพื่อดูผล จึงทำให้เกิดความเสียหายอย่างมาก
- การขาดแคลนและสูญเสียชีวิตช่างฝีมือจีนในกรุงเทพฯ ในยุคแรกจะมีช่างฝีมือหลายสกุลช่างโดยเฉพาะสกุลช่างตามกลุ่มภาษาต่างๆ ของชาวจีน แต่ในปัจจุบันเนื่องจากชาวจีนส่วนใหญ่ในกรุงเทพฯ เป็นจีนแต้จิ๋ว ดังนั้นทำให้ช่างฝีมือในปัจจุบันที่เหลืออยู่เป็นชาวจีนแต้จิ๋ว และเป็นกลุ่มช่างที่ซ่อมแซมศาสนสถานจีนในปัจจุบัน ทำให้ศิลปกรรมที่ชาวุคเสียหายและจะต้องซ่อมแซมของศาลเจ้าทุกกลุ่มภาษาถูกเปลี่ยนไปตามธรรมเนียมของช่างกลุ่มนี้ รวมทั้งตัวช่างและชาวจีนปัจจุบันก็มีธรรมเนียมทางศิลปะ

ที่เปลี่ยนไปด้วย คือ นิยมศิลปกรรมที่ดูพุ่งเพื่อ อลังการมากขึ้นกว่าแบบเดิมที่เน้นความงามในรายละเอียด อันได้แก่ การเปลี่ยนไปของมั่งกรูที่ตกแต่งหลังคาหรือการนิยมสร้างมั่งกรูของพื้นเสาแบบสวนจิตรในใบคิดตั้งที่ก่อความแล้ว เป็นต้น (ดูภาพที่ 210 ศาลเจ้าแม่ทับทิมประกอบ)

ภาพที่ 220 ศิลปกรรมสมัยใหม่ที่เกิดจากอิทธิพลของช่างในปัจจุบัน (ศาลเจ้าแม่ปูนผ่องง)

- การขาดการดูแลเอาใจใส่อย่างสม่ำเสมอ (ดูรายละเอียดในหน้า 178)
- ข. ปัญหาที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศ อันได้แก่การ
- การถูกทำลายจากความชื้น ความชื้นนี้เป็นสาเหตุสำคัญในการสร้างความเสียหายแก่ศิลปกรรมทุกประเภท โดยเฉพาะกับจิตรกรรมฝาผนัง โดยความชื้นจะซึมมากตามผนังตามที่ได้กล่าวมาแล้ว และทำให้ภาพจิตรกรรมหลุดล่อนลอกมาเป็นแถบ

ศาลเจ้าโจวซืออง

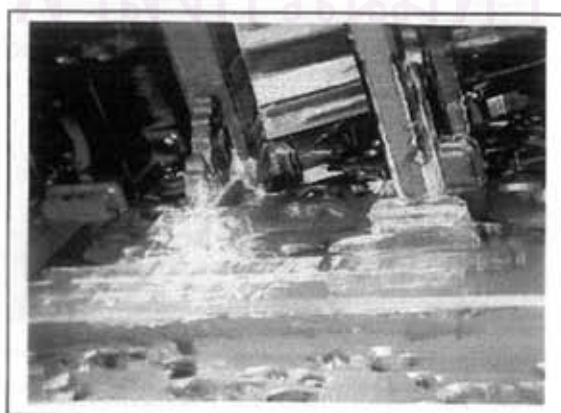
ภาพที่ 221 ปัญหาความชื้นและการทรุดโทรมตามกาลเวลา

ศาลเจ้าเกียนอันกง

ภาพที่ 222 ปัญหาความชื้นที่เกิดกับจิตรกรรมฝาผนัง

- การถูกทำลายจากน้ำฝน ซึ่งมักจะเกิดกับศิลปกรรมตกแต่งที่อยู่ภายนอกอาคาร เช่น ฉายจิตรกรรมเขียนสีที่ผนัง ฉายแกะสลักที่เชิงชายหลังคา เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นปัญหาที่เกิดร่วมกับการขาดการดูแล คือเมื่อหลังคารั่ว ก็ไม่ทำเลยซ่อมแซม จึงทำให้น้ำฝนซึมเข้ามาทำความเสียหายแก่ส่วนตกแต่งที่โครงสร้างหลังคาภายในตรงบริเวณที่มีปัญหารั่วซึม จนเป็นคราบและถลอกตายถูกชะล้างออกหมด และถ้าปล่อยไว้นานๆ ความเสียหายจะไม่ได้เกิดขึ้นแค่ที่ศิลปกรรมตกแต่ง แต่อาจจะส่งผลต่อโครงสร้างที่เป็นไม้ของหลังคาด้วย เช่น ทำให้ไม้ผุเปื่อย เป็นต้น

ภาพที่ 223
ศิลปกรรมและโครงสร้างไม้ที่ถูกทำลายโดยน้ำฝนจากหลังคาที่ชำรุด

- การถูกทำลายจากแดด จะเกิดกับศิลปกรรมที่อยู่ภายนอกอาคารที่โดนแสงแดดโดยตรง รวมทั้งจากปัญหาที่สถาปัตยกรรมจีนในกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่มีการยื่นชายคาน้อยตามที่ได้กล่าวมา มีผลให้แดดทำความเสียหายกับสีของงานศิลปกรรมได้ง่าย คือจะทำให้สีซีดจางหรือบิตเบือนไปจากเดิม นอกจากนี้อุณหภูมิก็จะมีผลต่อการหดตัวและขยายตัวของวัสดุ โดยเฉพาะกับศิลปกรรมที่อยู่กลางแจ้งตลอดเวลา วัตถุจะขยายตัวจากความร้อนมากในตอนกลางวันและหดตัวในตอนกลางคืน ทำให้ส่วนที่เป็นผิวนอกสุดจะหดตัวมากกว่าส่วนที่อยู่ภายใน เมื่อเป็นเช่นนี้เป็นเวลานานก็จะทำให้ศิลปกรรมแตกร้าวหรือหลุดร่อนออกเป็นแผ่นๆ ปัญหานี้จะพบมากในงานประดับกระเบื้อง และปูนปั้นที่ประดับหลังคา
- การถูกทำลายจากลมและฝุ่นละออง ที่ทำให้เกิดการขัดสีผิวของศิลปกรรมให้สึกกร่อน และฝุ่นละอองจะสะสมพอกพูนอยู่บนผิวของศิลปกรรมทำให้เกิดเป็นคราบสกปรก โดยเฉพาะเมื่อรวมกับความชื้นในอากาศ คราบสกปรกนี้ก็ยิ่งทำความเสียหายได้มากขึ้น

ค. ปัญหาที่เกิดจากสัตว์ เช่น ค้างคาว และนกพิราบ ในศาลเจ้าเกียนอันเกงศิลปกรรมตกแต่งอาคารจำนวนมาก ทั้งภาพเขียนฝาผนัง งานเขียนสีบนไม้ ประตูและ partition wall ภายใน ถูกทำลายอย่างมากจากค้างคาว เนื่องจากอาคารหลังนี้เป็นอาคารที่มีการระบายอากาศน้อย ทำให้ภายในอับชื้นซึ่งเหมาะสำหรับกาอยู่อาศัยของค้างคาว จึงมีค้างคาวมาอาศัยอยู่ภายในอาคารจำนวนมาก และอุจจาระและปัสสาวะของค้างคาวนี้เองที่เป็นตัวการหลักในการทำลายงานศิลปกรรมทั้งคางมในอาคาร คือ ทำให้ศิลปกรรมต่างๆ รวมทั้งพื้น และ ผนังเป็นคราบสีดำจนบางครั้งมองไม่เห็นลวดลายดั้งเดิมเลยและส่งกลิ่นเหม็นอับไปทั้งอาคาร ซึ่งการแก้ปัญหาในเรื่องของค้างคาวนี้เป็นเรื่องค่อนข้างยากมาก ทั้งในแง่เทคนิควิธีการขับไล่ กำจัดและป้องกันไม่ให้อีก รวมทั้งทำให้มีความยากมากยิ่งขึ้นในแง่ของความเชื่อ เพราะชาวจีนเชื่อว่าค้างคาวเป็นสัตว์สิริมงคลและเป็นสัตว์ที่นำโชคดีมาให้ ดังนั้นผู้ดูแลศาลเจ้าจึงไม่ทำการกำจัดออกไป และทำให้ค้างคาวยิ่งมีปริมาณเพิ่มมากขึ้น³⁷ ส่วนนกพิราบก็จะทำความเสียหาย ต่อศิลปกรรมที่อยู่ภายนอกอาคาร แต่ไม่มากนัก

ภาพที่ 224
ปัญหาของศิลปกรรมที่ถูก
ทำลายโดยค้างคาว
ที่ศาลเจ้าเกียนอันเกง

ง. ปัญหาที่เกิดจากพืช จะพบมากในศิลปกรรมที่อยู่บนหลังคา โดยจะมีพืชขึ้นแทรกตามส่วนต่างๆ ของศิลปกรรม และรากของพืชทำให้ผิววัสดุหลุดแตกออกได้ รวมทั้งมีปัญหาคาบสกปรกจากราคาเช่นเดียวกับกับตัวอาคารที่กล่าวไปแล้วด้วย

2.1.4 ปัญหาจากการประกอบพิธีทางศาสนา มักจะเกิดขึ้นกับศาลเจ้าที่มีผู้ศรัทธามาก และเป็นอาคารที่มีขนาดเล็กเป็นผังแบบ 1, 2 และ 3 ที่มีลานโล่งภายในอาคารน้อยและมีความสูงของอาคารน้อย เช่น ศาลเจ้าเชียงกง ศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าซิดเซิมม่า และศาลเจ้าไต้ซ่งกง พิธีเช่นไหว้ต้องมีการจุดธูป เทียน เผากระดาษเพื่อเซ่นไหว้เจ้าเป็นจำนวนมาก จึงต้องจุดธูปทั้งห้าต่อหนึ่งคน ดังนั้นเมื่อจำนวนคนมากๆ ก็เกิดควันอย่างมากมายในอาคาร ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาตามมาดังนี้

³⁷ สัมภาษณ์, ผู้ดูแลศาลเจ้าเกียนอันเกง, เดือนสิงหาคม พ.ศ. 2542

- ปัญหาการระบายอากาศ ซึ่งเป็นปัญหาที่พบในศาลเจ้าจีนเกือบทุกแห่ง โดยปกติแล้วรูปแบบของสถาปัตยกรรมจีนมีการเจาะช่องระบายอากาศน้อย จึงต้องอาศัยการเปิดตามโถงภายในอาคารเป็นจุดหลักในการระบายอากาศ และการต่อเติมหลังคาปิดตามโถงส่วนนี้ก็ยิ่งเพิ่มปัญหานี้ให้มากขึ้นประจวบกับควันจากการประกอบพิธีทางศาสนาทำให้ปัญหานี้ยิ่งทวีหนักมากขึ้นไปอีก ดังนั้นทำให้ทางผู้ดูแลแก้ปัญหาด้วยการติดเครื่องระบายอากาศ อาคารไหนที่มีปัญหานี้ไม่มากก็คิดเป็นพัดลมดูดอากาศที่ผนังหรือที่หลังคา แต่สำหรับอาคารที่มีปัญหานี้มากๆ โดยเฉพาะศาลเจ้าพ่อเสือ จะแก้ปัญหาโดยทำการติดเครื่องดูดอากาศเป็นท่อขนาดใหญ่ปิดทับคิปลกรรมตกแต่ง และโครงสร้างหลังคาภายใน และต่อท่อขนาดใหญ่ออกมาที่ภายนอกส่งผลรวมกันต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม และความงามอย่างมาก

ท่อระบายอากาศขนาดใหญ่ภายในศาลเจ้า
ที่ศาลเจ้าฮิดเซียว

ความงามของสถาปัตยกรรมที่ถูกทำลายด้วยท่อ
ระบายอากาศขนาดใหญ่ที่ศาลเจ้าพ่อเสือ

ภาพที่ 225 ปัญหาการระบายอากาศ

- ปัญหาของควันรูป เทียน ที่ทำความเสียหายต่อส่วนต่างๆ ภายในอาคาร โดยเฉพาะคิปลกรรมตกแต่งอาคาร คือ จะเป็นเขม่าควันสีดำติดอยู่ตามลวดลายแกะสลัก ปูนปั้น และภาพเขียน จนบางครั้งจำจนไม่เห็นลวดลายเดิมเลย ทำให้ทางศาลเจ้าแก้ปัญหาโดยการทำการระจกครอบส่วนคิปลกรรมที่สำคัญ และที่สามารรถครอบได้ ซึ่งก็แก้ปัญหาได้เพียงส่วนน้อยเท่านั้น และครบเขม่าก็ยังจับที่บานระจกจนมองแทบไม่เห็นลวดลายข้างใน ทำความเสียหายอย่างมากให้กับอาคาร
- ปัญหาการเกิดอัคคีภัย จากพิธีกรรมต่างๆ ทำให้อาคารทางศาสนาของจีนมีความเสี่ยงในการเกิดอัคคีภัยมาก นอกจากนี้ภายในอาคารมักจะมีมดกแต่งด้วยม่าน (ม่านจะถูกนำมาใช้เพื่อแบ่งที่ว่างภายในอาคาร) ซึ่งง่ายในการติดไฟ และจากการสำรวจอาคารทางศาสนาเหล่านี้ก็ยังไม่มียุโรปหรือเครื่องมือในการป้องกัน เตือน และหยุดอัคคีภัยเลย

2.1.5 ปัญหาของการติดตั้งงานระบบในอาคาร ศาลเจ้าในยุคนี้ส่วนใหญ่สร้างขึ้นมาในสมัยที่ยังไม่มีการใช้ไฟฟ้า ทำให้อาคารแบบเดิมไม่มีการเตรียมพื้นที่สำหรับการติดตั้งงานระบบเหล่านี้ จึงก่อให้เกิดปัญหาทั้งอาคารดังนี้

- ระบบไฟฟ้า มักจะเป็นการเดินสายไฟลอยอย่างไม่มีระบบ ทำให้เกิดการชำรุดทัศนียภาพที่ติดของอาคาร บางครั้งก็เดินทับลวดลายตกแต่งอาคาร นอกจากนี้ยังมีปัญหากับการติดตั้งแผงไฟ ที่ติดอย่างเปิดเผยไม่ทำการซ่อนให้ดูเรียบร้อยด้วย
- ระบบไฟแสงสว่าง ปัญหานี้ในอาคารนับเป็นปัญหาที่พบมากที่สุด รองมาจากระบบระบายอากาศ เนื่องมาจากการติดตั้งไฟแสงสว่างในปัจจุบันมักนิยมติดตั้งเป็นไฟฟลูออโรเรสเซนต์ ซึ่งให้แสงสีขาวที่จ้าสายบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์อันน่าศรัทธาของศาสนสถาน ที่เกิดจากแสงธรรมชาติจากลานโถงและแสงสีเหลืองจากเทียนและตะเกียงที่สะท้อนสีทองขององค์รูปเคารพ (ดูรายละเอียดในเรื่องหัวใจของสถาปัตยกรรมศาลเจ้าในด้านนามธรรม) ดังนั้นเมื่อเปลี่ยนจากแสงสีเหลืองของเทียนมาเป็นแสงจาก

ไฟฟลูออเรสเซนต์บรรจยอากาศเหล่านี้จึงถูกทำลายลง นอกจากนี้การเลือกตัวโคมก็เป็นปัญหามาก เช่นเดียวกัน คือมักจะเป็นรูปแบบที่มีขัดแย้งกับศิลปกรรมอาคาร เช่น ที่ศาลเจ้าเจิวเอ็งใช้โคมไฟที่เป็นแผงอูมิเนียม แต่ก็มืบบางอาคารที่ยังคงใช้โคมเดิมแบบจีนมาค้ดแปลงใช้กับไฟแบบใหม่ ซึ่งทำให้งังคงทัศนียภาพและบรรยากาศแห่งศาสนสถานจีนที่คืออยู่ เช่น ศาลเจ้ากงจี้งี้ด และบางที่ก็มีการออกแบบโคมแบบใหม่ที่มีรูปแบบจีนขึ้นมาเฉพาะตัว เช่น ศาลเจ้าไต้ฮงกง (รูปภาพที่ 237 ประกอบ)

ภาพที่ 226 ปัญหาการเลือกโคมไฟที่มีรูปแบบสมัยใหม่ซึ่งขัดแย้งกับตัวอาคารเก่า (ศาลเจ้าเจิวเอ็ง)

- ระบบระบายน้ำ ศาลเจ้าจีนที่ตำรวจพบมักจะมีการออกแบบวางระบบน้ำอย่างสวยงามเป็นปูนปั้นรูปปลา (ซึ่งน้ำฝนจะไหลออกตรงปากปลา) แต่จะติดตั้งอยู่ในตำแหน่งที่หลังคาจั่วต่อกันหรือตรงที่เป็นตะเข้รางเท่านั้น ส่วนอื่นๆ จะไม่มีการทำระบบระบายน้ำ ดังนั้นทำให้บางอาคารมีการทำรางน้ำสังกะสีเพิ่มเติม โดยเฉพาะตรงส่วนฐานโค้งภายในอาคารเพื่อลดการรบกวนพื้นที่ภายในอาคารจากน้ำฝน หรือบางอาคารก็ติดตั้งที่ด้านหน้าวิหารหน้าเลย และการติดตั้งนี้ก็คิดอย่างเบ็ดเสร็จ ทำให้เกิดทัศนียภาพที่ไม่สวยงามแก่อาคาร

ภาพที่ 227 รางระบายน้ำรูปปลา ที่ศาลเจ้าเซียงกง

- ระบบระบายอากาศ เป็นสิ่งที่เป็นปัญหามากค้ดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่ปัญหานี้ระบบนี้ด้ก้เกี่ยวกับอาคารอนุรักษัประเภทอื่นๆ อาคารทางศาสนาเป็นอาคารที่มีปัญหาเรื่องของการระบบน้อย เนื่องมาจากเป็นอาคารที่ไม่มีการเปลี่ยนการใช้สอย ระบบต่างๆ ที่นำมาใช้เพิ่มเติมในอาคารก็มีน้อย เช่น ไม่มีการติดตั้งระบบปรับอากาศ ซึ่งถือเป็นปัญหาใหญ่ของอาคารอนุรักษั จึงทำให้ปัญหานี้ระบบนี้สร้างความยุ่งยากให้ด้ก้กับอาคารไม่มากนัก และมักจะเกิดจากการใช้ช่างพื้นบ้านมาทำการติดตั้งงานระบบซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้และความพิถีพิถันในการติดตั้งเพื่อไม่ให้รบกวนความงามของอาคาร ดังนั้นด้ก้มีการจัดวางแก้ไขอย่างถูกวิธีปัญหานี้ก็จะหมดไปได้

2.1.6 **ปัญหาจากขนาดพื้นที่ดิน** เนื่องจากศาลเจ้าจีนส่วนใหญ่มักจะมีพื้นที่อาณาเขตน้อย ดังนั้นจึงเป็นข้อจำกัดหรืออุปสรรคต่อการพัฒนาหรืออับขยายศาลเจ้า จึงทำให้การขยายพื้นที่ของอาคารส้เข้ามาในพื้นที่ส่วนฐานโค้ง

ด้านหน้า ทำให้อาคารโดยรวมอัดอัด เบียดเสียดอัดเยียดมาก และเป็นการทำลายการวางผังตามรูปแบบประเพณีไปด้วย เช่น ศาลเจ้าพ่อเสือ

2.1.7 ปัญหาในเรื่องภูมิสถาปัตยกรรม เรื่องของต้นไม้และสวนในสถาปัตยกรรมจีนถือเป็นเรื่องที่สำคัญมาก รวมทั้งจุดประสงค์ในการสร้างลานโล่งภายในอาคารอย่างหนึ่งก็เพื่อใช้สร้างพื้นที่อันร่มรื่นและมีชีวิตชีวาให้กับกลุ่มอาคารโดยรวมทั้งหมด โดยการสร้างสวนหรือปลูกต้นไม้ในพื้นที่ลานโล่งนั้น แต่ศาลเจ้าในกรุงเทพฯ กลับให้ความสำคัญในเรื่องนี้น้อยมากหรือไม่มีเลย ซึ่งทำให้ศาลเจ้าประสบปัญหาของความร้อนไม่ร่มรื่นทั้งบริเวณลานโล่งด้านหน้าอาคารและภายในอาคาร จนทำให้ต้องมีการเพิ่มเติมโดยสร้างหลังคามารับบริเวณดังกล่าวเพื่อสร้างร่มเงา และทำให้เกิดการทำลายรูปแบบผังบริเวณและทัศนียภาพของศาลเจ้า

2.1.8 ปัญหาความไม่เหมาะสมของกิจกรรมในศาสนสถาน ในศาลเจ้ามักจะมีผู้ดูแลศาลเจ้า (รวมทั้งครอบครัว) มาอาศัยอยู่ภายในศาลเจ้าด้วย และเตรียมพื้นที่ในการอยู่อาศัยไม่เพียงพอหรือจัดไม่เป็นสัดส่วน ทำให้ผู้ดูแลเหล่านี้มีการใช้กิจกรรมในการอยู่อาศัยรวมถึงการประกอบอาชีพ มาล่วงละเมิดเข้ามาในพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ของอาคาร เช่น ที่ศาลเจ้าโรงเกือก ใช้ลานโล่งด้านข้างในการตากผ้า และเป็นลานซักล้าง รวมทั้งมีการทำกิจกรรมเย็บผ้าและรีดผ้า ในวิหารหน้า และศาลเจ้าเจ็ดที่ผู้ดูแลศาลเจ้าได้สร้างร้านขายอาคารติดกับตัวศาลเจ้าเพื่อประกอบการค้า เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้สร้างความไม่เป็นระเบียบและทำลายบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของอาคารทางศาสนาอย่างมาก และอีกปัญหาหนึ่งคือ เรื่องของการใช้พื้นที่ลานโล่งด้านหน้าอาคารมาเป็นที่จอดรถ เพื่อเรียกเก็บค่าที่จอด ทำให้มีรถเข้ามาจอดภายในศาลเจ้าเป็นปริมาณมากจนบางครั้งจอดติดและปิดทางเข้าอาคารเลย ซึ่งทำให้เกิดการทำลายทัศนียภาพและบรรยากาศอันศักดิ์สิทธิ์ของอาคาร รวมทั้งความสิ้นตะเทือนและควันของรถยนต์ยังส่งผลให้เกิดความเสียหายต่ออาคารด้วย

2.2 ปัญหาการจัดการและดูแลศาลเจ้า

2.2.1 ปัญหาการดูแลจัดการ ศาลเจ้าแต่ละแห่งจะมีหน่วยงานที่ดูแลและบริหารศาลเจ้า หน่วยงานเหล่านี้แบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

- สมาคม ซึ่งก็คือสมาคมตามกลุ่มภาษาของจีน เช่น ศาลเจ้าโรงเกือก ดูแลโดยสมาคมฮากกาของชาวจีนแคะ , ศาลเจ้ากัจจิงถึง ดูแลโดยสมาคมกวางตุ้ง และศาลเจ้าเต่งบ้วยเอี้ยะ ดูแลโดยสมาคมพ่อค้าแต้จิ๋ว เป็นต้น
- เอกชนรายใหญ่ อันได้แก่ เอกชนในรูปของมูลนิธิ เช่น ศาลเจ้าไต้ชงกงและศาลเจ้าแม่กวนอิมถนนพาดสาย ดูแลโดยมูลนิธิปอเต็กตึ๊ง เป็นต้น
- เอกชนรายย่อย อันได้แก่ บุคคล , ตระกูลชาวจีนหรือตลาด เช่น ศาลเจ้าเทียนอันเกง ดูแลโดยตระกูลต๊ะเสถียรหรือเตมแซ่ถิม ซึ่งเป็นตระกูลเก่าแก่ในย่านกุฎีจีน และ ศาลเจ้าเจ็ด ดูแลโดยคุณ ไชยรงค์ มาตราพัฒนาภง เป็นต้น

(และศาลเจ้าทั้งหมดก็จะขึ้นตรงและอยู่ในความดูแลโดยรวมของกระทรวงมหาดไทย)

หน่วยงานบริหารศาลเจ้าเหล่านี้ จะเป็นผู้รับผิดชอบในด้านการจัดเก็บรายได้-รายจ่าย ประจำปีของศาลเจ้าแต่ละแห่ง และเป็นผู้วางแผนทางและบริหารศาลเจ้า รวมทั้งเป็นผู้จัดกิจกรรมทางศาสนาให้แก่ศาลเจ้าด้วย ปัญหาการบริหารที่พบในปัจจุบันคือ คนรุ่นใหม่จำนวนไม่น้อยที่ไม่ค่อยเชื่อถือระบบการบริหารของศาลเจ้า และสงสัยในการบริหารโดยเฉพาะในเรื่องการเงินของศาลเจ้า³⁶ ทำให้เสื่อมศรัทธาและเลิกการทำบุญไป ซึ่งทำให้ศาลเจ้ามีรายได้น้อยลงและส่งผลต่องบประมาณที่จะนำมาใช้ในการบูรณะดูแลศาลเจ้า ดังนั้นทางหน่วยงานบริหารศาลเจ้าเหล่านี้จำเป็นต้อง

³⁶ ทัศนีย์ ฐิตสารวณ , ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนชาวจีน , หน้า 48

ดำเนินงานด้วยความรอบคอบ ชัดเจน และโปร่งใส เพื่อให้ประชาชนที่มาบริจาคเงินสามารถตรวจสอบและชี้แจงได้ตลอดเวลา

2.2.2 ปัญหาหน่วยงานบริหารขาดความเข้าใจที่ถูกต้องในการอนุรักษ์และพัฒนา หน่วยงานบริหาร นอกจากจะมีหน้าที่ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังพบว่าแนวทางการอนุรักษ์หรือพัฒนาของศาลเจ้าก็จะขึ้นตรงกับกลุ่มคนกลุ่มนี้เป็นหลักด้วย และแนวทางนั้นจะเป็นไปด้วยดีหรือไม่ก็จะขึ้นอยู่กับภูมิหลัง ความรู้ ความเข้าใจ และสำนึกของคณะกรรมการบริหารศาลเจ้าแต่ละแห่งนั่นเอง แต่โดยส่วนใหญ่กลุ่มบริหารนี้ก็มักจะวางแนวทางไปในการพัฒนา มากกว่าอนุรักษ์ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเข้าใจอันไม่ถูกต้องเกี่ยวกับการอนุรักษ์และความไม่เห็นความสำคัญของศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมอันมีคุณค่า โดยเฉพาะในศาลเจ้าที่มีผู้ศรัทธามากหรือก็คือศาลเจ้าที่มีรายได้มาก

หน่วยงานที่มีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อศาลเจ้าในกรุงเทพฯ มากที่สุดก็คือ สมาคมของชาวจีนแต่ละกลุ่มภาษา ซึ่งจากการสำรวจพบว่ามีเพียงสมาคมจีนไท่หล่าและสมาคมฮากกา (จีนแคะ) ที่กลุ่มผู้บริหารมีมุมมองในการอนุรักษ์มากกว่าสมาคมของกลุ่มภาษาอื่น ซึ่งเป็นเหตุผลมาจากอุปนิสัยทางเชื้อชาติของชาวจีนทั้ง 2 กลุ่มนี้ ที่มีกะท้วงแหยงและเห็นคุณค่าในสิ่งที่บรรพบุรุษได้สร้างขึ้นมา จึงพยายามที่จะรักษาสถาปัตยกรรมไว้ให้คนรุ่นหลังสืบต่อไป นอกจากนี้กลุ่มผู้ดูแลบริหารที่เป็นเอกชนรายย่อยที่เห็นคุณค่าของอาคารเก่ามาก และมีการดำเนินการอนุรักษ์อย่างมีหลักการ นำขึ้นชมและเป็นตัวอย่างที่ดี คือ ตระกูลลิ้มเสถียร ที่ดูแลศาลเจ้าเทียนอันเก๋ง เมื่อผู้ดูแลเห็นว่าศาลเจ้ามีสภาพที่เก่าและทรุดโทรม ก็ต้องการที่จะบูรณะอาคารโดยให้คงรูปแบบสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอันงดงามในอาคารไว้ให้ได้มากที่สุด ซึ่งในการปฏิบัติเมื่อผู้ดูแลไม่มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์ จึงนำโครงการเข้าไปปรึกษาและขอความร่วมมือจากผู้นิยมศิลปากร และทำการรังวัดเขียนแบบอาคารอย่างละเอียดเพื่อประโยชน์ในทางหลักฐานและเพื่อนำมาวิเคราะห์หาแนวทางการอนุรักษ์ต่อไป ซึ่งการกระทำในลักษณะนี้ไม่พบว่ามีกรณีปฏิบัติในหน่วยงานบริหารของศาลเจ้าอื่นเลย และถ้ามองในมุมมองที่กลับกันก็ควรจะมีความรู้ (ซึ่งอาจจะหน่วยงานของรัฐ) ที่มีความรู้หรือมีประสบการณ์ด้านการอนุรักษ์มาให้ความรู้หรือ ชี้แนวทางอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเหมาะสมแก่อาคารที่ถือเป็นโบราณสถานของบ้านเมืองเหล่านี้ด้วยในขณะเดียวกัน

2.2.3 ปัญหาด้านงบประมาณ งบประมาณหรือรายได้ของศาลเจ้าจีนส่วนใหญ่แล้วจะมาจากการบริหารของผู้มีจิตศรัทธาเป็นหลัก อันได้แก่ การทำบุญเมื่อมากราบไหว้เทพหรือเนื่องในวันเทศกาลต่างๆ , การซื้อธูป เทียน , การจัดพิธีการประมูลของใช้ต่างๆ ในศาลเจ้า เป็นต้น (นอกเหนือจากนี้บางแห่งก็มีรายได้จากองค์กรที่ดูแลสนับสนุนอยู่ เช่น รายได้จากการช่วยเหลือของมูลนิธิ เป็นต้น) ทำให้ศาลเจ้าแต่ละแห่งมีรายได้และรายจ่ายที่แตกต่างกันออกไปตามแต่จำนวนของผู้ศรัทธา ดังนั้นศาลเจ้าที่มีผู้ศรัทธาน้อยจึงประสบกับปัญหาด้านงบประมาณในการดูแล อนุรักษ์ ซ่อมแซมอาคารเป็นอย่างมาก ซึ่งปัญหานี้อาจจะเกิดจาก

- การขาดหน่วยงานกลาง หรือหน่วยงานของรัฐในการช่วยเหลือหรือสนับสนุนงบประมาณในการดูแล บูรณะอาคาร
- การเสื่อมความศรัทธาในความเชื่อและศาสนาจีนของชาวจีนรุ่นใหม่ (ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไป)

2.2.4 ปัญหาในเรื่องการเก็บข้อมูลด้านต่างๆ ของอาคาร จากการสำรวจพบว่าอาคารส่วนใหญ่มักจะไม่มีการบันทึกข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาคารเป็นสายลักษณะอักษรอย่างละเอียดและเป็นระบบ อาทิเช่น ข้อมูลด้านประวัติศาสตร์จะมีการบันทึกลงในแผ่นหิน จะบันทึกข้อมูลที่เกี่ยววันเดือนปี (จีน) ที่สร้างศาล ผู้สร้าง และผู้ร่วมบริจาคเป็นส่วนใหญ่ แต่ข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมเช่น แบบอาคารดั้งเดิม และบันทึกการซ่อมแซม การรื้อถอนเปลี่ยนแปลง มีบันทึกไว้บ้างน้อยมากหรือเป็นการบันทึกอย่างคร่าวๆ ไม่มีรายละเอียดที่เพียงพอ รวมทั้งในบางเรื่องก็ไม่พบการบันทึกไว้เลย เช่น ช่างผู้ก่อสร้าง ช่างฝีมือ บันทึกการก่อสร้าง และรายการวัสดุ เป็นต้น ซึ่งปัญหานี้เกิดขึ้นจากอุปนิสัยโดยส่วนใหญ่ของชาวตะวันออกที่ไม่ชอบทำการจดบันทึกข้อมูล (และปัญหาเช่นนี้ก็พบในสถาปัตยกรรมไทยด้วยเช่นเดียวกัน) ทำให้ขาดข้อมูลและหลักฐานทางสถาปัตยกรรม วิศวกรรม และประวัติศาสตร์อันแท้จริง ดังนั้นการหาข้อมูลจึงต้องหาจากแหล่งอื่นเช่น จากคำบอกเล่า จากหนังสือ เป็นต้น และ นำมาเทียบเคียงกันซึ่งสิ่งนี้จะส่งผลต่อการ

วางแผนทางอนุรักษ์พืชมงคล ดังนั้นการแก้ไขในเรื่องนี้จะอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ดูแลหรือหน่วยงานที่เป็นเจ้าของศาลเจ้าเป็นหลัก โดยให้มีการวางนโยบายในการเก็บรวบรวมข้อมูลซึ่งแต่เดิมไม่มีการบันทึกไว้ และให้มีการจัดเก็บอย่างถูกต้อง (ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในเรื่องแนวทางการอนุรักษ์)

2.2.5 ปัญหาการขาดการวางแผนในเรื่องการดูแลรักษา การดูแลรักษาคือการป้องกันความทรุดโทรมที่เป็นกิจวัตร และต่อเนื่อง งานดูแลรักษาในที่นี้จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประเภทแรกคือ งานดูแลรักษาขั้นพื้นฐาน อันได้แก่ การดูแลปัดกวาด เช็ดถูทำความสะอาดอาคารและสภาพแวดล้อมโดยรอบ ซึ่งเป็นหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงของผู้ดูแลศาลเจ้า ซึ่งจากการสำรวจพบว่ามีอาคารจำนวนไม่น้อยที่ผู้ดูแลขาดความเอาใจใส่ในการดูแลทำความสะอาด ทำให้อาคารดูสกปรก และมีกรวางข้าวของระเกะระกะ ซึ่งเป็นภาพที่ไม่เหมาะสมกับศาสนสถานเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะยังเป็นตัวทำลายความน่าศรัทธาของศาสนสถานด้วย เช่น ที่ศาลเจ้าบ้านหม้อมีการวางข้าวของปิดทับ บ่อเสียบอมังกรจนดูหมดความสำคัญ และศาลเจ้าเจ็ดที่พื้นที่ด้านหน้าศาลเจ้าตงปรกมีน้ำขังนองอยู่ตลอดเวลา เป็นต้น งานดูแลประเภทที่สองเป็นการดูแลที่มีการวางแผนในระยะยาว เนื่องจากอาคารทางศาสนาเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นอาคารที่มีอายุมาก สภาพอาคารผ่านการใช้งานมานาน รวมทั้งเป็นที่รวมของงานศิลปกรรมที่มีคุณค่า ดังนั้นจะต้องมีการวางแผนในการดูแลเรื่องความแข็งแรง ความปลอดภัย และสภาพโดยรวมของอาคารทั้งหมด โดยแผนหรือความถี่ในการดูแลอาจจะเป็นทุกเดือน ทุก 3 เดือน ทุกปี ทุก 3 ปี หรือทุก 5 ปี แล้วแต่ขนาดและความจำเป็นของงาน เช่น การตรวจสภาพหลังคาและกระเบื้องมุงอาจจะทำทุกปี , การให้ผู้รู้ สถาปนิก หรือ วิศวกรมาตรวจสภาพความแข็งแรงของโครงสร้างและวัสดุจัดทำทุก 5 ปี เป็นต้น ซึ่งการวางแผนดูแลศาลเจ้าในลักษณะนี้มีการปฏิบัติน้อยมากและมักจะไม่ต้องตามหลักการเท่าไรนัก จะมีปฏิบัติในศาลเจ้าที่มีความสำคัญมากหรือผู้ดูแลให้ความสนใจมากเท่านั้น เช่น ที่ศาลเจ้าจ้วยโบเนี้ย จะมีการตรวจสภาพและซ่อมบำรุงอาคารทุก ๆ 3 ปี³⁹ เป็นต้น แต่อาคารส่วนใหญ่จะไม่มีการวางแผนในลักษณะนี้เลย จะปล่อยให้อาคารทรุดโทรมจนเมื่อกลายเป็นปัญหาแล้วค่อยทำการซ่อมแซมแก้ไข ซึ่งเมื่อถึงเวลานั้นแล้วอาคารและศิลปกรรมก็มักจะเสียหายไปมาก เช่น เมื่อหลังคารั่วก็ไม่ทำการเปลี่ยนหรือซ่อมแซม แต่จะปล่อยให้ฝนน้ำฝนรุกรามเข้ามาทำลายลวดลายเขียนสีบนโครงสร้างหลังคาไปเป็นจำนวนมากแล้ว จึงค่อยทำการซ่อมแซม เป็นต้น

2.3. ปัญหาจากทางสังคม

2.3.1 ปัญหาของการเสื่อมความศรัทธาในศาสนาและความเชื่อใจของคนในปัจจุบัน ชาวจีนส่วนใหญ่ในปัจจุบันไม่ค่อยเคร่งครัดในการปฏิบัติตามพิธีกรรมในรอบปี เนื่องมาจากสาเหตุใหญ่ดังนี้⁴⁰

- ปัจจุบันมีเพียงสถาบันครอบครัวเท่านั้นที่รับภาระในการถ่ายทอดพิธีกรรมไปสู่บุตรหลาน ทำให้การสืบทอดเทศกาลเงินอาจจะสืบทอดไปได้ ทั้งรูปแบบและเนื้อหาสาระ ทำให้เกิดสภาวะการกลืนกลายทางเทศกาลรวดเร็วขึ้น
- คนจีนในปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะปฏิบัติตามเทศกาลและนับถือศาสนาของจีนน้อยลง เพราะไม่สามารถเข้าใจเทศกาลและศาสนาเงินเหล่านี้ได้อย่างถ่องแท้ และถูกต้อง
- ความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่ทำให้ไม่อาจจะรักษาพิธีกรรมต่างๆ ได้อย่างครบถ้วน เพราะในสภาพของการแข่งขันทางเศรษฐกิจเช่นนี้เวลามีค่ามากไม่ควรเสียไปกับพิธีกรรมเหล่านี้
- เยาวชนจีนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาสูงมักจะคิดว่าการสืบทอดเทศกาลจากบิดามารดา เป็นเรื่องมรดก ขาดเหตุผล เสียค่าใช้จ่ายสูง และไร้ประโยชน์ ก็อาจจะปฏิบัติตามเทศกาลเงินเท่าที่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ เพื่อแสดงความกตัญญูและสร้างความพึงพอใจให้แก่บุพการี ถ้าบิดามารดาถึงแก่กรรมไป หรือแยกครอบครัวมาอยู่ต่างหาก โอกาสที่จะละทิ้งการปฏิบัติตามพิธีกรรมก็เป็นไปได้สูง

³⁹ สัมภาษณ์, ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่ทับทิม, สิงหาคม 2542

⁴⁰ สมบูรณ์ สุขสำราญ, ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมของชุมชนชาวจีน, หน้า 60-62

- เยาวชนเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับการปลูกฝังคติความเชื่อพุทธศาสนาภายในบ้าน ที่ไม่มุ่งเน้นในเรื่องเจ้าเหมือนอย่างศาสนาเต๋า ขงจื้อ และพุทธศาสนาเถรวาท และมิแน่วโน้มในการผสมผสานกลมกลืนกับวัฒนธรรมไทยหรือเลือกปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การตักบาตร ทำบุญมากขึ้น ลักษณะเหล่านี้เป็นการเข้การวุ่นวายแห่งทางวัฒนธรรมจีนโพ้นทะเลอย่างมาก

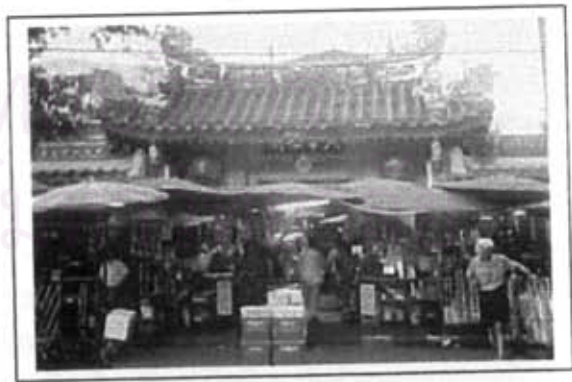
ปัญหาการเสื่อมความศรัทธาเป็นปัญหาใหญ่ ที่จะก่อให้เกิดจากสิ้นสุดของอาคารทางศาสนาของชาวจีนอย่างสิ้นเชิง คือ เมื่อไม่มีผู้ศรัทธา ก็จะไม่มีการบริจาค ไม่มีพิธีกรรม ไม่มีการใช้งานอาคารทางศาสนา ไม่มีการสร้างหรือสืบต่ออาคารประเภทนี้ และเกิดการปล่อยปะละเลยอาคารทางศาสนาจากอาคารที่มีชีวิตมีการใช้งาน กลายเป็นเพียงซากโบราณสถาน ที่จะทำการอนุรักษ์อาคารเหล่านี้ไว้เพียงเพื่อเป็นตัวอย่างของสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของชาวจีนเท่านั้น แต่ในปัจจุบันปัญหานี้ยังถือว่าไม่รุนแรงนัก

2.3.2 ปัญหาของการพัฒนาบ้านเมือง เนื่องจากศาลเจ้าที่สร้างในช่วงแรก จะสร้างขึ้นในช่วงที่บ้านเมืองยังไม่ได้มีการพัฒนา โดยเฉพาะยังไม่มิดถนน ดังนั้นเมื่อบ้านเมืองเข้าสู่การพัฒนา มีการสร้างถนนหนทาง อาคารตึกสูง อาคารพาณิชย์ อาคารพาณิชย์ต่างๆ มากมาย และสิ่งนี้เองที่เป็นเหตุผลหลักที่ทำให้เกิดการรื้อถอนอาคารทางศาสนาของจีนอย่างรวดเร็วที่สุด ดังเช่นที่ ศาลเจ้าจันทน์เมี้ยว ศาลเจ้าซาโน ศาลเจ้าพ่อเสือ เป็นต้น ซึ่งจะต้องทำการรื้อถอนและย้ายที่ตั้งใหม่ ซึ่งทำให้ถูกขังอยู่ในการเลือกที่ตั้งสูญเสียไป ส่วนรูปแบบของสถาปัตยกรรมก็มีจำนวนมากที่สร้างใหม่โดยไม่ได้ตามรูปแบบเดิม โดยเฉพาะฝั่งบริเวณอาคารที่พบว่าการเปลี่ยนแปลงมาก ซึ่งอาจจะเกิดจากที่ตั้งใหม่ที่มีพื้นที่น้อยลงทำให้ไม่สามารถรักษามรดกตามแบบประเพณีไว้ได้ เช่นที่ศาลเจ้าซาโนที่สร้างวิหาวหน้าติดถนนเลย โดยไม่มีส่วนลานโถงด้านหน้า

นอกจากนี้การพัฒนาและความเจริญของบ้านเมือง ก็ส่งผลกับศาลเจ้าจีนในเรื่องของทัศนียภาพอาคารด้วย โดยมีการสร้างอาคารตึกวางบ้านช่องจำนวนมาก และความเจริญเหล่านี้ก็เข้ามาเบียดบังอาคารที่มีคุณค่าในอดีต ปัญหานี้เป็นปัญหาที่พบกับอาคารอนุรักษ์ในกรุงเทพฯ อย่างมาก รวมทั้งอาคารทางศาสนาของจีนเหล่านี้ด้วย ซึ่งอาคารเหล่านี้มักจะสร้างอยู่ในย่านชุมชนจีนซึ่งเป็นที่มีการอยู่อาศัยอย่างหนาแน่น ทำให้มีการสร้างตึกแถวหรืออาคารรุ่นใหม่ที่มีความสูงมากมาสร้างติดกับกำแพงของศาลเจ้าทั้ง 3 ด้าน และรูปแบบของอาคารเหล่านี้ก็ขัดแย้งและทำลายบรรยากาศอันสงบ และสวยงามของอาคารเก่าลงอย่างมาก เช่นที่พบในศาลเจ้ากัจจิงตั้ง ศาลเจ้าเชียงกง และศาลเจ้าโรงเกือก เป็นต้น และพบปัญหาของการตั้งร้านแผงลอย เพื่อขายเครื่องเช่นไหว้เทพด้านหน้าของศาลเจ้า ซึ่งจะพบในศาลเจ้าที่มีผู้ศรัทธามาก เช่น ศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าไต้ซงกง การตั้งร้านเหล่านี้จะมีจำนวนมากจนบดบังด้านหน้าอาคารเกือบมิด เป็นการทำลายทัศนียภาพที่สวยงามของอาคารและทำให้พื้นที่ด้านหน้าอาคารดูรุงรังและสกปรก

ภาพศาลเจ้าในอดีต

ภาพศาลเจ้าในปัจจุบัน

ภาพที่ 228 ภาพเปรียบเทียบแสดงปัญหาการทำลายทัศนียภาพอาคาร จากการตั้งร้านแผงลอย ที่ศาลเจ้าไต้ซงกง

2.3.3 ปัญหาของการศึกษาในเรื่องสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมจีนในไทย แม้ว่าเรื่องของคนจีนในไทยจะมีผู้ที่สนใจทำการวิจัยและศึกษาไว้มาก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของคน เช่น การตั้งถิ่นฐาน ประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต กลุ่มคน การประกอบอาชีพ เป็นต้น แต่เรื่องราวทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมจีนยังมีการศึกษาไม่

มากนัก รวมทั้งยังไม่ละเอียดลึกซึ้งเพียงพอ โดยเฉพาะในเรื่องของช่างและกรรมวิธีการก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ซึ่งความรู้เหล่านี้มักจะอยู่ในประสบการณ์และทักษะของคนรุ่นเก่า และถ้าไม่มีการศึกษานันทิกเป็นค่าวิชาความรู้ก็จะหายไปหมดพร้อมกับคนรุ่นเก่าเหล่านั้น ดังนั้นน่าจะมีการส่งเสริมให้เกิดการศึกษาอย่างจริงจัง อาจจะโดยการผลักดันของกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น สมาคมชาวจีนต่างๆ ซึ่งมีการสนับสนุนให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนอยู่เป็นประจำ ถ้าทำการแบ่งทุนการศึกษาบางส่วนมาส่งเสริมให้ผู้ที่มีสนใจมาทำการศึกษาอย่างจริงจัง รวมทั้งถ้าทำการศึกษาจากคนภายในก็ได้รับความร่วมมือในการหาข้อมูลได้ง่ายกว่าคนภายนอก ซึ่งก็จะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานเองและศาลเจ้าอื่นๆ โดยรวมทั้งหมดด้วย โดยจะได้ข้อมูลที่เป็นหลักฐานอันสำคัญและน่าเชื่อถือเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมจีนในเมืองไทยต่อไป

2.4. ปัญหาการอนุรักษ์ด้านอื่น ๆ

2.4.1 ปัญหาการขาดความเอาใจใส่ในการอนุรักษ์จากหน่วยงานของรัฐบาล การดูแลของหน่วยงานรัฐจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ ทางนโยบายและการปฏิบัติ ทางนโยบายก็คือเรื่องของกฎหมายและระเบียบกรมศิลปากรเป็นหลัก

- กฎหมาย กฎหมายการอนุรักษ์ในปัจจุบันของไทยยังค่อนข้างล่าช้า ไม่ชัดเจน และไม่มียกโทษที่เข้มงวดและรุนแรงพอ ดังนั้นจึงส่งผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานของไทยโดยรวมทั้งหมด ซึ่งก็รวมทั้งโบราณสถานประเภทศาลเจ้าด้วย
- ระเบียบกรมศิลปากร ศาลเจ้าและอาคารทางศาสนาอื่นๆ ที่จัดเป็นโบราณสถาน ส่วนแล้วแต่มีความสำคัญทั้งทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม สังคม และจิตใจของคนทั้งในอดีตและปัจจุบันอย่างมาก รวมทั้งมีความสำคัญในแง่นามธรรม ซึ่งอาจพบไม่มากนักในโบราณสถานประเภทอื่นๆ และยังเป็นอาคารที่มีชีวิตมีการใช้สืบต่อมาอย่างต่อเนื่อง แต่ในแนวทางนโยบายในการอนุรักษ์ของกรมศิลปากร กลับไม่มีการกำหนดแนวทางที่ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงต่ออาคารประเภทนี้เลย แม้กระทั่งอาคารทางพุทธศาสนาที่เป็นศาสนาหลักของคนไทยก็ตาม ซึ่งแตกต่างจากกรปฏิบัติในบางประเทศ เช่น ประเทศอังกฤษ ที่จะมีการวางกลุ่มบุคคลในการดูแล และแนวทางการปฏิบัติ เพื่อการอนุรักษ์อาคารทางศาสนาโดยตรงและชัดเจน

ส่วนในเรื่องของกาปฏิบัติ ก็คือ เรื่องของ "การขึ้นทะเบียนโบราณสถาน" แม้ว่าอาคารทางศาสนาของจีนในกรุงเทพฯ ที่มีคุณค่าทั้งทางด้านอายุ สถาปัตยกรรม ศิลปกรรม สังคม และด้านอื่นๆ จะมีจำนวนไม่น้อย แต่กลับพบว่าศาลเจ้าเพียง 3 แห่งเท่านั้นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ซึ่งก็คือ ศาลเจ้าพ่อเสือ ศาลเจ้าบ้านหม้อ และศาลเจ้าแม่ทับทิม ถนนจักรเพชร ซึ่งใน 3 แห่งนี้จากการประเมินคุณค่า (ดูในหัวข้อการประเมินคุณค่า) พบว่ามีเพียงศาลเจ้าพ่อเสือเท่านั้นที่จัดอยู่ในอาคารที่มีคุณค่าสูง ส่วนอีกสองแห่งที่เหลือมีคุณค่าอยู่ในระดับรอง (แต่ศาลเจ้าแม่ทับทิมนี้เป็นศาลเจ้าที่สร้างขึ้นในสมัยหลัง) แต่ศาลเจ้าอื่นๆ ที่อยู่ในระดับสูงซึ่งถ้าเทียบจากคะแนนก็พบว่ามีหลายแห่งที่มีคะแนนสูงกว่าศาลเจ้าพ่อเสือมากกลับไม่ได้มีการขึ้นทะเบียนเลย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหน่วยงานของรัฐยังขาดข้อมูลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมจีนในไทยอยู่มาก

การขึ้นทะเบียนนี้เป็นเสมือนปราการในการปกป้องคุ้มครองการทำลายโบราณสถานเบื้องต้นได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะกับอาคารที่เจ้าของยังไม่มีความรู้หรือความเข้าใจในงานอนุรักษ์เท่าไรนัก เนื่องจากเมื่ออาคารขึ้นทะเบียนก็จะทำการวางแผนการอนุรักษ์ที่เหมาะสมกับโบราณสถานแต่ละประเภท และจะมีบทลงโทษแก่ผู้ทำลายหรือทำให้โบราณสถานเสื่อมค่าอย่างชัดเจน ทำให้เมื่อเจ้าของต้องการที่จะแก้ไขหรือเปลี่ยนแปลงใดๆ กับตัวอาคารจะต้องแจ้งให้กรมศิลปากรพิจารณา ก่อน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงอันไม่สมควรใดๆ ก็จะไม่เกิดขึ้นกับอาคาร ซึ่งถ้าเทียบกับอาคารประเภทศาลเจ้าแล้วจะพบว่า การขึ้นทะเบียนนี้จะเป็นผลดีกับตัวสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมมาก เนื่องจากปัญหาของความไม่ค่อยมีเข้าใจและเห็นคุณค่าของหน่วยงานผู้เป็นเจ้าของอาคารดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เพราะปัญหาที่เป็นปัญหาใหญ่ที่จะทำให้เกิดการทำลายโบราณสถาน และเป็นปัญหาที่ต้องใช้เวลาและความพยายามอย่างมากในการแก้ปัญหา ซึ่งถ้าจะเริ่มด้วยการสร้างทัศนคติที่ถูกต้องเพื่อส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ที่ถูกทางก็เกรงว่าถึงเวลานั้นก็คงไม่หลงเหลือสถาปัตยกรรมอันมีคุณค่าให้อนุรักษ์เสียแล้ว ดังนั้นการดำเนินการขึ้นทะเบียนอาคารประเภทนี้จึงเป็นการยับยั้ง

การทำลายในเบื้องต้นได้เป็นอย่างดี และเพิ่มเวลาสำหรับแก้ปัญหาทัศนคติให้มากขึ้นได้ด้วย กรณีที่เป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ได้อย่างชัดเจนคือ ศาลเจ้าพ่อเสือที่คณะกรรมการศาลเจ้าจะทำการขยายตัวศาลเจ้าเดิม ซึ่งมีผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อรูปแบบเดิมอย่างมาก แต่เนื่องจากศาลเจ้าแห่งนี้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน แบบและรายการการแก้ไขจึงต้องถูกส่งไปให้กรมศิลปากรพิจารณา เมื่อพิจารณาแล้วก็พบถึงความเสียหายมากมายน่าจะเกิดแก่โบราณสถาน จึงถูกการระงับโครงการและให้นำไปทำการแก้ไขใหม่ ดังนั้นถ้าหากศาลเจ้าแห่งนี้ไม่ได้ขึ้นทะเบียนขณะนี้เราคงต้องสูญเสียสถาปัตยกรรมอันมีคุณค่าไปอย่างน่าเสียดาย

2.4.2 ปัญหาการขาดแคลนช่างฝีมือ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นกับงานอนุรักษ์จำนวนมาก การขาดแคลนช่างฝีมือที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมในรูปแบบประเพณีจีนนี้ พบเช่นเดียวกับที่เกิดกับช่างฝีมือของไทย สถาปัตยกรรมและศิลปกรรมของศาลเจ้าเหล่านั้นส่วนใหญ่จะใช้ช่างฝีมือที่มาจากเมืองจีน หรือเป็นศิลปกรรมที่นำเข้ามาจากเมืองจีนเลย จึงทำให้มีปัญหาในการหาช่างฝีมือที่มีความชำนาญแบบเดิมได้ยาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

แต่เนื่องจากศิลปกรรมของจีนมักจะเป็นรูปหรือเรื่องราวที่สื่อออกมาอย่างตรงไปตรงมาเหมือนจริง และมักเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับธรรมชาติหรือสิ่งของใกล้ตัว เช่น รูปคน ดอกไม้ ต้นไม้ สัตว์ เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น ดังนั้นความพยายามที่จะพัฒนาและสร้างช่างฝีมือของจีนขึ้นมา น่าจะมีความง่ายในการสอนและสืบต่อมากกว่าของไทย คือผู้ที่มีความสนใจ มีพื้นฐานหรือมี sense ในงานศิลปะและได้รับการฝึกฝนตามแนวทางของจีนก็น่าจะเป็นช่างฝีมือจีนที่สืบต่องานศิลปกรรมต่อไปได้ ส่วนศิลปกรรมไทยจะเป็นลวดลายทางคติต่างๆ ที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น ลายกนก เปลวเพลิง ที่ต้องได้การฝึกฝนและเรียนรู้อย่างจริงจังและเฉพาะ ซึ่งจะเป็นเรื่องที่ยากกว่า ดังนั้นถ้ามีหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลที่เริ่มทำการศึกษาศาสนาต่อเรื่องนี้อย่างจริงจัง ช่างฝีมือของจีนก็น่าจะได้รับการรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่งได้ไม่ยากนัก

2.4.3 ปัญหาการขาดแคลนวัสดุก่อตัว ศาลเจ้าจีนที่สร้างในยุคนี้ วัสดุก่อสร้างทั้งสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมส่วนใหญ่จะนำเข้ามาจากประเทศจีน ดังนั้นเมื่ออาคารหรือส่วนตกแต่งเหล่านี้มีสภาพชำรุดทรุดโทรมไป การบูรณะซ่อมแซมจะมีปัญหาในเรื่องวัสดุนี้มาก เพราะจะไม่มีผลิตในเมืองไทยหรือไม่มีผลิตแล้วในปัจจุบัน รวมทั้งอาจจะเป็นวัสดุที่หาไม่ได้แล้วในปัจจุบัน เช่น ไม้เนื้อแข็งขนาดใหญ่ที่นำมาใช้ทำเสา หรือโครงสร้างหลังคา เป็นต้น แม้ว่าพยายามจัดหาวัสดุที่มีคุณสมบัติหรือรูปร่างใกล้เคียงนำมาใช้ก็จะมีส่วนในการทำลายความสวยงาม หรือลดคุณค่าในด้านต่าง ๆ ของอาคารและศิลปกรรมลงด้วย

จากปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่าปัญหาของกาอนุรักษ์ศาลเจ้านั้นมีหลากหลายรูปแบบ รวมทั้งเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายกลุ่ม อันได้แก่ หน่วยงานอนุรักษ์ของรัฐ ผู้ดูแลศาลเจ้า หน่วยงานบริหารศาลเจ้า และรวมทั้งชาวจีน ผู้เคารพและศรัทธาในศาสนาของจีนด้วย โดยทุกฝ่ายจะต้องมีความเข้าใจและให้ความร่วมมือกันอย่างจริงจังจึงจะสามารถแก้ปัญหาต่างๆ และนำมาซึ่งการอนุรักษ์ที่สัมฤทธิ์ผลและยั่งยืนต่อไปได้ ปัญหาต่างๆ ทั้งหมดนั้นจะมีความรุนแรงและเร่งด่วนที่แตกต่างกัน ดังนั้นการดำเนินการแก้ปัญหาจำเป็นจะต้องรู้ถึงประเด็นปัญหาที่มีความสำคัญที่จะต้องแก้ไขก่อน ซึ่งจะแจกแจงลำดับของความเร่งด่วนได้ดังนี้

- ก. ปัญหาการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน เพื่อเป็นปรกการป้องกันการทำลายด้านแรก เพื่อไม่ให้เกิดการทำลายไปมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน
- ข. ปัญหาของการขาดสำนักหรือความเข้าใจถึงคุณค่าของศาลเจ้าเก่า รวมทั้งขาดความเข้าใจถึงการอนุรักษ์และพัฒนาที่ถูกต้อง ซึ่งมุ่งประเด็นไปที่กลุ่มผู้บริหารและผู้ดูแลศาลเจ้าเป็นหลัก
- ค. ปัญหาในเรื่องของการบริหารจัดการ เพื่อสร้างให้เกิดความน่าเชื่อถือแก่กลุ่มผู้สัการะและสาธารณชน อันจะนำมาซึ่งความร่วมมือทั้งในแง่งบประมาณ ความรู้ แรงงาน และอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์และบริหารงานของศาลเจ้า
- ง. ปัญหาในเรื่องการขาดแคลนช่างฝีมือและวัสดุที่เหมาะสมต่องานอนุรักษ์

- จ. ปัญหาในเรื่องของข้อมูลอันเป็นประโยชน์ ซึ่งอาจจะได้จากการร่วมมือกันของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ทั้งที่เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรม หรือการส่งเสริมการศึกษาวิจัยในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อันสำคัญ ที่จะนำมาซึ่งการอนุรักษ์ที่ถูกต้อง
- ฉ. ปัญหาของสภาพอาคาร ปัญหาจะมีความรุนแรงและเร่งด่วนแตกต่างกันไปตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันของแต่ละศาลเจ้า ซึ่งถ้าปัญหาได้รับการแก้ไขหลังจากที่องค์ประกอบพื้นฐานทั้ง 5 ข้อข้างต้นได้รับการแก้ไขหรือถูกวางแนวทางอย่างถูกต้องแล้ว ผลของการอนุรักษ์อาคารก็จะออกมาอย่างมีประสิทธิภาพด้วย
- ช. ปัญหาการวางแผนดูแลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เกิดความเอาใจใส่ในการดูแลตรวจสภาพอาคารอยู่เป็นประจำ อันจะทำให้อาคารมีสภาพที่ดีอยู่เสมอและยืดอายุการใช้งานอาคารออกไปให้ยาวนานขึ้น
- ซ. ปัญหางบประมาณ ซึ่งเป็นปัจจัยเบื้องต้นในการอนุรักษ์และพัฒนาของทุกๆ อาคาร (เรื่องงบประมาณนี้ในศาลเจ้าส่วนใหญ่จะไม่ค่อยเป็นปัญหาที่น่าห่วงเป็นเท่าใดนัก)

ส่วนในเรื่องของปัญหาการเสื่อมความศรัทธาในศาสนาและความเชื่อนั้น แม้ว่าจะเป็นปัญหาใหญ่ที่มีความสำคัญมาก แต่เป็นปัญหาในระดับกว้างมากที่เกี่ยวข้องกับสังคมชาวจีนทั้งหมด ซึ่งการแก้ปัญหาจะต้องใช้เวลาและการศึกษา วิเคราะห์อย่างลึกซึ้งและจริงจัง ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่มากอีกเรื่องหนึ่ง ที่ผู้วิจัยไม่สามารถสรุปหาแนวทางแก้ไขได้ในที่นี้ รวมทั้งในปัจจุบันปัญหานี้ยังไม่ส่งผลความรุนแรงเท่าไรนัก แต่มีแนวโน้มที่จะมากขึ้นในอนาคต ดังนั้นในงานวิจัยนี้จะเป็นการชี้บอกถึงปัญหาเท่านั้นเพื่อให้ผู้ที่สนใจนำไปศึกษาต่อไป

3. การประเมินคุณค่าอาคาร

การประเมินคุณค่าอาคารเป็นขั้นตอนแรกที่ต้องกระทำในการปฏิบัติงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เพื่อที่จะนำไปสู่การวางแผนทางอนุรักษ์ที่เหมาะสม ซึ่งคุณค่าอาคารจะเป็นตัวที่บอกได้ว่าเราสามารถเข้าไปและต้อง ปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงอาคารอนุรักษ์นั้นๆ ได้มากน้อยเพียงใด คือ ถ้าอาคารมีคุณค่าสูงมากหรือเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในประเทศ บางครั้งเราก็ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงใดๆ ได้เลย ทำได้เพียงเพิ่มความแข็งแรงเพื่อยืดอายุอาคารเท่านั้น แต่ถ้าอาคารมีคุณค่าไม่มากนักเราก็อาจจะสามารถเปลี่ยนแปลงได้มาก เช่นสามารถเปลี่ยนการใช้สอย และทำการปรับ design หรือต่อเติมอาคารเพื่อให้เหมาะสมกับการใช้สอยใหม่ได้ เป็นต้น ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าการสร้างความเปลี่ยนแปลงในอาคารอนุรักษ์จะแปรผกผันตามคุณค่าอาคาร แต่อย่างไรก็ตามแนวทางการอนุรักษ์ตามคุณค่านี้ก็จะขึ้นอยู่กับนโยบายหรือเกณฑ์การอนุรักษ์ของแต่ละที่หรือแต่ละประเทศด้วย เช่น ที่ประเทศญี่ปุ่นอาคารอนุรักษ์ที่มีคุณค่าส่วนใหญ่จะได้รับการอนุรักษ์แบบสมบูรณ์แบบด้วยวิธีการโบราณ คือ จะทำการบูรณะอาคารให้กลับมามีสภาพดั้งเดิมเหมือนสมัยเมื่อเริ่มสร้าง ด้วยวิธีการที่กระทำกันในสมัยนั้น (ซึ่งหมายถึงการเข้าไปเปลี่ยนแปลงอาคารที่ค่อนข้างมาก) ยกเว้นอาคารที่มีความสำคัญมากที่สุดเท่านั้นที่จะทำการบูรณะโดยไม่จะต้องเปลี่ยนแปลงใดๆ เลย หรือที่ประเทศฝรั่งเศสจะมีนโยบายการอนุรักษ์ที่ชัดเจน คือ "การอนุรักษ์เพื่อปัจจุบัน และเป็นการวางรากฐานของอนาคต" ดังนั้นในการบูรณะอาคารก็จะมุ่งเน้นการปรับอาคารเก่าเพื่อสนองประโยชน์ต่อปัจจุบันเป็นหลัก โดยที่เรื่องคุณค่าอาคารก็อาจจะถูกพิจารณาเป็นเรื่องรอง⁴¹ เป็นต้น สำหรับในประเทศไทยแนวทางของการอนุรักษ์ตามคุณค่าอาคารยังเป็นแนวทางหลักที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน การวิเคราะห์คุณค่าจะต้องวิเคราะห์ตามประเภทของโบราณสถานกรมศิลปากรได้แบ่งประเภทโบราณสถานออกเป็น 6 ประเภทคือ⁴²

- สิ่งก่อสร้างเดี่ยว หมายถึง สิ่งก่อสร้างเดี่ยวซึ่งรวมถึงที่ตั้ง องค์ประกอบ และอุปกรณ์ที่ติดที่

⁴¹ ข้อมูลจาก คุณรณฤทธิ์ ในวิชา Arch Development

⁴² วสุ โปษะนันท์, "ขั้นตอนในการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อม," เอกสารในการบรรยายเรื่อง แนวทางปฏิบัติในการอนุรักษ์ โบราณสถานและสภาพแวดล้อม ณ. ห้องประชุมเนกประสงค์ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 30 สิงหาคม -1 กันยายน 2542.

- กลุ่มของสิ่งก่อสร้าง หมายถึง สิ่งก่อสร้างที่มีส่วนเชื่อมต่อกัน หรือที่ตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม รวมทั้งบริเวณทั้งหมดที่ล้อมรอบอยู่ ประกอบด้วยลักษณะสถาปัตยกรรมที่มีเนื้อหาเดียวกันเกี่ยวเนื่องกัน
- ย่าน ชุมชน และเมืองประวัติศาสตร์ หมายถึงย่านหรือเมืองที่ประกอบด้วย โบราณสถาน ร่องรอยหลักฐานของเมือง เช่น พื้นที่คูเมือง กำแพงเมือง หรือพื้นที่ที่ตั้งสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะกลมกลืนกัน มีความเก่าแก่ต่อเนื่องต่อเนื่องมาแต่อดีตจนถึงช่วงเวลาหนึ่ง และมีเรื่องราวสืบต่อกันมาเป็นรูปแบบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและพัฒนาการของสังคมในท้องถิ่นนั้นๆ
- แหล่งโบราณคดี หมายถึง บริเวณหรือแหล่งที่พบหลักฐานผลงานการกระทำของมนุษย์ หรือมนุษย์ร่วมกับธรรมชาติ รวมทั้งที่อยู่ใต้ดินและใต้น้ำ อันมีคุณค่าในด้านต่างๆ
- แหล่งประวัติศาสตร์ หมายถึง บริเวณหรือแหล่งที่เกี่ยวข้อง หรือได้รับการถ่วงอย่างถึงด้วยหลักฐานเอกสารทางประวัติศาสตร์ ทั้งที่เป็นภาพหรือเป็นพจน์
- ภูมิทัศน์ประวัติศาสตร์ หมายถึง บริเวณหรือสถานที่ที่ประกอบด้วยหลักฐานทางกายภาพที่แสดงถึงความคงอยู่ของมนุษย์ แสดงถึงความต่อเนื่องของอดีตถึงปัจจุบันซึ่งยืนยันถึงความเข้าใจ ความชื่นชมและความมั่นคงของสภาพแวดล้อม สะท้อนให้เห็นถึงรสนิยมการใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับความต้องการของช่วงเวลาและพื้นที่ เฉพาะแหล่งหรือภูมิภาคที่แตกต่างกัน และมีความหมายรวมถึงสวนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นงานสร้างสรรค์ทางศิลปะที่มีการใช้พืชพันธุ์มาประกอบ และพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ซึ่งรวมถึงรั้ว อุปกรณ์ประกอบถนน ลวดลายพื้น องค์กรประกอบบริการสาธารณะและสถานโถง เป็นต้น

ศาลเจ้าสามารถจัดเป็นโบราณสถานได้ทั้งประเภทสิ่งก่อสร้างเดี่ยวและกลุ่มของสิ่งก่อสร้าง โดยที่ศาลเจ้าที่มีขนาดเล็กที่มีผังแบบ 1, 2 และ 3 จะถือเป็นโบราณสถานประเภทสิ่งก่อสร้างเดี่ยว ส่วนผังขนาดใหญ่ที่มีส่วนขยายของแบบ 2 และ 3 และผังแบบที่ 4 จะจัดเป็นโบราณสถานประเภทกลุ่มของสิ่งก่อสร้าง แต่อย่างไรก็ตามโบราณสถานทั้งสองประเภทนี้จะมีหลักเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าที่คล้ายคลึงกัน ดังนั้นในการประเมินคุณค่าของศาลเจ้าจะไม่แบ่งตามประเภทแต่จะใช้เกณฑ์ร่วมกัน

ส่วนเรื่องหลักการประเมินคุณค่าอาคารที่ปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบันมีดังนี้⁴³

- ก. การประเมินคุณค่าของอาคาร เพื่อขึ้นทะเบียนโบราณสถานจะต้องพิจารณาถึงคุณค่าในด้านต่างๆ ดังนี้
- ก.1 พิจารณาด้านอายุของโบราณสถานแห่งนั้น
 - ก.2 พิจารณาด้านรูปแบบการก่อสร้างรวมทั้งสภาพแวดล้อมของโบราณสถานแห่งนั้น
 - ก.3 พิจารณาคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม เทคนิคการก่อสร้าง รูปแบบประเพณีแห่งการก่อสร้าง
 - ก.4 พิจารณาโครงการอื่นๆ ที่รัฐได้อนุมัติให้ดำเนินการไว้แล้วว่าจะประสานงานหรือมีข้อแย้งอย่างไร
 - ก.5 พิจารณาในเรื่องประวัติความเป็นมาของโบราณสถานนั้นว่า เคยมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้น เกี่ยวข้องกับเรื่องอะไร มีความสำคัญขนาดไหน จำเป็นเพียงไรจะต้องสงวนรักษาไว้

ดังนั้นสรุปได้ว่าความสำคัญของโบราณที่จะประกาศขึ้นทะเบียน

สาระสำคัญของโบราณจะต้องมีอย่างหนึ่งอย่างใด ใน 3 หัวข้อนี้คือ

- คุณค่าด้านอายุ
- คุณค่าทางการก่อสร้าง
- คุณค่าทางด้านประวัติของสถานที่

- ข. ในประเทศอิตาลี แนวทางการวิเคราะห์คุณค่าของโบราณสถานในแง่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม มี 3 ประการซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับหลักเกณฑ์ในการพิจารณาเพื่อจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน ตามที่กล่าวถึงใน

⁴³ กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, เอกสารกองโบราณคดี หมายเลข ๑/๒๕๓๒ (กรุงเทพมหานคร : บริษัทศิริวิทย์ จำกัด, 2533), หน้า 68-69

รายงานการสำรวจ ศึกษา และวิเคราะห์ข้อมูลในโครงการอนุรักษ์และพัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา
ระยะที่ 2 คือ

แนวทางในประเทศชาติ	แนวทางจากเอกสารร่างแนวทางการประเมินคุณค่าโบราณสถานของสำนักงานโบราณคดี กรมศิลปากร ⁴⁴
<p>ข.1 คุณค่าทางวัฒนธรรม ได้แก่</p> <ul style="list-style-type: none"> - คุณค่าทางข้อมูลเอกสาร - คุณค่าทางประวัติศาสตร์ - คุณค่าทางโบราณคดี - คุณค่าทางความงดงาม - คุณค่าทางทัศนียภาพของเมือง - คุณค่าทางภูมิสถาปัตยกรรมและนิเวศวิทยา <p>ข.2 คุณค่าทางการใช้สอย จำแนกออกเป็น</p> <ul style="list-style-type: none"> - คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย - คุณค่าทางเศรษฐกิจ - คุณค่าทางสังคม - คุณค่าทางการเมือง <p>ข.3 คุณค่าทางอารมณ์ จำแนกออกเป็น</p> <ul style="list-style-type: none"> - ความวิจิตรบรรจง มหัศจรรย์ - เอกลักษณ์ - ความต่อเนื่อง 	<p>ข.1 คุณค่าทางด้านวัฒนธรรม (cultural value)</p> <ul style="list-style-type: none"> - คุณค่าในฐานะที่เป็นบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ - คุณค่าทางด้านโบราณคดี ความมีอายุเก่าแก่และเป็นสิ่งที่หาได้ยาก - คุณค่าทางด้านความงามและความเป็นสัญลักษณ์ (symbol) - คุณค่าทางสถาปัตยกรรม - ความสำคัญต่อภูมิทัศน์เมือง - คุณค่าทางด้านเทคโนโลยี และทางด้านวิทยาศาสตร์ <p>ข.2 คุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอย (use value)</p> <ul style="list-style-type: none"> - เป็นอาคารที่ยังมีประโยชน์ใช้สอย - คุณค่าและความสำคัญทางเศรษฐกิจ - คุณค่าทางด้านสังคม - คุณค่าทางด้านการเมือง <p>ข.3 คุณค่าทางด้านจิตใจ (emotional value)</p> <ul style="list-style-type: none"> - คุณค่าด้านความเป็นเอกลักษณ์ (identity) - คุณค่าด้านความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (continuity) - คุณค่าในด้านจิตใจและความเชื่อ (spiritual value)

ตารางที่ 1 ตารางการเปรียบเทียบแนวทางการประเมินคุณค่าของประเทศชาติกับแนวทางของกรมศิลปากร
ที่มา : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการอนุรักษ์อนุสรณ์สถานและแหล่งโบราณคดี, หน้า 68 และ
ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐติ และคณะ, โครงการอนุรักษ์พัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา ระยะที่ 2 เอกสารหมายเลข 2, หน้า 2

- ค. ในสหรัฐอเมริกา มีหลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางประวัติศาสตร์ไว้ว่า อาคารนั้นจะต้องมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม, โบราณคดี, และวัฒนธรรมของชาวอเมริกา ซึ่งมีบรรณาการของทำเลที่ตั้ง, การออกแบบ, การก่อสร้าง, วัสดุ,ฝีมือ, ความรู้สึก และความสัมพันธ์ และ
- ค.1 ทรัพย์สินนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เป็นส่วนสำคัญในการขยายรูปแบบของประวัติศาสตร์ให้กว้างขึ้น
 - ค.2 เกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนในอดีต
 - ค.3 มีลักษณะเฉพาะตัว รูปแบบยุคสมัย หรือกรรมวิธีในการก่อสร้างเห็นเด่นชัด หรือมีคุณค่าทางศิลปะอย่างสูง

⁴⁴ ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐติ และคณะ, โครงการอนุรักษ์พัฒนานครประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา ระยะที่ 2 เอกสารหมายเลข 2, รายงานการสำรวจ ศึกษา รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูล ด้านโบราณสถานและอนุรักษ (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มกราคม 2542), หน้า 2

ค.4 ให้ประโยชน์หรือข้อมูลที่สำคัญทางด้านก่อนประวัติศาสตร์ หรือด้านประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ควรมีอายุเกิน 50 ปีขึ้นไป

ง. เกณฑ์การประเมินคุณค่าที่ใช้ในการประเมินคุณค่าของโบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาของกรมศิลปากร มีเกณฑ์ดังต่อไปนี้⁴⁵

- ง.1 คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ อันได้แก่
 - คุณค่าทางด้านศิลปกรรม
 - ความกลมกลืนทางสถาปัตยกรรม
 - ผังบริเวณ
- ง.2 คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี
 - ประวัติศาสตร์ของโบราณสถานหรือกลุ่มโบราณสถาน
 - หลักฐานทางโบราณคดี
 - อายุสมัย
- ง.3 คุณค่าทางด้านวิทยาการและการศึกษา
 - ความเป็นของแท้ดั้งเดิม
 - ความหายาก
 - การสื่อความหมาย
 - การเป็นตัวแทน
- ง.4 คุณค่าทางด้านสังคม
 - ความผูกพันต่อท้องถิ่น
 - วัฒนธรรมท้องถิ่น
 - ความสืบเนื่องของวิถีชีวิต

จ. เกณฑ์ในเรื่องความแท้ (Authenticity) ในด้านต่างๆ ของอาคาร ซึ่งแบ่งพิจารณาออกเป็น 5 ส่วน คือ⁴⁶

- จ.1 ความแท้ของวัสดุและสาระของอาคาร (Authenticity of Material and Substance)
- จ.2 ความแท้ของรูปทรงและการออกแบบ (Authenticity of Form and Design)
- จ.3 ความแท้ของการต่อเนื่องของกิจกรรมจากอดีตจนปัจจุบัน (Authenticity of Continuity of Activity)
- จ.4 ความแท้ของประโยชน์ใช้สอย (Authenticity of Function)
- จ.5 ความแท้ของทำเลที่ตั้ง (Authenticity of Setting and Existing)

จากหลักการประเมินคุณค่าต่างๆ ข้างต้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการประเมินคุณค่าของอาคารศาลเจ้า โดยใช้เกณฑ์ในข้อ ง. และ จ. เป็นหลัก อธิบายพร้อมกับเกณฑ์ในการประเมินให้คะแนนดังนี้

3.1 คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ

3.1.1 คุณค่าทางด้านศิลปกรรมและช่างฝีมือ พิจารณาถึงความงามของศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม ซึ่งแสดงถึงฝีมือช่างในอดีต โดยใช้จินตนาการและความลึกซึ้งของอารมณ์ โดยพิจารณาในส่วนรายละเอียดของศิลปกรรมตกแต่งอาคาร ในด้านความวิจิตรงดงาม ประณีตละเอียดอ่อน มีเอกลักษณ์ ความสมบูรณ์ สอดคล้อง และส่งเสริมสถาปัตยกรรม รวมทั้งอาคารที่มีศิลปกรรมที่มีความ

⁴⁵ เรืองเกียรติกัน , หน้า 3-5

⁴⁶ ข้อมูลจาก ผ.ศ.ดร. ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัฐดี ในวิชา Arch Development

งามจนเป็นตัวแทนของศิลปกรรม 4 แบบหลัก คือ งานเขียนสี งานไม้ งานปูน และงานกระเบื้อง จะได้รับการพิจารณาให้มีคะแนนสูง

3.1.2 **ความกลมกลืนและความงามทางสถาปัตยกรรม** พิจารณาถึงลักษณะทางกายภาพของกลุ่มอาคารที่ได้รับการออกแบบให้มีความสอดคล้องทางด้านสถาปัตยกรรม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งกลุ่ม ซึ่งพิจารณาถึงความกลมกลืนของอาคารใหม่ที่สร้างขึ้นในบริเวณศาลเจ้าด้วย แต่เนื่องจากอาคารทางศาสนาของจีนเป็นสถาปัตยกรรมที่มีการสร้างตามแบบประเพณีอย่างเคร่งครัด ทำให้มีลักษณะทางกายภาพของการจัดกลุ่มอาคาร รูปร่างและหน้าตาของอาคารค่อนข้างมีความคล้ายคลึงกัน ดังนั้นในการพิจารณาเรื่องความงามนี้จึงพิจารณาไปในเรื่องของรายละเอียดปลีกย่อยด้วย เช่น ที่ว่าง , สัดส่วน , ความสมบูรณ์ , จังหวะ และสีที่ผสมผสานกันสร้างให้เกิดความสว่างให้แก่ตัวอาคาร

3.1.3 **ผังบริเวณ** พิจารณาถึงผังบริเวณของกลุ่มอาคารที่วางระหว่างอาคาร ที่แสดงออกถึงแนวความคิดในการวางผังของสถาปัตยกรรมชนิดนี้อย่างชัดเจนและมีความงาม รวมทั้งพิจารณาถึงความเป็นตัวแทนของผังแบบจีนทั้ง 4 แบบ (ดูรายละเอียดเรื่องผังบริเวณในบทสรุปทางสถาปัตยกรรม) และความหายากของรูปแบบผังบริเวณด้วย ดังนั้นอาคารที่มีคะแนนสูงจะหมายถึงอาคารที่เป็นตัวแทนของผังประเภทต่างๆ ได้เป็นอย่างดี และสมบูรณ์ที่สุด (ความสมบูรณ์ในที่นี้จะดูความสมบูรณ์ของรูปแบบผังเดิมที่ยังคงอยู่ โดยยังไม่พิจารณาถึงการต่อเติม ซึ่งจะพิจารณาในส่วนของความเป็นของแท้แทน) โดยที่จะให้ความสำคัญกับผังแบบที่ 4 มากที่สุด เนื่องจากเป็นผังที่หาได้ยาก มีความงาม และแสดงให้เห็นถึงลำดับตามคติของจีนได้เป็นอย่างดีที่สุดด้วย

3.1.4 **คุณค่าทางทัศนียภาพของเมือง** พิจารณาถึงความงามหรือความเหมาะสมของอาคารที่มีผลให้เกิดการส่งเสริมทัศนียภาพของเมืองหรือชุมชน เช่น เป็นอาคารที่อยู่ริมน้ำและสร้างทัศนียภาพที่ดีให้กับพื้นที่ริมน้ำ เป็นต้น หรือเป็นการส่งเสริมให้เกิดภาพรวมของชุมชนที่มีเอกลักษณ์หรือเอกภาพร่วมกัน เช่น เป็นอาคารที่อยู่ในชุมชนที่มีความเป็นจีนสูง โดยเฉพาะในแง่สถาปัตยกรรมที่รูปแบบบ้านเรือนยังคงเป็นแบบจีนและรวมกันเป็นกลุ่มอย่างมีเอกลักษณ์ และเมื่อมีศาลเจ้าประกอบเข้าในชุมชน ก็ยิ่งส่งเสริมภาพรวมอันมีเอกลักษณ์นั้นให้เพิ่มมากขึ้น ดังนั้นอาคารที่มีคะแนนสูงจะหมายถึง อาคารที่ส่งเสริมทัศนียภาพของเมืองรวมทั้งส่งเสริมภาพรวมอันมีเอกลักษณ์ของเมืองด้วย

ในกรณีที่อาคารอยู่ในตำแหน่งที่ส่งเสริมทัศนียภาพที่ดีให้กับเมืองได้ แต่สภาพในปัจจุบันกลับมีการต่อเติมหรือสร้างส่วนของอาคารมาบดบังทัศนียภาพที่ดีของอาคารนั้นเสีย ในการพิจารณาจะถือว่าอาคารนั้นมีคุณค่าทางทัศนียภาพเมืองในระดับสูง ถ้าการบดบังนั้นมีแนวโน้มที่จะทำการแก้ไข หรือรื้อถอนได้ และทำให้อาคารที่ตกลบคืนมา เช่น อาคารใหม่ด้านหน้าเป็นอาคารชั่วคราว เป็นต้น

3.2 คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์

3.2.1 **ประวัติศาสตร์ของอาคาร** พิจารณาถึงคุณค่าและความสำคัญของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์หรือความเกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในอดีตที่เกิดขึ้นกับอาคาร ซึ่งมีปรากฏในหลักฐานที่เชื่อถือได้ แม้ว่าศาลเจ้าจะเป็นสถาปัตยกรรมของชาวจีน แต่เมื่อสร้างในเมืองไทยดังนั้นการให้ความสำคัญกับคำว่า "ประวัติศาสตร์" จึงจะหมายถึงประวัติศาสตร์ของไทยเป็นหลัก ดังนั้นการให้คะแนนจึงต้องแบ่งตามความสำคัญของประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับตัวอาคาร ซึ่งแบ่งได้ 5 ระดับดังนี้

ก. ระดับแรก คือ ความสำคัญที่เกี่ยวข้องในระดับพระมหากษัตริย์ อันหมายถึง อาคารที่พระมหากษัตริย์ไทยเคยมีเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ซึ่งในอาคารศาลเจ้าความเกี่ยวข้องนี้จะมีไม่มากนัก ดังเช่นสถาปัตยกรรมของไทยที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้สร้าง เป็นผู้บูรณะปฏิสังขรณ์

แต่ศาลเจ้านี้จะมีความเกี่ยวข้องในแง่ของเหตุการณ์เป็นหลัก เช่น พระมหากษัตริย์ทรงเคยพระราชดำเนินเสด็จเยี่ยม⁴⁷ พระมหากษัตริย์ทรงมีส่วนร่วมในการย้ายศาลเจ้า และพระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานที่ดินให้ เป็นต้น

- ข. ระดับที่สอง คือ ความสำคัญที่เกี่ยวข้องข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ หรือผู้มีชื่อเสียง ซึ่งในที่นี้มักจะเป็นข้าราชการหรือผู้มีชื่อเสียงที่เป็นคนจีน
- ค. ระดับที่สาม คือ ความสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของการสร้างศาลเจ้าในกรุงเทพฯ อันหมายถึง การเป็นศาลเจ้าแห่งแรกในกรุงเทพฯ และการเป็นศาลเจ้าแห่งแรก ของชาวจีน แต่ละกลุ่มภาษา
- ง. ระดับที่สี่ คือ ความสำคัญในระดับกลุ่มบุคคลย่อย เช่น ศาลเจ้าที่เป็นต้นกำเนิดของสมาคมจีน แต่ละกลุ่มภาษา ศาลเจ้าที่เคยเป็นศาลเจ้าของกลุ่มอาชีพในอดีต เป็นต้น
- จ. ระดับที่ห้า จะเป็นอาคารที่ไม่มีหลักฐานบันทึกถึงความเกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ใด ๆ

ซึ่งในบางอาคารจะมีความเกี่ยวข้องับประวัติศาสตร์ในหลายระดับ ดังนั้นอาคารที่มีคะแนนสูงจะหมายถึงอาคารที่มีความเกี่ยวข้องับประวัติศาสตร์ในระดับแรกๆ หรือเป็นอาคารที่มีความเกี่ยวข้องับประวัติศาสตร์หลายระดับ

เมื่อเทียบกับหลักเกณฑ์ในการจัดลำดับของกรมศิลปากร⁴⁸ จะพบว่าในเรื่องของประวัติศาสตร์จะมีการพิจารณาในเรื่องของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม แต่ในการประเมินคุณค่าของศาลเจ้าจะไม่นำมาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณา เนื่องจากสถาปัตยกรรมจีนในกรุงเทพฯ มีประวัติศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมแบบเดียวกันหมด คือ เป็นสถาปัตยกรรมแบบจีนได้ในยุคปลายราชวงศ์ชิงเรื่อยมา

3.2.2 อายุสมัย พิจารณาด้านความเก่าแก่ของอาคาร ซึ่งมีความสำคัญในแง่ของความหายากและการคงอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าอายุอาคารจะไม่ได้เป็นข้อกำหนดสำคัญของการพิจารณาคุณค่าแต่ก็ต้องคำนึงถึงเช่นกัน โดยการพิจารณาจะเป็นไปอย่างตรงไปตรงมา คืออาคารที่มีอายุมากก็ถือได้ว่ามีคุณค่ามาก ซึ่งแบ่งเกณฑ์การให้คะแนนได้ดังนี้

อาคารที่สร้างในสมัย ร.1	มีค่าความสำคัญ 5 คะแนน
อาคารที่สร้างในสมัย ร.2	มีค่าความสำคัญ 4 คะแนน
อาคารที่สร้างในสมัย ร.3	มีค่าความสำคัญ 3 คะแนน
อาคารที่สร้างในสมัย ร.4-ร.5	มีค่าความสำคัญ 2 คะแนน
อาคารที่สร้างในหลังสมัย ร. 5	มีค่าความสำคัญ 1 คะแนน (เนื่องจากมี
ศาลเจ้าบางแห่งที่ถูกรื้อถอน และสร้างขึ้นใหม่หลังช่วงรัชกาลที่ 5 แต่ยังคงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเดิมอยู่)	

ในที่นี้จะพิจารณาดังอายุตัวอาคารเป็นหลัก (มิใช่อายุของตำแหน่งที่ตั้ง) คือถ้าอาคารมีการสร้างใหม่ทั้งหมดจะนับอายุเมื่อสร้างครั้งสุดท้ายเป็นหลัก แต่ถ้าอาคารมีเพียงการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการต่อเติมและซ่อมแซมก็จะนับอายุอาคารเมื่อสร้างเริ่มแรกเป็นหลัก

3.2.3 คุณค่าทางข้อมูลเอกสาร พิจารณาในเรื่องปริมาณและความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้านต่างๆ ของอาคาร อันได้แก่ ประวัติการสร้างอาคาร, ความเป็นมา, ผู้ก่อตั้ง, ผู้ออกแบบ, ผู้สร้าง, ช่างฝีมือ, ประวัติการซ่อมแซมอาคาร, ภาพถ่ายในอดีต รวมไปถึงแบบทางสถาปัตยกรรมหรือแบบก่อสร้างอาคาร เป็นต้น

⁴⁷ ตัวอย่างเช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (ครั้งดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระอนุชาธิราช) เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมมูลนิธิช่วยเด็กเชียงใหม่ที่ศาลเจ้าไต่จงกง เมื่อปีพุทธศักราช 2489 จากมูลนิธิช่วยเด็กเชียงใหม่, มูลนิธิช่วยเด็กเชียงใหม่ ที่ระลึกในวาระครบรอบ 80 ปี. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิช่วยเด็กเชียงใหม่, 2533), ไม่ระบุหน้า

⁴⁸ รายละเอียดของแบบฟอร์มในการพิจารณาจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน ของกรมศิลปากร ที่ภาคผนวก ก

โดยพิจารณาว่าถ้าอาคารนั้นมีข้อมูลทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และแบบเป็นปริมาณมากและน่าเชื่อถือ จะมีคะแนนมาก และคะแนนจะลดหลั่นไปตามปริมาณหลักฐานและข้อมูลที่มี (ถ้าอาคารที่มีข้อมูลจากคำบอกเล่าจะมีคะแนนน้อยกว่าที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร เนื่องจากเหตุผลของความน่าเชื่อถือ)

3.3 คุณค่าทางด้านวิชาการและการศึกษา

3.3.1 ความเป็นของแท้ดั้งเดิม เป็นส่วนที่มีความสำคัญต่อการอนุรักษ์โดยตรง ซึ่งการอนุรักษ์จำเป็นต้องคงคุณค่าความเป็นของแท้ไว้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ความเป็นของแท้จะแบ่งพิจารณาเป็นหัวข้อย่อยได้ดังนี้

- ความแท้ของวัสดุ จะพิจารณาในส่วนวัสดุทั้งงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม ว่ายังคงเป็นวัสดุเดิมเมื่อสมัยเริ่มสร้างหรือไม่ และดูว่าวัสดุเดิมนั้น มีอยู่มากน้อยเพียงไร
- ความแท้และคุณค่าของที่ตั้ง พิจารณาถึงที่ตั้งของอาคารว่าเป็นที่ตั้งเดิมเมื่อเริ่มสร้างอาคารหรือไม่ และที่ตั้งนั้นอยู่ในพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์หรือไม่ และสำคัญเพียงใด ซึ่งจะพิจารณาทั้งประวัติศาสตร์ของไทย เช่น เป็นที่ตั้งแห่งราชธานีไทยในอดีต และประวัติศาสตร์ในการอพยพเข้ามาของชาวจีน ซึ่งจะดูในเรื่องการตั้งถิ่นฐานของชาวจีนโพ้นทะเลในไทย เช่น เป็นที่ตั้งที่เป็นถิ่นฐานของชุมชนจีนในอดีต เป็นต้น (หลักในการพิจารณาความสำคัญก็จะคล้ายคลึงกับหัวข้อประวัติศาสตร์)
- ความแท้ของเทคโนโลยีการก่อสร้าง เป็นการพิจารณากรรมวิธีในการก่อสร้างอาคาร ในด้านเทคนิค วิธี ความมั่นคงแข็งแรงปลอดภัย ความเหมาะสมในการก่อสร้างและใช้งาน และควมมีเอกลักษณ์ที่สะท้อนมาจากวัฒนธรรมและรูปแบบประเพณี
- ความแท้ของรูปแบบสถาปัตยกรรม ในการพิจารณาจะทำการแยกวิเคราะห์เป็น 2 ส่วน คือ ความแท้ของผังบริเวณ และความแท้ของอาคาร เนื่องจากศาลเจ้าเป็นสถาปัตยกรรมประเภทที่ยังมีชีวิตหรือมีการใช้ประโยชน์อยู่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นเรื่องของแก้ไข เปลี่ยนแปลง หรือต่อเติม จึงเป็นสิ่งที่เลี่ยงได้ยาก และจะเห็นได้ว่าอาคารที่เป็นกรณีศึกษาจะมีการเปลี่ยนแปลงทุกแห่ง (ทำให้ผลของคะแนนด้านความแท้ทางรูปแบบและรูปทรงของศาลเจ้ารวม จึงค่อนข้างน้อยตามผลในตารางที่ 3) ซึ่งบางแห่งก็มีการสร้างอาคารใหม่ขึ้นในบริเวณผังเดิม แต่ยังคงรูปแบบรูปทรงของอาคารเดิมไว้ ส่วนบางแห่งก็ยังคงรูปแบบผังไว้แต่ทำการต่อเติมตัวอาคารเก่าแทนเป็นต้น ดังนั้นจึงแยกพิจารณาเป็น 2 ส่วน เพื่อให้เห็นภาพได้ชัดเจนขึ้น ดังนั้นการวิเคราะห์ให้คะแนนจะพิจารณาถึงปริมาณของการเปลี่ยนแปลง ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง เช่น ส่วนที่ต่อเติมเข้าไปในอาคารเก่า ถ้าเป็นอาคารหรือส่วนของอาคารที่สร้างขึ้นในลักษณะชั่วคราวสามารถแก้ไขหรือถอนได้ง่าย จะถือว่าการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก แต่ถ้าเป็นการสร้างในลักษณะที่ถาวรจะถือว่าการเปลี่ยนแปลงที่มาก เป็นต้น และรูปแบบของการเปลี่ยนแปลง ซึ่งก็คือการดูถึงความสอดคล้องกลมกลืนของสิ่งที่สร้างขึ้นใหม่ด้วยว่าส่งเสริมหรือทำลายรูปแบบเดิมของอาคารและผัง

3.3.2 ความหายากและมีเอกลักษณ์ พิจารณาถึงทั้งภาพรวมของอาคารและศิลปกรรม ว่ามีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างจากรูปแบบโดยทั่วไป โดดเด่น และจกจำง่าย ซึ่งสิ่งเหล่านี้แสดงถึงความหายาก

3.4 คุณค่าทางด้านสังคม

3.4.1 ความผูกพันต่อท้องถิ่น พิจารณาถึงคุณค่าและความสำคัญของอาคารต่อสังคม หรือความศรัทธาของชุมชน โดยแบ่งการพิจารณาเป็น 4 กลุ่มใหญ่ คือ

- ถ้าอาคารนั้นมีความสำคัญระดับเมือง คือเป็นที่เคารพ ตักการะของคนทั้งเมือง จัดว่ามีคะแนนสูง
- ถ้ามีความสำคัญระดับชุมชน ถือว่ามีคะแนนระดับรอง
- ถ้ามีความสำคัญระดับกลุ่มคน เช่น กลุ่มชาวจีนแต่ละภาษา กลุ่มอาชีพ เป็นต้น ถือว่ามีคะแนนน้อย
- ถ้ามีความสำคัญระดับกลุ่มคนย่อย เช่น ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง เป็นต้น ถือว่ามีคะแนนน้อยที่สุด ซึ่งในบางศาลเจ้าจะมีความสำคัญต่อสังคมมากกว่าระดับเดียวกันได้ ซึ่งก็จะถูกพิจารณาให้มีคะแนน สูงขึ้น (ที่ไม่เป็นระดับคะแนน 5 ระดับเนื่องจากศาลเจ้าทุกแห่งล้วนมีความสำคัญต่อสังคมทั้งสิ้น จึงไม่มี ระดับ 1 คะแนน)

3.4.2 ประเพณี วัฒนธรรมและการสืบต่อ พิจารณาถึงคุณค่าของอาคารต่อประเพณี วัฒนธรรม โดยในที่นี้จะเน้นถึงประเพณี วัฒนธรรมของกลุ่มคนชาวจีนเป็นหลัก

3.4.3 ประโยชน์ใช้สอย พิจารณาถึงว่ารูปแบบอาคารนั้นมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอยของมันหรือไม่ อย่างไร นอกจากนี้ยังพิจารณาถึงคุณค่าของประโยชน์ใช้สอยนั้นด้วย ถ้าอาคารนั้นมีการใช้สอยที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมเพิ่มเติมเข้าไป โดยไม่ไปทำลายประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาที่เป็นหลักจะได้รับการพิจารณาให้มีคุณค่ามาก

3.5 คุณค่าทางด้านอารมณ์

3.5.1 คุณค่าด้านความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการพิจารณาถึงที่ว่าง , บรรยากาศ , องค์ประกอบของแสง , สี , เสียง , ลำดับอาคาร และตำแหน่งของรูปเคารพ ฯลฯ ที่ส่งผลให้เกิดความรู้สึกอันเป็นมนต์ขลัง ความรู้สึกอันศักดิ์สิทธิ์ และนำศรัทธาในศาสนสถาน

การวิเคราะห์ให้คะแนนต่อคุณค่าอาคาร จะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน

ส่วนแรก คือการวิเคราะห์สถาปัตยกรรม ประเภทศาลเจ้าที่สร้างขึ้นระหว่าง สมัย ร.1-ร.5 ทั้งหมด เมื่อเทียบกับสถาปัตยกรรมอนุรักษ์อื่นๆ ในกรุงเทพฯ เพื่อให้ทราบถึงคุณค่าของอาคารประเภทนี้อยู่ในระดับใดควรรักษา และการอนุรักษ์มากน้อยเพียงใด โดยให้คะแนนตั้งแต่ 1-3 คะแนน

ส่วนที่สอง เป็นการวิเคราะห์ให้คะแนนคุณค่าของแต่ละอาคาร เพื่อให้ทราบถึงความแตกต่างหรือจุดเด่นของแต่ละอาคาร โดยแยกการให้คะแนนออกเป็นอีก 2 ส่วน คือ ค่าน้ำหนัก และคะแนนดิบ

- ค่าน้ำหนัก จะมีคะแนนตั้งแต่ 1-3⁴⁹ ค่าน้ำหนักเป็นคะแนนที่ให้เพื่อแสดงถึงความสำคัญของเกณฑ์ที่นำมาใช้ในการพิจารณาคุณค่า เกณฑ์ที่มีค่าน้ำหนักมากจึงหมายถึง สิ่งที่มีความสำคัญมาก ซึ่งก็คือหัวใจทางสถาปัตยกรรมและสิ่งที่มีความสำคัญมากต่อการอนุรักษ์ทางสถาปัตยกรรมนั่นเอง และค่าน้ำหนักก็จะลดลงตามความสำคัญ การให้คะแนนค่าน้ำหนักในการพิจารณาศาลเจ้ามีดังนี้

⁴⁹ คะแนนของค่าน้ำหนัก 1-3 และคะแนนดิบ 1-5 นี้ยังตามข้อปฏิบัติของกรมศิลปากรในแบบฟอร์มการพิจารณาจัดลำดับความสำคัญของโบราณสถาน

เกณฑ์การพิจารณา	คะแนน	หมายเหตุ
ศิลปกรรมและมีมือช่าง	3	เนื่องจากเป็นหัวใจทางสถาปัตยกรรมประเภทศาลเจ้า
ความกลมกลืนทางสถาปัตยกรรม	3	เนื่องจากเป็นประเด็นหลักในการพิจารณาเพื่ออนุรักษ์
ผังบริเวณ	3	เนื่องจากเป็นหัวใจทางสถาปัตยกรรมประเภทศาลเจ้า
ทัศนียภาพของเมือง	1	เนื่องจากศาลเจ้าโดยส่วนใหญ่เป็นอาคารที่มีขนาดเล็กและเป็นกลุ่มอาคารโดดๆ ซึ่งมีผลต่อทัศนียภาพของเมืองน้อยเมื่อเทียบกับอาคารประเภทอื่น เช่น ตึกแถวเก่า เป็นต้น
ประวัติศาสตร์	2	
อายุสมัย	1	เนื่องจากเป็นประเด็นที่มีความสำคัญน้อยในการอนุรักษ์
ข้อมูลเอกสาร	2	
ความแท้วัสดุ	3	เนื่องจากวัสดุดั้งเดิมที่ใช้ในศาลเจ้าส่วนใหญ่จะนำมาจากเมืองจีน ซึ่งหาไม่ได้แล้วในปัจจุบัน รวมทั้งศาลเจ้าเป็นอาคารที่ยังมีชีวิต ดังนั้นการคงไว้ซึ่งวัสดุเดิมจึงพบน้อยมาก
ความแท้ที่ตั้ง	1	เนื่องจากเป็นประเด็นที่มีความสำคัญน้อยในการอนุรักษ์
ความแท้เทคโนโลยีการก่อสร้าง	2	
ความแท้รูปแบบ	2	
ความหายากมีเอกลักษณ์	2	
ความผูกพันต่อท้องถิ่น	2	
ประเพณี วัฒนธรรม	3	เนื่องจากเป็นหัวใจทางสถาปัตยกรรมประเภทศาลเจ้า
ประโยชน์ใช้สอย	1	เนื่องจากศาลเจ้าทุกแห่งมีประโยชน์ใช้สอยทางศาสนาเหมือนกัน แต่อาจมีความแตกต่างทางด้านประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งไม่ใช่ประเด็นสำคัญในการพิจารณา
ความศักดิ์สิทธิ์	2	แม้ว่าเรื่องนี้จะเป็หัวใจทางสถาปัตยกรรม แต่เรื่องบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์นี้สามารถทำการปรับปรุงแก้ไขจากสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้

ตารางที่ 2 ค่าน้ำหนักของเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาคุณค่า

ที่มา : ผู้วิจัยเขียนขึ้นจากการวิเคราะห์

- คะแนนดิบ จะมีคะแนนตั้งแต่ 1-5 คะแนน (คะแนนมากหมายถึงมีคุณค่ามาก) คะแนนดิบจะเป็นคะแนนที่ให้อินแต่ละหัวข้อโดยพิจารณาจากเกณฑ์การประเมินคุณค่าข้างต้น การให้คะแนนของศาลเจ้าที่เป็นกรณีศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ จะเป็นการพิจารณาเฉพาะในกลุ่มของศาลเจ้าเท่านั้น โดยไม่สามารถนำไปเทียบกับอาคารประเภทอื่นได้ เพราะโดยจุดประสงค์เพื่อต้องการแบ่งระดับคุณค่าของอาคารประเภทนี้เท่านั้น

วิธีการในการประเมินคะแนน จะนำคะแนนดิบของแต่ละหัวข้อมาคูณกับค่าน้ำหนักของหัวข้อนั้นๆ ได้เป็นคะแนนรวม (ในตารางใช้คำว่า คะแนน) จากนั้นก็รวมคะแนนทั้งหมด และนำผลรวมของค่าน้ำหนักมาหาร ก็จะได้ค่าเฉลี่ยสุดท้ายออกมา การวิเคราะห์ให้คะแนนจะเป็นไปตามตารางดังนี้

เกณฑ์ในการพิจารณา		คะแนนโดยรวมของกลุ่ม	ค่าน้ำหนัก	ใจซื่ออก		เกียนอันเกง		กวนอิม พาดสาย		ซำโน		โรงเกือก		
				คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	
คุณค่าทางสุนทรียภาพ	ศิลปกรรมและช่างฝีมือ	3	3	5	15	5	15	1	3	2	6	4	12	
	ความกลมกลืนและความงามทางสถาปัตยกรรม	2	3	4	12	5	15	1	3	3	9	5	15	
	ผังบริเวณ	3	3	4	12	3	9	2	6	3	9	4	12	
	ทัศนียภาพของชุมชนและเมือง	1	1	4	4	4	4	2	2	3	3	5	5	
คุณค่าทางประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน	1	2	2	4	4	8	1	2	3	6	5	10	
	อายุสมัย	1	1	5	5	3	3	2	2	1	1	2	2	
	ข้อมูลเอกสาร	1	2	4	8	3	6	1	2	1	2	2	4	
คุณค่าทางวิชาการและการศึกษา	ความเป็นของแท้ดั้งเดิม													
	วัสดุที่ดั้ง	3	3	4	12	5	15	1	3	3	9	3	9	
	เทคโนโลยีการก่อสร้าง	2	1	3	3	5	5	4	4	2	2	3	3	
	รูปแบบ	รูปแบบผังบริเวณ	3											
		รูปแบบอาคาร	1	2	1	2	2	4	3	6	2	4	4	8
		2	2	3	6	5	10	2	4	4	8	4	8	
	ความหายากและมีเอกลักษณ์	3	2	4	8	5	10	1	2	3	6	4	8	
คุณค่าทางสังคม	ความผูกพันต่อท้องถิ่น	2	2	3	6	2	4	2	4	3	6	3	6	
	ประเพณีวัฒนธรรมและการสืบต่อ	3												
	ประโยชน์ใช้สอย	3	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
คุณค่าทางอารมณ์	บรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์	3	2	5	10	5	10	1	2	3	6	3	6	
ขนาด		2	2	3	6	2	4	2	4	3	6	3	6	
รวม			32	58	117	62	126	30	53	43	87	58	118	
คะแนนเฉลี่ย					3.6563		3.9375		1.6563		2.7188		3.6875	

ตารางที่ 3 การประเมินคะแนนของศาลเจ้าที่เป็นกรณีศึกษา (ที่มา : ผู้วิจัยเขียนขึ้นจากการวิเคราะห์)

เกณฑ์ในการพิจารณา		คะแนนโดย รวมของกลุ่ม	ค่าน้ำหนัก	บุ๋เจียเบี่ย		บ้านหม้อ		เจ้าพ่อเสือ		เล่งบ๊วยเอี้ยะ		เจ้าเจ็ด		
				คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	
คุณค่าทาง สุนทรียภาพ	ศิลปกรรมและช่างฝีมือ	3	3	3	12	2	6	5	15	3	9	1	3	
	ความกลมกลืนและความงามทาง สถาปัตยกรรม	2	3	3	9	2	6	3	9	4	12	2	6	
	ผังบริเวณ	3	3	2	6	3	9	3	9	4	12	1	3	
	ทัศนียภาพของชุมชนและเมือง	1	1	5	5	3	3	3	3	1	1	2	2	
คุณค่าทาง ประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน	1	2	2	4	3	6	5	10	2	4	1	2	
	อายุสมัย	1	1	2	2	4	4	2	2	3	3	3	3	
	ข้อมูลเอกสาร	1	2	3	6	3	6	3	6	2	4	1	2	
คุณค่าทาง วิชาการและ การศึกษา	ความเป็นของแท้ดั้งเดิม													
	วัสดุ	3	3	5	15	3	9	4	12	2	6	2	6	
	ที่ตั้ง	2	1	3	3	5	5	4	4	4	4	1	1	
	เทคโนโลยีการก่อสร้าง	3												
	รูปแบบ	รูปแบบผังบริเวณ	1	2	2	4	4	8	1	2	4	8	1	2
		รูปแบบอาคาร	2	2	5	10	4	8	4	8	3	6	3	6
	ความหายากและมีเอกลักษณ์	3	2	2	4	1	2	3	6	3	6	1	2	
คุณค่าทาง สังคม	ความผูกพันต่อท้องถิ่น	2	2	3	6	3	6	5	10	3	6	2	4	
	ประเพณีวัฒนธรรมและการสืบต่อ	3												
	ประโยชน์ใช้สอย	3	1	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
คุณค่าทางอารมณ์	บรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์	3	2	5	10	2	4	2	4	5	10	2	4	
ขนาด		2	2	2	4	2	4	3	6	3	6	1	2	
รวม			32	51	104	48	90	54	110	50	101	28	52	
คะแนนเฉลี่ย				3.25		2.8125		3.4375		3.1563		1.625		

ตารางที่ 3 (ต่อ) การประเมินคะแนนของศาลเจ้าที่เป็นกรณีศึกษา (ที่มา : ผู้วิจัยเขียนขึ้นจากการวิเคราะห์)

เกณฑ์ในการพิจารณา		คะแนนโดย รวมของกลุ่ม	ค่าน้ำหนัก	เชียงใหม่		ลำพูนลำปาง		ชิตเฉิมมา		ไต่ยงก		เจ้าแม่ทับทิม		
				คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	
คุณค่าทาง สุนทรียภาพ	ศิลปกรรมและช่างฝีมือ	3	3	3	9	4	12	2	6	5	15	5	15	
	ความกลมกลืนและความงามทางสถาปัตยกรรม	2	3	1	3	3	9	2	6	4	12	5	15	
	ผังบริเวณ	3	3	3	9	2	9	2	6	4	12	5	15	
	ทัศนียภาพของชุมชนและเมือง	1	1	2	2	3	3	2	2	3	3	5	5	
คุณค่าทาง ประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน	1	2	1	2	3	6	2	4	5	10	3	6	
	อายุสมัย	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	3	3	
	ข้อมูลเอกสาร	1	2	1	2	2	4	2	4	3	6	2	4	
คุณค่าทาง วิชาการและ การศึกษา	ความเป็นของแท้ดั้งเดิม													
	วัสดุ	3	3	3	9	3	9	2	6	4	12	4	12	
	ที่ตั้ง	2	1	3	3	4	4	2	2	4	4	2	2	
	เทคโนโลยีการก่อสร้าง	3												
	รูปแบบ	รูปแบบผังบริเวณ	1	2	4	8	3	6	1	2	1	2	3	6
		รูปแบบอาคาร	2	2	4	8	2	4	4	8	5	10	4	8
ความหายากและมีเอกลักษณ์	3	2	2	4	3	6	2	4	4	8	5	10		
คุณค่าทาง สังคม	ความผูกพันต่อท้องถิ่น	2	2	3	6	3	6	5	10	5	10	4	8	
	ประเพณีวัฒนธรรมและการสืบต่อ	3												
	ประโยชน์ใช้สอย	3	1	5	5	4	4	4	4	5	5	4	4	
คุณค่าทางอารมณ์	บรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์	3	2	3	6	4	8	2	4	4	8	5	10	
ขนาด		2	2	1	2	2	4	2	4	3	6	5	10	
รวม			32	41	80	47	96	38	74	61	125	64	133	
คะแนนเฉลี่ย				2.5		3		2.3125		3.9063		4.1563		

ตารางที่ 3 (ต่อ) การประเมินคะแนนของศาลเจ้าที่เป็นกรณีศึกษา (ที่มา : ผู้วิจัยเขียนขึ้นจากการวิเคราะห์)

เกณฑ์ในการพิจารณา		คะแนนโดย รวมของกลุ่ม	น้ำหนัก	โทลิว		เจียวเอ็ง		กงจิ้งฉง		
				คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	คะแนนดิบ	คะแนน	
คุณค่าทาง สุนทรียภาพ	ศิลปกรรมและช่างฝีมือ	3	3	2	6	3	9	4	12	
	ความกลมกลืนและความงามทาง สถาปัตยกรรม	2	3	3	9	5	15	5	15	
	ผังบริเวณ	3	3	3	9	4	12	5	15	
	ทัศนียภาพของชุมชนและเมือง	1	1	4	4	2	2	5	5	
คุณค่าทาง ประวัติศาสตร์	ประวัติศาสตร์ของโบราณสถาน	1	2	2	4	2	4	3	6	
	อายุสมัย	1	1	2	2	1	1	2	2	
	ข้อมูลเอกสาร	1	2	1	2	2	4	4	8	
คุณค่าทาง วิทยาการและ การศึกษา	ความเป็นของแท้ดั้งเดิม									
	วัสดุ	3	3	3	9	2	6	5	15	
	ที่ตั้ง	2	1	2	2	1	1	4	4	
	เทคโนโลยีการก่อสร้าง	3								
	รูปแบบ	รูปแบบผังบริเวณ	1	2	2	4	3	6	4	8
		รูปแบบอาคาร	2	2	4	8	5	10	3	6
ความหายากและมีเอกลักษณ์	3	2	3	6	4	8	5	10		
คุณค่าทาง สังคม	ความผูกพันต่อท้องถิ่น	2	2	2	4	3	6	3	6	
	ประเพณีวัฒนธรรมและการสืบต่อ	3								
	ประโยชน์ใช้สอย	3	1	4	4	4	4	5	5	
คุณค่าทางอารมณ์	บรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์	3	2	5	10	2	4	3	6	
ขนาด		2	2	4	8	3	6	4	8	
รวม			32	46	91	46	98	64	131	
คะแนนเฉลี่ย				2.8438		3.0625		4.0938		

ตารางที่ 3 (ต่อ) การประเมินคะแนนของศาลเจ้าที่เป็นกรณีศึกษา (ที่มา : ผู้วิจัยเขียนขึ้นจากการวิเคราะห์)

ผลจากตาราง

ส่วนที่หนึ่ง ในเรื่องภาพรวมของอาคารประเภทนี้ สรุปได้ว่า

- คุณค่าทางสุนทรียภาพ โดยรวมแล้วอยู่ในระดับสูง เนื่องจากเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความงาม และมีเอกลักษณ์มาก โดยเฉพาะในด้านศิลปกรรมและช่างฝีมือซึ่งเป็นส่วนที่วิจิตรงดงาม รวมทั้งมีผลต่อการสร้างสรรค์และพัฒนาของศิลปกรรมและช่างฝีมือของไทยเป็นอย่างมากด้วย
- คุณค่าทางประวัติศาสตร์ โดยรวมแล้วอยู่ในระดับค่อนข้างต่ำ เนื่องจากเป็นสถาปัตยกรรมของชาวต่างชาติ ที่มีผลต่อประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวไทยไม่มากเท่าสถาปัตยกรรมของไทย แต่ถ้าเทียบในคุณค่าทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนชาวจีนก็จะมีคุณค่ามาก ในด้านประวัติศาสตร์ที่ส่วนที่คุนค่าน้อยมากคือ ด้านข้อมูลเอกสาร เนื่องจากอาคารประเภทศาลเจ้านี้มีการบันทึกข้อมูลต่างๆ น้อยมาก และคุณค่าด้านอายุ ซึ่งโดยรวมแล้วอยู่ในระดับต่ำเมื่อเทียบกับสถาปัตยกรรมอนุรักษ์โดยรวมของประเทศไทย
- คุณค่าทางวิชาการและการศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับสูง เพราะเป็นอาคารที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นที่แสดงให้เห็นถึงวิชาการและเทคโนโลยีในหลายด้าน ทั้งการก่อสร้าง การออกแบบ การใช้วัสดุ ซึ่งมีความสำคัญและเป็นหลักฐานอย่างดีให้คนรุ่นหลังได้ศึกษา ส่วนที่มีคุนค่าน้อยคือ ความแท้ในเรื่องผังบริเวณ เนื่องจากเป็นอาคารที่มีชีวิตและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตั้งแต่ได้กล่าวมาแล้ว
- คุณค่าทางสังคม โดยรวมแล้วอยู่ในระดับสูง เนื่องจากเป็นอาคารที่ผูกพันกับศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม ที่มีผลต่อจิตใจ ความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิต ของคนจีนในกรุงเทพฯ เป็นอย่างมาก รวมถึงมีผลต่อคนไทยบางกลุ่มด้วย
- คุณค่าทางอารมณ์ โดยรวมแล้วอยู่ในระดับสูงมาก เนื่องจากเป็นอาคารทางศาสนา

ส่วนที่สอง เป็นการวิเคราะห์คุณค่าแยกแต่ละอาคาร สามารถสรุปผลได้ดังนี้ (อาคารที่ขีดเส้นใต้คืออาคารที่มีคุณค่าสูงสุดในแต่ละด้าน)

- คุณค่าทางด้านสุนทรียภาพ อาคารที่มีความสำคัญโดดเด่นในด้านนี้คือ ศาลเจ้าแม่ทับทิม , ศาลเจ้าโรงเกือก , ศาลเจ้าเกียนอันเกง , ศาลเจ้าโจวซือกง และ ศาลเจ้าไต้ซงกง
- คุณค่าทางประวัติศาสตร์ อาคารที่มีความสำคัญโดดเด่นในด้านนี้คือ ศาลเจ้าโจวซือกง , ศาลเจ้าพ่อเสือ , ศาลเจ้าเกียนอันเกง , ศาลเจ้าไต้ซงกง , ศาลเจ้ากงจิ้งถ้ง และศาลเจ้าบ้านหม้อ
- คุณค่าทางวิชาการและการศึกษา อาคารที่มีความสำคัญโดดเด่นในด้านนี้คือ ศาลเจ้าเกียนอันเกง , ศาลเจ้ากงจิ้งถ้ง , ศาลเจ้าแม่ทับทิม , ศาลเจ้ากวนอู , ศาลเจ้าโรงเกือก และศาลเจ้าไต้ซงกง
- คุณค่าทางด้านสังคม อาคารที่มีความสำคัญโดดเด่นในด้านนี้คือ ศาลเจ้าไต้ซงกง , ศาลเจ้าพ่อเสือ และศาลเจ้าซิดเซียม้า
- คุณค่าทางด้านอารมณ์ อาคารที่มีความสำคัญโดดเด่นในด้านนี้คือ ศาลเจ้าแม่ทับทิม , ศาลเจ้าเกียนอันเกง , ศาลเจ้าโจวซือกง , ศาลเจ้าไทฮั่ว , ศาลเจ้าเล่งบ้วยเอี๊ยะ และ ศาลเจ้ากวนอู

การจัดแบ่งลำดับความสำคัญของโบราณสถาน

จากผลค่าเฉลี่ยของแต่ละอาคาร จะนำมาจัดแบ่งลำดับความสำคัญของโบราณสถาน โดยใช้เกณฑ์การพิจารณาของกรมศิลปากรดังนี้

โบราณสถานที่มีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 3.3 คะแนนขึ้นไป ถือเป็นโบราณสถานสำคัญลำดับหนึ่ง
 โบราณสถานที่มีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 1.6 คะแนนขึ้นไป ถือเป็นโบราณสถานสำคัญลำดับสอง
 โบราณสถานที่มีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 1.6 คะแนนลงมา ถือเป็นโบราณสถานสำคัญลำดับสาม

แต่จากตารางจะพบว่าคะแนนเฉลี่ยที่น้อยที่สุด ไม่ต่ำมาก เนื่องจากศาลเจ้าที่นำมาใช้เป็นกรณีศึกษาส่วน
แล้วแต่เป็นศาลเจ้าที่มีความงามและความโดดเด่นมากที่สุดของศาลเจ้าในยุคนี้ทั้งหมด จึงทำให้ผลคะแนนโดยรวม
ออกมาค่อนข้างสูง ดังนั้นถ้าใช้เกณฑ์ข้างต้นจะแบ่งโบราณสถานเป็น สามกลุ่มไม่ได้ ดังนี้จะใช้เกณฑ์ใหม่คือ

โบราณสถานที่มีคะแนนเฉลี่ยมากกว่า 3.3 คะแนนขึ้นไป ถือเป็นโบราณสถานสำคัญลำดับหนึ่ง

โบราณสถานที่มีคะแนนเฉลี่ยมากกว่า 2.5 คะแนนขึ้นไป ถือเป็นโบราณสถานสำคัญลำดับสอง

โบราณสถานที่มีคะแนนเฉลี่ยตั้งแต่ 2.5 คะแนนลงมา ถือเป็นโบราณสถานสำคัญลำดับสาม

ดังนั้นสรุปการแบ่งลำดับเป็น 3 ระดับได้ดังนี้คือ

Level I เป็นระดับของอาคารที่มีคุณค่าสูงสุด มีความสำคัญโดดเด่น อันได้แก่ ศาลเจ้าแม่ทับทิม , ศาล
เจ้ากัจจิงถึง , ศาลเจ้าเทียนอันกง , ศาลเจ้าไต้ซ่งกง , ศาลเจ้าโรงเกือก , ศาลเจ้าโจวซือกง และศาลเจ้าพ่อเสือ

Level II เป็นระดับของอาคารที่มีคุณค่าสูง มีความน่าสนใจ อันได้แก่ ศาลเจ้ากวนอู, ศาลเจ้า
เต่งบ๊วยเอี้ยะ, ศาลเจ้าเจียวเอ็ง, ศาลเจ้าเล่าปุ่นเล่ากง, ศาลเจ้าไทฮั่ว, ศาลเจ้าบ้านหม้อ และ ศาลเจ้าซาโน

Level III เป็นระดับของอาคารที่มีคุณค่าปานกลาง อันได้แก่ ศาลเจ้าเซียงกง , ศาลเจ้าซิดเซียม้า
ศาลเจ้ากวนอิม ถนนพาดสาย และศาลเจ้าเจ็ด

การจัดระดับของอาคารเป็น 3 ระดับ คือ สูงสุด สูง และปานกลางนี้ เนื่องจากจากอาคารในกลุ่มกรณีศึกษา
ทั้งหมดนี้เป็นอาคารที่ล้วนแล้วแต่เป็นศาลเจ้าเก่ารุ่นแรกๆ ในกรุงเทพฯ ซึ่งมีคุณค่าและควรแก่การอนุรักษ์ทั้งสิ้น จึงไม่
ได้จัดให้มีอาคารใดที่มีค่าน้อย และลำดับของคุณค่าหรือความสำคัญนี้จะถูกนำไปใช้เพื่อวางแนวทางและแนว
ความคิดในการอนุรักษ์อาคาร ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามลำดับคุณค่านี ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนแนวทางอนุรักษ์
ต่อไป อย่างไรก็ตามลำดับของคุณค่านี้จัดแบ่งขึ้นตามหลักทฤษฎีเพื่อประโยชน์ในการวางแนวทางอนุรักษ์เป็นหลัก
มิได้เป็นตัวแบ่งถึงความสำคัญของศาลเจ้า ซึ่งจะแบ่งวัดไม่ได้เนื่องจากขึ้นอยู่กับมุมมอง ความเชื่อ และความศรัทธา
ของแต่ละบุคคล

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย